

Helsinški odbor
za ljudska prava
u Srbiji

MOKRI(N) ČVOR

angažovana
kratka priča

Priredio
SAŠA ILIĆ

*Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji*

MOKRI(N) ČVOR

Angažovana kratka priča

Priredio
Saša Ilić

BEOGRAD, 2022

MOKRI(N) ČVOR
Angažovana kratka priča

Priredio
Saša Ilić

Izdavač
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Beograd, 2022.

Za izdavača
Sonja Biserko

Sve priče su nastale u okviru Radionice kreativnog pisanja Tranzit, koja je u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i Radničke komunite Links realizovana u Mokrinu od 27. do 29. maja 2022.

Voditelj radionice
Saša Ilić

Gostujući predavači
Ivana Bodrožić i Miloš Živanović

Lektura
Seška Stanojlović

Ilustracija na naslovnoj strani
123RF.com

Grafičko oblikovanje i slog
Ivan Hrašovec

Štampa
Eurodream, Nova Pazova

Tiraž: 300

CIP zapis je dostupan u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije
ISBN 978-86-7208-226-5
COBISS.SR-ID 78100745

Zbirka priča je nastala u saradnji sa Radničkom komunom Links a u okviru projekta "Da nam raznolikost bude realnost: do inkluzivnog društva kroz obrazovanje i kulturu" koji sprovodi Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Objavlivanje zbirke priča finansirano je sredstvima Evropske unije. Za sadržinu je isključivo odgovoran Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, i ta sadržina nužno ne izražava stavove Evropske unije.

LINKS

**#EY
ЗА ТЕБЕ**

Sadržaj

Pre čitanja:

SAŠA ILIĆ – *Pisati o svetu iza (društvenih) bova* 5

NAĐA PETROVIĆ – *Roze* 9

ANA VUČIĆEVIĆ – *Žene slobode* 28

MARINA JANKOVIĆ

– *Kako je Jani slomio nogu* 51

JELENA TASIĆ – *Šestica* 67

ANDREA POPOV MILETIĆ

– *Coaching by Milka* 75

MILANA GRBIĆ – *Usne* 91

AIDA CAMOVIĆ – *Abida i Nefja* 104

BOJAN TARABIĆ – *Prvo pa muško* 118

ALEKSANDRA ĐORĐEVIĆ

– *Beograde, Bukefale moj* 132

IRENA PAREZANOVIĆ – *U jednom pravcu* 141

BOGDAN PANAJOTOVSKI – *Pariz, Svilajnac* 154

Posle čitanja:

IVANA BODROŽIĆ – *Bježanje u hrabrost* 167

Biografije autorki i autora 169

Saša Ilić

Pisati o svetu iza (društvenih) bova

SVE NEANGAŽOVANE PRIČE LIČE JEDNA NA drugu, svaka angažovana priča, angažovana je na svoj način. Da je ovo istinito, uveriće se čitalac ovog zbornika koji obuhvata jedanaest priča autorki i autora, koji su u periodu od 27. do 29. maja 2022. posetili Radionicu kreativnog pisanja Tranzit u Mokrinu. Zapravo, u zbornik su ušle samo najuspelije priče onih polaznica i polaznika koji su se osmelili da se otisnu na otvoreno more, tragajući za kratkom, još uvek zapostavljenom formom u savremenoj književnosti. I svako je na pučini tog mora društvenih gibanja posegao za onim umetničkim sredstvima koja bi mu omogućila što bezbedniju plovidbu, budući da su veliki talasi na pučini najopasniji za mala plovila. Kada se nađete

u olujnoj noći na moru u svom čamcu, možda ćete žaliti što se niste opredelili za nešto veće plovilo – novelu ili roman, koje bi vas srećno dovezlo do prve mirne luke. Međutim, dobro upravljanje čamcem i te kako može da nas spase od svih onih nevolja na *debelom moru* do kojih dolazi kada se ka pučini sa planinskih vrhova obruši bura. Ona ume da dosegne brzinu i do 12 bofora (200km/h) što je pretvara u orkanski vetar, kakav duva iznad bivše Jugoslavije već gotovo tri decenije. Ovaj vetar leti duva kraće, od 2 do 7 dana, nekada i sasvim kratko, tokom jednog dana, ili nekoliko sati. S jeseni, on produžava svoje trajanje, zimi može duvati mesecima. Kada ovu metaforu prenesemo na stanje u društvu i književnosti, dobijamo sliku straha, pri čemu se retko ko iz sveta umetnosti odlučuje na plovību uprkos povesnoj buri.

U međuvremenu, promenile su se generacije pisaca i spisateljica na sceni. Neki su nas napustili zauvek, neki su ostali u mirnim senovitim tavernama na obali, odakle mirno posmatraju more, meditirajući o nekom svom budućem velikom putovanju ka pučini. Mnogi od njih nikada se nisu osmelili da otplove dalje od prvih bova, kojima je ograđeno gradsko kupalište od onog dela zaliva kojim prolaze jahte i trajekti.

Ovo se ne bi moglo reći za polaznice i polaznike Radionice za kreativno pisanje Tranzit. Oni su se opredelili za odlazak u zonu iza bova, pa čak i izvan svetionika

koji stoji na najudaljenijem rtu do kog dopire pogled sa gradske plaže. A šta se nalazi tamo, kuda savremeni pisci, bar oni u Srbiji, retko odlaze? Sudeći na osnovu priča koje su ušle u ovaj zbornik, reklo bi se da je tamo neistraženo more društvenih događaja, nepravdi i bolesti, različitih diskriminacija, tabua, teških traumatičnih sećanja, neuklopljenosti – zona dominacije snage nad umom i ljudskom solidarnošću.

Kako onda ploviti, odnosno kako pisati o tome iz svog čamca, odnosno kratke priče? Odgovore možemo potražiti u ovoj knjizi koja iz priče u priču beleži nov način pisanja, nov pristup temi, potragu za pravim glasom kojim bi se opisali događaji za koje su se pripovedačice i pripovedači odlučili da ga pogledaju izbliza. Bilo da se radi o diskriminaciji žena, patrijarhatu koji deformiše i muškarce, otkrivanju seksualnosti, pravu na grad, vršnjačkom nasilju, pravu na pobunu, korporativnoj ideologiji progresa i društvenog rasta, stigmatizaciji bolesnih u društvu, progonu na klasnoj, rasnoj ili nacionalnoj osnovi, ili nekom drugom fenomenu koji savremena kratka priča izbegava, pisanje se u ovim kratkim pričama pojavljuje kao dobri duh navigacije između očekivane osude korumpiranog esnafa i ignorisanja šire čitalačke zajednice.

Pisati o svetu iza bova, zapravo je težak književnički posao. Zato jedanaest imena mladih autorki i autora (rođenih između 1985. i 1999), zastupljenih u ovom

zborniku, predstavljaju jasne putokaze u kojim pravcima bi se savremena srpska književnost mogla razvijati. Svakako, čitalac će brzo primetiti da je ratna prošlost i dalje pod teškom senkom društveno-političkih vetrova, koji u toj zoni podsećaju na pijavice, koje se ponekad otvaraju u daljini, nad morem. Tamo se još uvek ne plovi. A svi dobro znaju gde su završili oni koji su se nekada odvažili da krenu u tom smeru. Pa ipak, taktika kraćih ruta, može doneti promenu. Nekada su se ljudi užasavali pri pomisli da otplove iza Herkulovih stubova. Mnogi su u prošlosti (nažalost i dan danas), bili uvereni da je Zemlja ravna ploča i da bi tamo, sa ruba, mogli da se sunovrate u neki kosmički ambis. Kako u životu, tako i u kratkoj angažovanoj kratkoj priči, za taj put izvan zone komfora, neophodna je hrabrost. Bez nje nema promene sveta, a mnogi od auotrki i autora, koji su u proleće 2022. krenuli put Mokrina, pokazali su već na samom startu da smeju iskoračiti preko granica koje im je društvo postavilo.

—

Roze

MILA PAŽLJIVO ODMOTAVA ZAVOJ SA RUKE. Ispod zavoja se pomalja koža prekrivena podlivima od prejakog stezanja. Ona uzima novi kolut i pažljivo ga vrti, najpre oko prstiju, potom i oko ostatka ruke. Nove ivice se gotovo potpuno poklapaju sa modro crvenim linijama koje su joj se urezale u kožu od prethodnog previjanja.

Obmotavanje je ritmično. Jedan, dva, jedan, dva. Kad završi, uzima makaze i počne da seče bele niti. Makaze su tupe, tako da se zavoj samo malo zaseče. Mila pocepa ostatak. Vezuje maramu oko vrata i kroz nju provuče ruku. Gleda se u ogledalo. Lepa je, ali pogled joj je potpuno prazan. Lice bezizražajno. Nema nijednu boru iako ima 34 godine, a jedino što vidi u ogledalu je mali, gotovo neprimetan ožiljak na obrazu. Da Mila nije Mila, opisala bi sebe kao ženu sa ožiljkom na obrazu. Ta misao je uznemirava.

Mila s nepromenjenim izrazom lica uzima tunjevinu iz korpe i otkucava je na kasi. Čuje se zvuk. Bip. Koristi samo desnu ruku, druga je u marami, a Mila je levoruka.

Ispred Miline kase je dugačak red, dok je na drugim kasama mnogo kraći. Ljudi su besni, polako se raspaju po ostalim kasama tiho psujući Milu. Ona ništa ne primećuje, gleda ispred sebe, kuca tunjevinu, četiri glavice luka, kačkavalj, i razmišlja o tome kako će žena kojoj otkucava namirnice za večeru jesti picu od tunjevine. Zamišlja je kao da vidi sebe. Žena sedi za stolom, gleda u prazno i žvaće, zalogaj po zalogaj. Svaki zalogaj proguta pre nego što uzme sledeći. Na svaki treći, popije gutljaj jogurta.

Mili je u glavi sve ritmično. Bip. Bip. Bip. Zalogaj, gutanje, zalogaj, gutanje, zalogaj, gutanje, jogurt. Bip, bip, bip.

Ona u mislima ne sme da napravi nijedan pokret više, inače će poludeti.

Nije oduvek bila takva. U poslednje vreme je postala vrlo fokusirana na konkretne radnje.

Sledećoj ženi otkucava šlag, maline, jaja, šećer. Mila mrzi voćnu tortu. Voli samo čokoladnu, ali sada ni ne jede torte.

Prodavci i prodavačice je nadgledaju dok radi. Povremeno se pogledaju između sebe. Kad će više da skinu taj zavoj sa ruke?

Milu šef posle radnog vremena pozove kod sebe u kancelariju.

“Kad ćeš više da skineš taj zavoj sa ruke?”

Mila slegne ramenima, kaže da ju je taj pas baš dobro ujeo. Sve joj se iznova zagnojilo. Gazda, na pomen gnoja, zgroženo skrene pogled na drugu stranu.

“Dobro, dobro... Ti znaš da ja ne želim tebi da dam otkaz. Pa ti si super radila. Ali, prolaze nedelje... Prave se redovi. Šta će drugi da misle ako vide da tebi gledam kroz prste.”

Mila slegne ramenima. Razumela je zašto se gazda nervira, ali bila je previše zagledana u njegovu žilu kenjaru koja je pulsirala dok je govorio da bi mu išta rekla.

Nakon posla je sela u kafanu “Dve kutlače” gde je, kao i svakog utorka, naručila pasulj i jedno i po parče hleba. Uz pasulj bi pojela celo parče, a polovinu bi ostavila da omaže ivice tanjira.

Tek kad je tanjir izgledao potpuno čist, Mila se zagledala u ženu s grubim podlakticama koja pere sudove, pokušavajući da smisli najbrži put do nje. Zaobići će prvi sto sa leve, a drugi sa desne strane, na trećem će uvući stolicu, a na četvrtom će se izviniti čoveku sa vlažnim brkovima... Usred podrobne analize prostorne orijentacije, neko joj je zario prst u rame.

Mila se trgne. Prvi put tog dana, na licu joj se nazrela neka emocija. Strah.

“Mila? Je l’ si to ti?”, upitala je sitna devojka ošišana na pečurka frizuru, “Je l me se sećaš? Lola.”

Mila je gleda kao da vidi duha.

“Uopšte se nisi promenila”, Lola zaključila sa toplim izrazom na licu.

Mila kod Lole pokušava da nađe tu jednu stvar na koju može da se fokusira dok razgovara s njom, ali u tome ne uspeva.

Daleko od toga da je na Loli sve skladno, ipak sve je uklopljeno u Lolu. Takva je Lola, ona je jedina celina u moru pojedinačnih stvari.

“Ni ti se nisi promenila”, odgovara Mila.

Lola uzima jelovnik sa stola. Mila se odjednom sabere, kao da je konačno dobila malu priliku da zasija.

“Imaš pasulj, gulaš i paprikaš.”

Lola se malo namršti, kroz veliki prozor pogleda na ulicu. Na lice joj padne tačkica svetla. Lola se počese na tom mestu. Nokti su joj izgrickani do mesa, zato se počese jagodicama.

“Mogu da pojedem hot dog. Ajde sa mnom?”

Mila okleva, Lola je povuče za ruku. Dok hoda za Lolom, okrene se na trenutak i posmatra svoj gotovo čist tanjir i svoju pažljivo promišljenu putanju, prvi sto koga bi zaobišla sa leve, drugi koga bi sa desne strane, stolicu koju bi uvukla, i mokre brkove kojima bi rekla izvini. Lola joj je upropastila ručak.

Iza njih dve se zatvaraju vrata uz tresak.

Lola skakuće dok hoda. Mila je napeta jer posmatra kečap na Lolinoj viršli koji će da kane na zemlju u svakom trenutku. Lola uzima griz viršle baš na mestu gde je kečap. Mila odahne.

“Šta ti je s rukom?”

“Prelom.”

Lola klima glavom.

“Kad sam pala sa stepenica kao mala i slomila ruku, mama nije silazila pola sata, jer je od mog plakanja i vrištanja mislila da je smejanje”. Lola ozbiljno pogleda Milu. “Stvarno je tako bilo.”

Mila pažljivo gazi po uzanoj traci zemlje koja se nazire između dva betonska bloka u parku. Ako zgazi pogrešno, umreće.

“Pa, ajde pitaj me nešto. Što ćutiš? Valjda te zanima šta radim posle toliko godina?”, zastane i čeka.

“Dobro... Šta radiš posle toliko godina? Koliko je uopšte prošlo godina?”

“Pa ako sad imamo trideset četiri, a završile smo srednju školu sa osamnaest... Trideset četiri manje osamnaest...”

“To je šesnaest”, Mila je opet na trenutak u svojoj glavi zasijala.

“Bukvalno se nismo videle skoro pola života.”

Mila klimne glavom.

“Ja sam sve izgubila u požaru”, Lola prodorno pogleda Milu dok to izgovara.

Mila se trgne i pogleda Lolu.

“Šalim se. Htela sam samo da ti vidim reakciju. Zapravo mi se ništa dramatično nije desilo u životu. Zapanjujuće... Sve baš nekako ide onako kako sam i zamišljala kao mala da treba da ide u životu. Imam dvoje dece, znaš?”

Mila je još uvek napeta zbog predašnje izjave, tako da ništa ne odgovara na ovo.

“Zovu se Pavle i Dina. Pavle ima tri godine, a Dina godinu dana. Pazi, čak i to... Imam sina koji je dve godine stariji od ćerke. To je baš onako nekako kao iz nekog udžbenika o životu.”

“Ko je otac?”

“Ko je otac? Izvini, ozbiljna ženo!”, Lola se smeje, “A, ne znaš ga, upoznali smo se na fakultetu. Super je. Zaprosio me je tako što se pravio da je umro u kineškom restoranu.”

“Od čega?”

“Pa nije precizirao, samo je kao klonuo na stolu, nije dao nikakvu uvertiru. ‘Lola, umirem, evo staje mi srce’, ‘Lola, kap u mozgu se prolila’, ili ‘Lola, stigao me tromb’. Samo je tako... Umro. Zato je i bilo nekako uverljivo... Jer ljudi stvarno tako, samo umru.”

“I, kako si se osećala tad kad si mislila da je umro?”

Lolu to pitanje vidno uzruja, pogleda Milu potpuno zbunjeno.

“Kako misliš kako sam se osećala? Pa preplašila sam se, naravno. Stvarno si luda.”

“Mhm”, Mila odgovara pokušavajući da zvuči puna razumevanja.

“Ali jako brzo je “oživeo” i onda je kleknuo i sve... Kakav čovek... Sad kad razmislim baš je manipulator. Ko bi još odbio čoveka nakon što je vaskrsao.” Lola se smeška, zamišljena je.

Nekoliko trenutaka njih dve hodaju u tišini, Lola se trgne iz razmišljanja.

“Mogle bismo da popijemo neki alkohol. Danas su mi deca kod mame i tate, treba iskoristiti. Što bih ja rekla. Gala dan!” Lola se onda uplašeno trgne: “Naravno ako ti možeš i hoćeš.”

“Može vinjak.”

Lola pogleda Milu ozbiljno, a onda prasne u smeh.

“Vinjak? Pa ti si stvarno skroz luda.”

Lola dosipa vinjak u plastičnu čašu dok se pijano smeje, Mila pruža svoju čašu koja je već polupuna.

“Pa ti nisi ni to popila nesrećnice.”

“Dospi ti, dospi.”

Lola se još više smeje. Približavaju se imitaciji retro američkog *diner*-a čija crveno bela unutrašnjost i veliki neonski naslov jarkim bojama osvetljavaju ostatak ulice. Njih dve skreću u slabo osvetljen park prekoputa *diner*-a. Lola pokaže prstom na jednu od klupa.

“Ovde.”

Njih dve sedaju, Lola konačno smiruje smeh. Mila gleda oko sebe, nema nikoga u parku.

“Što baš ovde?”

Lola je nekoliko trenutaka zagledana u unutrašnjost *diner*-a, a onda shvati da joj je Mila postavila pitanje.

“Što? Ako ti se ne sviđa možemo i negde drugde da sednemo.”

Mila slegne ramenima.

“Svejedno mi je. Okej je ovde. Samo smo prepešaćile pola grada da bi došle, pa me zanima šta je toliko posebno u vezi s ovim mestom.”

“Dobroo, nije baš pola!” Lola se osmehne i zamisli. “Ja ovde često dolazim... Valjda se osećam kao da sam negde drugde.”

“U Americi?”

“Na primer. Da.”

“Čudno. Ne deluješ mi kao osoba kojoj bi američki san na bilo koji način bio zanimljiv.”

Lola se zamisli nad tim što je Mila rekla, ipak se štrečne.

“A kakva bi to osoba trebalo da budem da bi mi američki san bio zanimljiv?” Lola pravi pauzu, pa nastavlja: “Volim ta neonska svetla... I volim kako vezujem taj prostor, to jarko ravnomerno svetlo, sa nečim toplim i bliskim... Sa srećnom. Verovatno zato što sam toliko bombardovana sadržajem da ja već samo gledanjem u onaj tamo crveno-beli sto mogu da zamislim

pet različitih porodica koje sede za tim stolom, neka je iz serije, neka iz filma, sa bilborda, reklame... Ovde kada sedim nekako osećam to.”

“Ali ti imaš srećnu porodicu.”

Lola pogleda Milu.

“Imam da... To je istina. Ali, nekako mi je ta slika srećne porodice u glavi i dalje isto tako daleka kao dok je nisam imala. Verovatno ja i živim taj život. Sela sam nekoliko puta tako sa mužem i decom u *diner*. Ne ovaj, doduše... Ali u sličan. Naručili smo burgere, pa šejkove. I pili smo te šejkove. Bili su različitih boja, roze, beli i braon, sa šlagom i višnjom na vrhu. Smejali smo se. Ipak ta slika i taj osećaj srećne porodice mi i dalje deluje bliže sad, ovako kada sedim preko puta onog praznog lokala, nego kad ja sedim u njemu sa svojim mužem i decom. Ne znam je l’ ti to ima smisla?”

Mila slegne ramenima.

“Pretpostavljam da ima nekog... Ono što stvorimo u svojoj glavi često doživljavamo jače nego pravu stvarnost.”

Lola klimne glavom, nije baš ni obratila pažnju na to što je Mila rekla. Mila to oseti i posrami se što je rekla bilo šta. Tišina.

“Da... Ali ja onda ne mogu a da se ne pitam, da li sam samo promašila sto.”

Milu zbuni ta izjava. Lola značajno pogleda Milu, kao da je spremna da joj se otvori do kraja, da joj kaže

sve što joj se vrzma po glavi već godinama, kao da u Mili na trenutak vidi nekog ko može sve odjednom da popravi, kao da je to sad taj trenutak u životu nakon kog će sve biti drugačije. Ali onda ipak skrene pogled, i trenutak prođe.

“Ma ništa. Samo nekad razmišljam o svemu što se dešavalo, o svim odlukama koje sam donela... Zamišljam više varijanti svojih života... Mislim sigurno je ova najbolja... Svakako sam donela prave odluke. Ali šta znači najbolja varijanta uopšte? Šta to podrazumeva? I ko to određuje? Izvini...”

Njih dve sede u tišini. Lola gleda u pravcu *diner-a*.

“Samo me je mnogo pogodilo tvoje pitanje.”

“Koje pitanje?”

“Kako sam se osećala kada sam mislila da je umro u kineskom restoranu... Nisam ti iskreno odgovorila.”

Lola se okrene ka Mili, ali ne gleda je u oči.

“Tad sam mislila da je to samo bio trenutak šoka, i da bi svakome na taj način mogle da se pomešaju emocije. Kad se nešto tako ekstremno desi, mozak prosto ume da trokira, da permutuje stvari, da stvori mehanizme odbrane... Ali sećam se, u prvom trenutku, osećila sam olakšanje.”

Lola prodorno pogleda Milu.

“Ne zbog njega. Njega stvarno volim, on je divan čovek, možda najbolji čovek kog sam upoznala. To olakšanje nije bilo zbog njega... Bilo je krajnje sebično.

Najpre sam mislila da je to zato što sam poželeva patnju. Poželeva sam da dam sebi za pravo da budem nesrećna. Nikad mi se nije desilo ništa loše, a ja sam celog života nesrećna. Pomislila sam da je to olakšanje, jer konačno mogu da budem, tačnije, imam pravo da budem nesrećna... Svi će razumeti moj razlog, neće misliti da sam samo razmažena devojčica kojoj je dosadno u životu pa pati. Njoj je umro dečko na večeri kad je hteo da je zaprosi. Kakva je to tragedija! I onda do kraja života samo mogu da živim i budem to što jesam. Nesrećna. I apsurdno je da mislim da bih tek onda za pravo bila stvarno srećna, ali to zaista mislim! Kad bih pustila tu nesreću da me pojede naravno da ne bih bila srećna, ali ja bih se borila s njom, i onda bih u toj borbi mogla da iznova i iznova osećam sreću. Ne mogu da osećam sreću u konstantnoj sreći. Ko to još može? Mnogo mi je lakše da je osetim u patnji. Borila bih se za tu sreću, grabila i koristila svaki njen mali tračak... I dalje mislim da to jeste osnovno poreklo tog osećaja olakšanja koji sam tad osetila... Ali nije bilo samo to. Da je samo to, oprostila bih sebi. Ipak u svojoj suštini je to samo autodestruktivna želja da sama sebi donešem patnju... Ali nije samo to. Osetila sam olakšanje i zato što sam osetila da sam slobodna... Oslobođena od svog *diner* stola, i svojih roze, belih i braon milkšejkova i šlaga i višnje. Ja sam odabrala za sebe pravi put, donela sam prave odluke, sve sam uradila. Rezervisala

sam sto, odabrala onaj za kojim se najbolje prelama svetlo, svetlo pada na kosu, i osvetljava zube dok se smeješ, čak se tako dobro prelama da nema sunca tamo gde ti stoji koka-kola, tu nema sunca da ti sunce ne bi zagrejalo koka kolu i da se onda ne bi otopio led i da ti koka kola ne bi postala bljutava. To je bio moj sto, i ja sam ga odabrala. Ali kad sam sela, setila sam se da sam nekad davno sedela za onim drugim stolom, koji je u mraku, i nikad, ali nikad ga ne bi odabrali za snimanje reklame, ali taj mi se baš nešto mnogo svideo. Ne znam ni zašto. Ali za tim stolom u mraku sam se baš dobro osećala. Ali, čekaj! Bila bih luda da samo ustanem od svog savršenog reklamastog stola i da sednem za sto koji bi ovi iz lokala najradije izbacili kroz prozor. I onda sedim za ovim stolom iako me sve vreme nervira to sunce. I svrbi me koža od njega. I hoću da je pokidam koliko mi je iritantno kako mi zrak igra na obrazu. Još će mi se i desni raskrvariti od tolikog smejanja. Dosta smejanja. I je l' znaš da ja volim razređenu koka kolu? Baš kao onu iz Mek Donaldsa, sa toliko leda koji kada se otopi koka kola više ni nema balončiće nego je samo šećerna voda. E, pa ja baš volim šećernu vodu. I želim da mi sunce zagreje koka kolu. I ne želim da me još ti raskrvareni desni od prekomernog smejanja, peku od gaziranosti hladne i neosunčane koka kole... Lola napravi pauzu.

“Samo se pitam da li je onda trebalo drugačije da odlučim... Ne kad me je zaprosio... Nego mnogo pre toga...”

Lola pogleda ka *diner*-u. U *diner* ulaze dve devojke i sedaju za sto. Stolu prilazi konobar. Lola skrene pogled. Oči su joj suzne. Lola koncentrisano gleda u pod ispred sebe, smiruje se.

“Izvini... Volela bih da krenemo.”

Mila klimne glavom.

“Krećemo.”

Lola i Mila u povratku uglavnom ćute. Lola povremeno kaže neku usputnu misao, samo da bi razbila neprijatnu tišinu, a onda bi se samo vratila u svoje misli.

Obe zastanu kod restorana “Dve kutlače” gde su se i srele.

“Ja idem tamo”, Lola pokaže na levu ulicu.

“Ja idem tamo”, Mila pokaže na desnu ulicu. Laže. To joj je dalji put do kuće, ima tri ulice više, jedan veliki nagib, i dva sužena trotoara, ipak u tom trenutku joj je svejedno koji je najbrži put.

Njih dve se zagrlje.

“Nadam se da će ti se brzo oporaviti ruka.”

Mila se povuče unazad, klimne glavom.

Kad stigne kući Mila upali svetlo i zamišljeno sedne na dvosed. Gleda ispred sebe. Zagleda se u svoju zavijenu ruku. Polako skida zavoj. Na ruci ne postoji nikakav

pseći ujed, niti znaci preloma. Mila rukom krene da uzme čašu s vodom koja stoji na stolu, promaši je. Pokuša ponovo, maši. Treći put se pomogne drugom rukom i trapavo uspeva da uzme čašu. Čaša joj se trese na usnama dok uzima gutljaj vode.

Mila je uobičajeno bezizražajna, fokusirana na konkretne stvari. Pije vodu. Trese joj se čaša u ruci. Voda ne sme da se izlije iz čaše. Ni kap. Ni kap ne sme da se prelije van čaše, ili će umreti. Uzima jedan gutljaj, pa drugi, pa treći. Na četvrtom gutljaju Mila je već znala da je prvi put otkako je saznala za svoju bolest napravila grešku. Napravila je korak viška. Izlet iz svoje rutine.

Nije trebalo da krene sa Lolom, samo joj je upropastila ručak. Čaša se zatrese, nekoliko kapi vode poleti van čaše.

Dok je Mila spuštala čašu s vodom na sto, osećala je kako joj se sve strukture, koje je tako pažljivo izgradila tokom nekoliko meseci, slamaju. Sve što je imalo red, sve što je držala pod kontrolom, sada se ruši. Sve je to videla u kapljicama vode koje su se, kao u reklamama, slivale niz staklenu čašu.

Sutradan, Mila s nepromenjenim izrazom lica uzima konzervu paradajza i otkucava je na kasi. Čuje se zvuk. Bip. Koristi levu ruku. Mila je levoruka. Prodavci i prodavačice je nadgledaju dok radi. Povremeno se pogledaju između sebe. Šta joj je sa rukom? Zašto samo

lepo ne uhvati tu konzervu sa paradajzom? Šta klapara okolo? Je l' misliš da je poludela?

Milu šef posle radnog vremena pozove kod sebe u kancelariju.

“Je l' si poludela?”

Mila ga bezizražajno gleda. Žila kenjara pulsira najviše do sad.

“Moraću da ti dam otkaz Mila. Pa ti nas sve dobro zajebavaš.”

Mila klimne glavom, uzima stvari i izlazi iz kancelarije.

Sunce je upeklo, senke na pločniku su oštre i razvučene. U senkama, grad izgleda izvitopereno, kao u snu. Mila tumara užarenim ulicama i zastane tek ispred potpuno praznog *diner*-a.

Kad Mila otvori vrata čuju se zvonca i zapahne je vreo lepljiv vazduh. Spolja joj je delovalo kao da je lokal iznutra nezdravo hladan zbog prejake klime, ali čim joj se vazduh prilepio za kožu shvatila je da ne zna zašto je to očekivala.

Kao što je Lola i rekla, u sredini je sto na kom se sunčeva svetlost savršeno prelama. Sto se sjaji i slobodan je. U uglu, skrajnut od ostatka lokala je mračan sto, za kojim sedi konobar koji gleda u mobilni telefon i puši. Konobar izgleda nezdravo ispijeno, nosi duks na trideset pet stepeni. Mila okleva, a onda prilazi stolu. Konobar zbunjeno podigne pogled. Strašno joj je poznat.

“Svi stolovi su slobodni”, progovara konobar.

Mila hoće da mu kaže da je baš želala da sedne za taj mračan sto, baš joj se taj sviđa i htela je da mu kaže da ona ne želi da sedi za sjajnim stolom gde se prelama svetlo i gde će je peći desni i biti hladna koka kola. Ali, Mili je neprijatno da sve to izgovori, zato naprosto seda za sto pored kog se našla u tom trenutku.

Konobar vadi blokče iz džepa i lenjo prilazi stolu, čeka porudžbinu.

Mila se zagleda u rupicu na čovekovom uvetu koja nije zarasla do kraja, seća ga se. Zna ga još od kad je imala 17 godina. Lola ju je jednom povukla za ruku, uzbuđeno se smeškajući i rekla joj da mora da je upozna sa nekim. Bio je to on. Provlačio je cigaretu kroz rupu na uvetu. Lola mu je prišla od pozadi povukla dim cigarete. Povukla je toliki dim da ga je žar opekao. Mila je to zapamtila, jer nikad nije videla osobu koja manje reaguje na bol. Bio je bezizražajan, baš kao i ona.

Tada mu koža nije bila suva i puna rupica. Zubi su mu bili pravilni. Kosa mu je bila gušća. Pogled mu je bio čistiji.

“Je l’ hoćeš posle da se vratim ako nisi još odlučila?”

Mila se zbuni. Šta treba da odluči? Onda vidi hemijsku olovku koja lupka po blokčetu.

“Ne, ne...Može šejk.”

“Koji? Imamo od vanile, jagode i čokolade?”

“Može, bilo koji... Samo da ima šlag i višnju.”

“Svi nam imaju šlag i višnju.”

“Onda bilo koji.”

Čovek se okrene i krene ka kuhinji.

Milu oblije hladan znoj. Da li je trebalo sama da oda-bere šejk? Da li je pogrešila na prvom koraku? Mila se osvrne i pogledom pređe preko lokala. Sela je za najne-utralniji sto, onaj u sredini. Bio je prislonjen uza zid iz-među dva prozora, te nikakav zrak sunca nije dopirao do njega, ali je i dalje bilo dosta svetlo. Sto nije mogao da se vidi sa ulice, ali Mila je mogla da vidi ulicu ako se malo nagne. Kad bi se tu snimala reklama, bio bi to sto na kom bi stajala oprema ili rasveta. Vlasnici lokala ga ne bi iz-bacili da mogu, a ne bi ga ni preporučili. Samo je jedan običan sto za jedno obično sedenje. Ništa te za tim sto-lom ne bi nerviralo, peklo, ništa se ne bi topilo, ne bi te ništa ni načinilo posebno srećnim. Niko te za tim stolom ne bi zaprosio. To je samo običan sto za koji sedneš da popiješ bilo koji šejk kad je napolju trideset pet stepeni.

Čovek se vratio sa šejkom. To je bio roze milkšejk. Kad ga je videla, laknulo joj je, shvatila je da je baš taj i htela. Baš je htela roze, ni beli, ni braon, već roze. To je bio njen roze milkšejk. Mila krene levom rukom da preuzme šejk, ruka joj se zanese. Šlag i višnja se nakri-ve, deluju kao da će da padnu. Ali ipak ostanu na me-stu. Čovek primeti to što se desilo.

“Treballo bi da odeš kod doktora za to, znaš.” Da bi ublažio izjavu osmehne se. Mila se zagleda u njegove zube. Nekad davno ga je pamtila kao dečaka s rupom u uvetu, sada je čovek sa trulim zubima. Milu obuzme pomisao, da li je Lola to već znala dok je uvlačila dim iz te provučene cigarete? Da li je Milu upoznala sa njim tog dana samo da bi s nekim podelila sećanje na njega? Da li je već tada donela odluku? Lola... Od kada Lola zapravo sedi za sjajnim stolom, i da li je ikada zaista i sedela za onim mračnim u uglu, ili ga je samo gledala iz daljine i divila se? A, možda ona svakako oduvek sedi za mračnim stolom i ništa to nikada neće promeniti?

Mila podigne pogled ka čoveku. U pravu je. Otići će kod doktora.

“Znam... I hoću.”

Konobar klimne glavom. Milu odjednom oblije hladan znoj, oseti da je sada možda prilika, možda je ovo razgovor posle kog bi se sve promenilo. Na trenutak, ona u tom čoveku vidi nekog ko može sve odjednom da popravi, kao da je to sad, taj trenutak u životu nakon kog će sve biti drugačije. Želi da mu kaže da i on treba da ode kod doktora, da može da mu bude bolje, da ona ima drugaricu koja stalno dolazi preko puta, sedi i gleda, da ta drugarica već godinama hoće da sedne za sto za kojim je on sedeo i pušio, da je ta drugarica Lola i da je sigurno zna, da je ona jedina celina u svetu gde su stvari pojedinačne, želi da mu kaže

da već mesecima krije od ljudi da je saznala da ima autoimunu bolest, da je to bolest nervnog sistema, da joj zbog toga otkazuje ruka, i da bi morala da ode da se leči, želi da mu kaže da joj je lakše da nosi zavoj nego da bude drugačija, da mrzi kad je ljudi gledaju, da želi da nestane, ali se toliko nenormalno plaši smrti. Ali, Mila ipak čuti. To bi sve bilo suviše, a i Mila je imala osećaj da on sve to već zna.

Čovek sa trulim zubima ponovo seda za mračni sto u uglu lokala, Lola na drugom kraju grada navlači čist stolnjak dok detetu briše usta, a Mila sedi za tim stolom u sredini gde će da popije roze milkšejk koji je ukusan i ima šlag i višnju i koga nije sama odabrala, ali baš joj se dopada što je roze. Nije baš sigurna da li to za nju ima značenje ili ne, da li je sela za pravi sto, da li bi radije da je pored nje prozor umesto zida, ili, da li bi je nerviralo da joj zračak sunca padne na obraz, ona samo sedi tu, pije milkšejk, i prvi put u svom životu ne razmišlja ni o čemu.

Negde između dva gutljaja milkšejka ona u tišini svoje glave, oseti slobodu.

Žene slobode

P OČETAK JUNA, A VEĆ JE UPEKLO. TEMPERATURA divlja. Od sedam do tri – prva smena, od tri do jedanaest – druga. Sedim na stolici, raspaloj stolici koju je šef doneo kad je sinu kupio novu i bolju da na njoj sedi dok igra igrice. Ne pomažu mi ni dva sundera, ni jastuk koji sam od kuće donela. Kičma mi se raspada. Leđa me bole. Ruke i noge trnu. Znoj natapa moju majicu na pruge, uske farmerke u kojima kad sednem otpustim jedno dugme da lakše dišem. Kosa se lepi uz vrat, pa vezujem konjski rep. U skućenoj trafici gurkamo se ja, moja stolica, jastuci koji se pod mojom zadnjicom migolje, usijane plastične kese, šarene kutije, nabacane novine od prethodnog dana. Temperatura u trafici je neizdrživa. Zeleni plastični ventilator između rafa sa cigaretama i čipseva kao da ne postoji. Jedva sam izmolila šefa da nam nešto donese za rashlađivanje. Ali, očigledno, bilo je uzalud. Samo sam

se bespotrebno izložila riziku da me po stoti put izvreda i nazove kretenkom.

Kad sunce užari asfalt ove ulice, gde se od jutra skupljaju malinari koji čekaju ulaz u pijacu, kad se smrad užeglog ulja i dim iz brze hrane pored, proširi čitavim krajem, kad ovi iz kladionice, gde odlazim u wc, jer se gazda tako sa njima dogovorio, uključe sve klime koje izbacuju tone vrelog vazduha pravo ispred vrata moje trafike, kada Koka-kolini i Hajnekenovi frižideri ispuštaju dugački tupi zvuk i komunalci istresaju kontejnere pune bačenog voća, meni se ne živi. Jednostavno, ne živi. Nema te čokoladice, nema te krem bananice, nema tog sladoleda koji može da me razveseli. Nema te osobe, nema te pesme, nema tog Jutjub tutorijala i Instagram posta koji može da me oraspoloži i skrene misli da želim da me nema.

Šef je pored tog glupog i beskorisnog zelenog ventilatora, pre mesec dana uveo i nadzorne kamere. Prvi razlog za to je da vidi koliko često koristimo telefone na radnom mestu. Ne znam šta on zamišlja. Kad nema nikoga, a normalno je ponekad da nema mušterija, šta da radim osim da listam Fejsbuk i Instagram profile prijateljica i rođaka koje se tog vikenda dok ja radim udaju. Drugi razlog za kamere je da nas prati da ne maznemo nešto iz trafike. Ja ne umem ništa da ukradem, to prosto nije u mojoj prirodi. U manastiru Tumanu, gde sam bila sa svojim prošlog septembra, rekli su nam da

treba biti pošten čovek. Krađa jednostavno nije u mojoj prirodi, ali sam nedavno bila optužena za krađu. I dobila otkaz. Otkaz na ovom bednom poslu. Koleginica, starija od mene desetak godina, redovno uzima svojoj deci koka-kolu, čupa čups lizalice i ljigavce i nosi kući. Ja to prećutim. Svesna sam ja da ona to radi da bi usrećila svoju decu. Bakšiš koji je namenjen da delimo ili makar popunimo nedostatak u kasi na kraju dana, najčešće uzima ona, ja se ne pitam. Ne umem da se raspravljam, pa joj prećutim. Njoj sigurno više treba. Ima decu. Onaj put, kad sam dobila otkaz, uočeno je da u kasi nedostaje deset hiljada dinara. Ona ih je uzela, ali je znala bolje da se folira od mene. Kad me je šef pitao: "Ko je poslednji put video te pare u kasi?" i nazvao me kretenkom, odgovorila sam potvrdno. U kasi, to se meni podrazumevalo, ali mom šefu ne. Bila sam optužena za krađu i dobila sam otkaz.

Od tad, u ovoj trafici radim samo povremeno. Kad šef nema koga drugog da pozove. Kad je praznik, Nova godina, vikend, nedelja popodne. Kad niko ne radi, ja i moja trafika radimo. Znam, da, ponižavam se, ali dok ne nađem bolji posao, moram tako. Najpre me oteraju, pa me onda zovnu i ja dođem. Dođem kao da ništa nije bilo. Optuže za krađu, a ja prećutim. Moram. Jer, meni taj novac treba.

Naći ću jednom bolji posao. Često listam ponude na Fejsbuk grupi koja se zove "Čačanke". Potreban

magacioner, odlični uslovi. Potrebno pet berača malina u Vučkovici. Smeštaj i hrana obezbeđeni. Zbog operacije koju sam nedavno imala, verovatno ne bih izdržala maline, pa i da baš mene traže. Preporuka za nekog ko popravlja računare. I živote, moliću lepo i ja. Šivara "NP" traži radnike, potrebni radnici za rad u kafiću, potreban majstor za zatezanje farmerske žice, hitno potreban majstor za rashladne vitrine, potreban radnik za rad u mesari, mesar, ako smem da primetim. Potrebna TA peć 3, javiti se na telefon 063... TA peć, jedino je ona ženskog roda, ali mi nije jasno kome treba TA peć na ovu vrućinu? Stvarno mi nije jasno da u grupi koja se zove Čaćanke, Čaćanke uvek traže nekog Čaćanina.

Subota je popodne, vreme se muti kao da će neka kišica da padne. I neka padne, kad padne osećam se slobodnije. Teret koji donosi vrućina, obaveze, stres, nestanu s prvom kapi kiše. Olakša mi život ta kiša. Pa, slično kao kad zaplačem. Nek padne, nek spere ovu prašinu i blato sa sela koju su kombiji i automobili, donoseći robu na pijacu doneli. Nek natopi dlaku pasa lualica koji se okupljaju oko brze hrane pored moje trafike. Nek opere izlog kladionice, da kapi kiše padnu tačno na našminkana lica pevačica sa reklame na izlogu. Kiša pada, pevačice plaču. Kiša će da opere i plastične mušeme sa stola pijačnog bircuza koji se zatvara u tri. A moja trafika i ja i dalje radimo. Vlasnik bifea izlazi, zaključava svoju kafanicu, mahne mi jer poznaje moju

babu koja me je odgajila, seda na svoju poniku, sa čijeg sedišta je prethodno pokidao plastičnu kesu koju je stavio u slučaju ranije kiše, da se ne natopi. Vlasnik bircuza odlazi na svojoj ponici. Ja, debeli kućici sa dosta tumora, moje umorne “koleginice” masne kose i ruku za roštiljem ostajemo da radimo. Mušterija nema mnogo, sklanjaju se od dolazeće kiše, poneki šofer svrati do brze hrane na pljeskavicu, a kod mene kupi cigarete.

Po običaju, listam Fejsbuk i Instagram. Čaćanke. Šta kažu Čaćanke? Nestao pas Loki, crvena ogrlica, u okolini ulice. Idem dalje, ne da mi se stvarno da tražim izgubljenog psa, ja ionako već pogubljena. Gradskom pozorištu Čačak, povodom rada na komadu “Sloboda Čačak” potrebne su ženske osobe od 20 do 50 godina koje bi učestvovala u novoj predstavi. Zbog specifičnosti glumačkih zadataka i rediteljskog koncepta tražimo osobe bez glumačkog i pozorišnog iskustva. Ovo nije loše. Igrala sam folklor, nije da nemam iskustva. Ali da, ipak je to gluma. Ne znam, možda da pokušam. Prijaviću se. Sigurno mene neće ni izabrati. Mislim neće mi ovo biti pravi posao, više kao šala, da probam nešto novo, a sutra tražim dalje. Možda neki kafić traži radnicu. Sloboda Čačak? Sloboda? Je l’ to ona ista Sloboda koju osetim kad kiša padne, a ja radim u mojoj skućenoj trafici na neudobnoj stolici?

* * *

Ustajem u pola dvanaest. "Jano, ustaj"! Majka mi je 12 puta ušla u sobu, kao da otvori prozor, da poku-pi prljave stvari, ustvari, da me budi. Jer, plaši se da ne zakasnim. Ona misli da ja nešto jako važno radim. A ja radim u pozorištu. Nema ničeg tu toliko važno. Završila dramaturgiju, radi u pozorištu – nevažno. Završila dramaturgiju, ove godine joj film ulazi u selekciju u Kanu, e, to bi bilo važno, mama. Ovako, nemoj da me budiš. Probudiću se sama, kad ja to želim. Ustajem, posle tuširanja, uključujem klimu, ne volim vrućinu, ali volim kad me produva, onako baš dobro. Nema veze što me posle boli vrat. Prija mi hladnoća. Od decembra spremamo predstavu, sad je, eto, došlo vreme za audiciju. Napisala sam komad "Sloboda Čačak" o fabrici, o radnicama u fabrici. Svaka sa svojim problemom, u svojoj epohi. Šezdesete, sedamdesete, osamdesete, devedesete. Kraj. Kipi voda, sipam malo u ovsenu kašu. Jedem je od nedavno. Zdravlje. Sinoć se pilo. Nema veze što nikad nisam bila radnica, gledala sam ih čitav život. Svuda gde pođem neki radnici, samo malo fali da ih primetiš. Ako baš nećeš da ih primetiš, šta da ti radim, ti si debil. Jedem ovsenu, malo sam već počela da se spremam, uvek volim da obučem nešto lepo, retko kad imam posao, 'ajde barem kad imam neki da se spremim i lepo obučem, namirišem – Gucci Guilty.

Sinoć se pilo, ostalo do četiri, to je samo dopušteno glumcima, piscima, arheolozima, ne znam kome još, ludacima. Stižem do Kluba pozorišta, ćaskam, listam slike od sinoć. Stvarno sam zadovoljna novim Ajfonom 12 mini, koga sam kupila pola od prodate drame “Sloboda Čačak”, a pola od mamine plate. Dobro izoštri, lepe boje, vidi se da je Ajfon. Pesma “Bolji život”. Vuk kleči na kolenima i peva. Pesma “Vejte, snegovi” – ovaj se penje na šank, udara o metalni luster. Pesma “Ništa nova” – Mirko razbija čašu i posudu s kikirikijem. U našem malom gradu ljudi su stvarno sjebani, kačim to na Instagram.

Dolazi prva devojka. Danica. Radi u trafici u mom komšiluku. Često sam tu, ali je nisam nikad primetila. Čudno priča, otvorena je, želi da podeli dosta stvari sa nama, ali deluje kao da retko priča sa nekim svojih godina, deluje takođe, kao da retko razgovara sa nekim ko je stvarno sluša. Priča nam o šefu, o trafici, o otkazu. Smeje se sama svojoj priči, nije nam sasvim jasno, ali nam je jasno da se smeje svojoj mucu. Dosta je muči to što nema siguran posao. Htela je da pronađe novi na “Čačankama” i pronašla je nas. Ako dobije ulogu, sigurno će biti Dara.

Danica čita Darin prvi monolog. Bratislav čita monolog Darinog muža. DRAGIŠA: “U grad, u grad, u grad! U gradu nema ovih kravuljina, nema volina, nema kokošketina, ovih njivetina i brazdurina. Nema

motiketina, ašovčina, viletina. U gradu nema žute pro-
jare među zubima, moljaca u ćilimima, blata na kundu-
rama, pocepanih čarapa na palčevima. Nema matore
majke koja stalno boginja. U gradu sam sam svoj čo-
vek! U gradu nema kokodakanja, pijukanja, blebeta-
nja, njakanja. U gradu se čuje vooooz. Zaboraviću mr-
tvi plug, plaz, raonik, kozlac i crtalo! Daro, moja proš-
lost je u selu, naša budućnost je gradu!” Sad Danica
čita prvi put tekst. DARA: “U selu ima... zaseok. U za-
seoku... moja kuća. U kući peć, žarač i vatra koja puc-
keta, pored vatre moj metalni krevet, moja bela poste-
ljina. Moj jastuk, koji mi je baba izvezla. U selu ima...
porta. A u porti crkva. Oko crkve jele, poneka topola.
Ispred crkve jorgovan i popadijine ruže. U porti pone-
kad dune povetarac, ponekad padne kiša, a kad padne
sneg teško joj se priđe, ali se ipak priđe”.

Ne mogu da verujem. Prvi put čita i to ovako zvu-
či. Glas sitan, piskav, arhaičan, kao da to govori neko
ko sve zna. Oči tamne, duboke, kad te pogleda, srce ti
se sledi, ali retko to čini. Danica često gleda u pod, po-
kunjena, savijena. Jako mlada, ali dosta zrela, kao da je
već sto života proživela. A verovatno i jeste, a ne kao ja
koja doručkujem svako jutro ovsenu kašu s malinama.
Razgovaramo s Danicom, koja nam govori da nam je
lakše da je zovemo Daka, što joj uopšte ne stoji; o pro-
čitanom Danica nam kaže, da zna kakva je muka u gra-
du, jer ako nemaš posao, nemaš šta da radiš.

* * *

Čim se završila audicija odjurila sam na posao. Šef me je opet zvao. Subota je, starija kolegistica ima prvi rođendan kod sestrića i ne može da radi. Neka, nek' se lepo provede, ja ću da radim, ionako sam danas dobro raspoložena. Ceo dan sam zauzeta, mislim da me je krenulo. Nekad obaveze dobro zvuče. Bolje je nego kad sedim kući i osećam se beskorisno, a svi me u kući gledaju, malo sažaljevaju, a malo osuđuju. Nema veze, danas mi je lepo. Od prve sam otkuljučala bravu koja mi se uvek zaglavi jer sam maler, lako sam pomerila metalne poklopce sa frižidera i Frikom zamrzivača, danas me ne bole leđa od stolice, a i pirka neki vetrić, što znači da u kombinaciji sa zelenim ventilatorom pravi savršeno odgovarajuću temperaturu. Nakon audicije od onolikog pričanja i čitanja, bila sam ogladnela, pa sam smazala pljeskavicu iz kioska pored mog. Kupus salata, pavlaka, malo kečapa i majoneza i tucana paprika, legla mi je kao budali šamar. Ostatke lepinje sam dala kućićima. Veselo su trčkarali oko mene, želeli su još. Nije bilo jer sam sve to pojela! Otkad nisam s Igorom, nisam često jela pljeskavice. Naš mali ritual je bio da me petkom posle posla oko 12 sačeka, ja sam već na pauzi kupila dve pljeskavice u mesari pored pijace, pa onda kod njega na verandi napravimo malu večeru. Najslađe je jesti posle ponoći. Pljeskavice me podsećaju na Igora, i zato ih i volim i ne volim. Ali, eto, danas

je takav dan, počastila sam sebe malo. Ovako sita i nasmejana, nemam mnogo problema s mušterijama. Svi kažu dobar dan, hvala lepo, molim, odgovorim ja njima. Fina subota.

Na audiciji rekla sam im da sam trenirala folklor. Jednom sam bila kolovođa. Nije to lak posao. Kad deset ljudi za sobom vodiš. Ali sve se da navežbati. U srednjoj školi kad sam bila, jednom sam za kraj polugodišta morala da nabubam celu svesku iz biologije, da bi mi zaključila četvorku, a da bih zbog te četvorke bila vrlo dobra. Za jedno veče sam uspela da naučim celu svesku iz biologije. Oni su mi rekli da je to to. Kolovođa plus sveska iz biologije. Izgleda da ću biti Dara – glavni lik u predstavi! To je slično kao kolovođa. A, tekst ću naučiti kao svesku iz biologije. Uspeću!

U pauzama između kupaca, jedem krem bananicu i čitam svoj tekst. Pitam se, zašto sam im se ja mala i nikakva, sa debelim vratom i krivom kičmom svidela. Niko me nije slušao tako pomno, kad sam pričala o svojoj baki, pa skoro nikad. Je l' se ti ljudi foliraju ili sam im zaista interesantna? Nije moguće da sam im interesantna. DRAGIŠA: "Ma! Zasadićemo svoju jelu. Zasadićemo svoju topolu. Zasadiću ti jorgovan i popadijine ruže. Imaćemo novu kuću, sa kupatilom i štednjakom. Moraš da mi veruješ". DARA: "Verujem ja tebi. Ali se i bojim". DRAGIŠA: "Ne smeš da se bojiš". DARA: "Šta ako mi to ne umemo?" DRAGIŠA:

“Naručićemo”. DARA: “A šta ako nećemo?” DRAGIŠA: “Hoćemo”. DARA: “Hoćemo”.

Baš me zanima koji će to pravi glumac da mi bude partner? Možda će biti neko koga znam sa televizije? Možda onaj glumac iz “Vinove loze”. Bože sama se sebi smejem. Jesam li ja to poludela. Da, izvolite. Crni ili plavi? Kratki ili dugački? Aha, dobro. 420. Al’ su cene ovih dana podivljale!

Nije se ovo prvi put desilo. Sedimo za stolom, ona bušna mušema, mrvica hleba, prazna čaša pavlake, mlađi luk, mušice se u sobi skupljaju čim počne vrućina. Beli, potpuno beli zid iznad stola. I ikona. Izrezbareno drvo, donela ja, prošle godine iz manastira Tumanne. Posmatram svetog Trifuna, posmatram ga i molim mu se. Ko tebi želi zlo, ti njemu želi najbolje. I desiće se čudo. Pokušavam da skrenem misli. Isto su ovako reagovali kada sam im rekla da me Igor ostavio. Za njih sam tad bila jadna i nikakva. Samo im se potvrdilo ono što su i mislili ranije, a to između bila je slučajnost. Majka pokušava da me ne gleda, a kad pogleda iskrivi usta, pogleda u noge, stomak, ruke, debeli vrat, ali ne u lice. Kao da joj se gadim. Polubrat zavaljen u fotelju, raširenih nogu, cupka u mestu, gleda u telefon, vrti kladičicu, neće da me pogleda. Misle sad oni o sebi, ne o meni, o komšijama, o rođacima, o svetu. Osramotiće nas. Ljudi će se smejati. Komšije nas neće pozdravljati, a rođaci ogovarati. C, c, c.

Oduvek su sumnjali u to da ću ikad naći dečka. Pošto drugarica i nemam baš, osim ovih koleginica sa posla koje me potkradaju. Ali, kad se pojavio Igor, sestrić od našeg komšije, njima je svanulo. Igorov tata ima u Dragačevu maline, a on drži auto otpad, pa su moji bili presrećni. Imaće para, neće mnogo morati da radi. Zamisli, i ona se nekome sviđa! Kad je sa Igorom bilo gotovo, oni su me gledali razočarano i postićeno kao i sad kad sam im rekla da glumim u predstavi.

Baba ne, baba je u ćošku, ona uvek ćuti kad su oni tu, čeka da odu, da ostanemo same nas dve. Kad ostanemo same, znam ja da će ona meni reći nešto lepo i utešiti me. Ali do tad, ja gledam u beli zid, u napucali plafon, tri, četiri pukotine, koji nismo uspeli da sredi-mo ove godine i čekam da odu. To dugo traje, kao da se one pukotine na zidu šire, a ta sila koja ih širi je sila mog besa u tom trenutku. Oni odu, uvek odu, majka je hiljadu puta tako otišla i napustila me, a prvi put je bio kada sam imala tri godine i ona se preudala za drugog čoveka, mog očuha koji sada radi na gradilištu Beograda na vodi. Nekad sam bila opsednuta njihovim odlaskom, to mi je uvek teško padalo. Kasnije sam bila opsednuta njihovim dolaskom, uvek sam želela da ih lepo dočekam i ugostim, da im dokažem da i mi pristojno i dobro živimo. Sad samo želim da odu, tako jednostavno, a baba i ja da ostanemo same. Kao što smo uvek i bile same. E, gde im kazah za pozorište!

Nakon što je baba raspakovala kese iz prodavnice koje je majka donela, za koje misli da nam mnogo znače, majka je otišla, ja sam se pozdravila sa polubratom koji je već krenuo da mi se podsmeva. "Glumica da budeš. U Kursadžijama da glumiš? Luda si". Proverili su da li je pola šest. Još je bilo vremena dok ne stigne autobus. Onda duga neprijatna tišina. Stojimo u bakinoj ozeleneloj bašti, cupkamo, držimo se za kapiju, ćutimo, onda se pogledom dogovaramo ko će da otvori kapiju, ja otvaram kapiju, iz dvorišta izlazi prvo majka, pa brat. Mahnem im. "Vidimo se, Danice". "Danice" mi samo kažu kad su ljuti na mene, obično sam Daca. Stiže Autoprevozov gradski autobus, i oni kao i mnogo puta, napuštaju našu ispucalu kućicu, naša teška, zarđala metalna kapija škripi, a oni odlaze u njihovu veliku kuću gde im je kapija prohromska i ne rđa, a prozori su PVC.

Odlazim do creva, puštam vodu pravo na lice, ka sebi da se osvežim. Onda prskam ruže, karanfile, hortenzije i fikus. Baba dolazi. Steže me za ruku, ljubi me u čelo, kaže: "Ne obaziri se."

Uveče nakon "Vinove loze" učim tekst. Glumica da budem.

DARA: "Ne volim grad tetka. Ne slažem se tamo. Nemam svrhu tamo. Tužna sam. Promenila sam se tamo i Dragiša se promenio. Nismo srećni. Želim da se zaposlim, da radim da imam barem neki razlog zašto sam tamo. On to ne želi. On želi dete, ja ne mogu

da rodim. Neće, pa neće. Ništa me neće. Dragiša se ljuti na mene ja se ljutim na njega? Kaže, ne slušam ga. Ko koga tu treba da sluša? Ja njega ili on mene? Ili ja Boga, a on Boga neće da sluša, a neće ni mene. Zapravo, ja njega neću i zato on stalno više... **BABA:** "Vidiš kako ove ruže ne slušaju nikoga da li treba ili ne treba da rastu? One rastu bez obzira da li neko dolazi u portu ili ne. One rastu same za sebe. Rastu uprkos svetu. I ti, Daro, treba da budeš uprkos. Treba da slušaš samu sebe i da gledaš ove ruže ovde i da veruješ u sebe! To će ljudi znati da prepoznaju, a kada to prepoznaju, onda ti ne mogu ništa. Kada veruješ u sebe i svoje odluke ne može ti niko ništa! Jača si od svih.... I uzmi naberi neku za kuhinju, stvarno će ti biti lepe! A one će da ponovo izrastu, uprkos..."

* * *

Sneža koja glumi sekretaricu, a koja inače radi u MUP-u na izdavanju registarskih tablica, od danas je na odmoru, koji je uzela samo da bi se posvetila ovoj predstavi, jer pored Danice još je šest različitih žena učesnica u predstavi. Sneža je donela pitu sa šljivama i orasima. Svi se služe pitom, Sneža ponosno nudi pitu svima. Dovala je ćerku da gleda probu. Da joj pokaže šta sve njena mama ume i može, osim što zna da kuva i ide na posao. Volim pite, ne volim orahe, jedem sve osim oraha koje malo pljuckam u salvetu, za koje se pobrinula Milena – organizatorka. Milena se muva sa

harmonikašem Jovanom, kome je moja mama razredna, koji je zadužen za muzički deo u našoj predstavi. Inače je Milena desetak godina starija od njega. Ma šta nas briga, nek ide život. Harmonikaš tiho svira "Moravsko predvečerje", a onda brzo okrene na veselije "Luckasta si ti, takav sam i ja". Milena, Sneža, Danijela, Slavica, ustaju da đuskaju i pevaju. Njima se pridružuje Miloš, glumac, sa gitarom pokušava da prati harmonikaša koji vrluda prstima na harmonici kao ja kad kucam po tastaturi. Levo desno, levo desno. A, b, a, b, nj. Braco, direktor pozorišta i reditelj, bodri devojke da budu što veselije, što ozarenije. Tera ih da se osete opušteno, da se ne stežu, da budu svoje. Mislim da je ovo retka prilika da im iko traži to i uz to ih ohrabruje. Danijela koja je došla pravo sa posla iz Gornjeg Milanovca, na plus 30 je jurila da stigne na probu, razmišljajući kako joj je gorivo sve skuplje i skuplje. Slavica je sa svoje ortopedije nakon zavijena 173 zavoja i napravljena 375 gipsa, došla na probu, da se sklopi, od svih preloma u životu kojih se nagledala. Sara koja voli svog muža najviše na svetu i decu, naravno, došla je ovde da se priseti sebe, da bude ono što jeste i pri tom toliko dobro glumi, da joj svi kažu da je rođena glumica. Vera i Rada koje su u svojoj šezdesetoj postale glumice, tu su da bi se ponovo osetile mlado i vedro.

Vežbamo za scenu proslave. Harmonikaš svira, postavlja se svečani sto, u predstavi će to biti pravo

predjelo i pečenje, žene se vesele. Žene se stvarno dobro zabavljaju. Pare lepe na harmonikaševo veliko čelo. Podvriskuju i kikoću se.

Danica sa strane sedi na stolici i ćudljivo se smeška i zapanjeno posmatra prizor, kao i ja. Onda ja ustajem, kao na svakom osamnaestom rođendanu na kome sam bila, uvek poslednja, kad me svi ljudi zamole da igram sa njima. Pa, ljudi, ja ne mogu da verujem, ja na svojim prvim probama u životu igram uz harmoniku, ja imam posao! "Luckasta si ti, takav sam i ja, a, a".

Nakon probe, grmi i šušti lišće. Uskoro će pljusak, sve se glasnije čuje. Glumci i glumice se presvlače. Iskaču iz kostima u kojima su veseli, vraćaju se u kostim u kojem ih dočekuju monotoni posao, zahtevna deca, komplikovane porodice. Volela bih da probe traju duže, ili da nakon toga svi zajedno odemo negde. Ipak, žene odlaze svojim kućama, mi iz pozorišta idemo u klub, da "šikamo" – grozan izraz. Danica sporo pakuje svoj kostim, vodu, sporo razmrsava slušalice koje će staviti u uši, sporo se rastaje sa nama, sporo odlazi. Vidim da se njoj ne ide, ostala bi sa nama, da sluša neke priče koje se nje ne tiču, o ljudima koje ne poznaje, da se bavi tuđim životom, jer nakon probe u svoj joj se ne vraća. Glupo joj je to da kaže. I ja sam malo socijalno nesnažljiva u tom trenutku, pa hoću, ali ne znam kako da je pozovem. Počinje pljusak, užurbano se pozdravljamo, Danica stavlja kesu preko glave da ne pokisne, sagla

glavu, povila leđa, gleda u beton i bare i nastavlja dalje, svojim putem. Njoj se ne ide kući, a mi je ne zovemo sa nama, a pada kiša. Uvek kažem kako su FDU-ovci nesposobni za druge ljude.

* * *

Nisam radila tri dana. Šef me nije zvao. Imala sam taman dovoljno vremena da naučim ceo tekst. Stigao je kostim. Malo je babast, ali moram da se složim da je dobar. Tako su se žene oblačile u to doba, šezdesetih.

Lik Dare me podseća na moju babu, ona je žena koja je radila 20 godina u "Slobodi", a nije nakon toga dobi-la ništa, sićušna invalidska penzija, zbog bubrega koji su je celog života mučili. Ipak, kada priča o tom vremenu, ona kaže: "Radila i uživala". Da li bi moja baba takođe radila i uživala u mojoj trafici, sa mojim šefom, u wc-u kladionice u kojoj se gazda dogovorio da piškim, ali ne i da bacim uložak. Prošli put kad sam bacila uložak, onaj dečkić iz šanka mi je rekao, ponesi to sa sobom. Nećemo mi to da ti skupljamo. I onda sam ja moj mali zamotani uložak nosila do prvog kontejnera na koji sam naišla. Bacila sam ga u voće koje je istru-lilo. Ne dobijam često menstruaciju, ali kad dobijem to ne staje. I zato sam imala problem sa Igorom i zato imam problem sa ovima u kladionici.

Lik Dare me podseća malo i na mene. Dara voli da radi, ali za nju nema posla. Dara je pobožna. Dara voli svoju tetku, to u mom slučaju može da bude moja baba.

Dara ima problem sa mužem, imala sam i ja sa Igorom. On je hteo dete, a ja nisam mogla da rodim.

Klima je hladila salu u kojoj vežbamo. Imamo jedan veliki sto. Po potrebi, on služi kao fabrička traka, ili šefovo radno mesto, ili Darin i Dragišin sto za ručavanje u njihovoj kući u koju su se doselili da bi Dragiša radio u "Slobodi" i zasnovali porodicu. Klima hladi prostoriju i zuji. Ja znam svoj tekst, dobro sam ga naučila. Glumac iz "Vinove loze" zna svoj tekst, više na mene kao da je stvarno ljut.

DARA: "Ono dete im je odvratno! I uopšte ga nisu vaspitali!" **DRAGIŠA:** "Dete im je odvratno? Nisu ga vaspitali? Odmah sudiš. Oni barem imaju dete! A mi? Pet meseci je prošlo ti ništa? Jesi jalova? Šta li si? Kaži mi to odmah da znam na čemu sam!" **DARA:** "Dragiša, ne. Ja samo mislim da nisam spremna. Mislim eto da nisam dovoljno zrela. Želela bih da malo sazrelim. Da naučim još što šta. Osećam se još nedovršeno." **DRAGIŠA:** "Dabome da se osećaš nedovršeno kad po čitave dane sediš u kući ko neka tetka!"

Zaplakala sam na probi. Nisam rekla nikome zašto. Onaj glumac iz "Vinove loze" isti je bio kao Igor. Druge sam smena u trafici, došla sam odmah posle probe. Podigla suncobran, da zamrzivač sa sladoledima bude u hladu, zbolela su me leđa, opet, vratila sam se da sedim u trafici na ona tri jastuka. Kanim se da odem u kladionicu da promenim uložak, ali toliko mi se ne da.

Šta je za mene "Sloboda"? Oni su osmislili da kraj predstave bude takav da nas sedam koje nismo glumice kažemo bilo šta, o bilo čemu, što nas muči, šta nas proganja. Da nam bude lakše, dali su nam pitanje na koje bismo mogli da razmislimo i onda im odgovorimo pred publikom. "Šta je za nas sloboda?". Za mene nije sloboda ta fabrika, u kojoj ja nikad neću raditi, a moja baba jeste, i kako kaže, radila i uživala. Nije ni simbol grada koji nikad nije imao milosti prema meni i moji-ma otkako smo se doselili, a nije nešto naročito ni lep. Sigurno znam da sloboda nije moja kriva kičma, mala trafika, treća smena, neplaćene dnevnicke, zvanje danas za sutra, šef, neudobna stolica, kladionica i smrad iz kioska za brzu hranu. Nije sloboda to što me je dečko oterao i rekao mi da sam jalova posle jednog pobačaja. Niti majka koja me podrugljivo gleda čitavog života, a pogotovo otkako me je dečko oterao. Sloboda je to što sam dala sebi novu šansu i što sam imala hrabrosti da se probam u nečemu novom. Što sam upoznala nove ljude, drugačije od sebe, a dobro ih razumela. Sloboda je za mene to što sam se pred ljudima pokazala onakvom kakva sam.

Tokom probe smo Jana i ja otišle do prodavnice da kupimo kiselu vodu. Pitala me je kako mi se čini to što radimo. Rekla sam joj da sad mnogo bolje kapiram sebe, da mi je lakše kad vidim da moje probleme nemam jedino ja. Dugo sam skretala misli, od sada više

neću. Kupile smo vodu, vratile se na probu, a onda kasnije uveče sam otišla sa njima na piće u klub, ali nisam dugo ostala – sutra je konferencija za novinare.

Obukla sam bluzu koju sam nosila na polubratov osamnaesti rođendan. U Domu kulture, u maloj sali, bio je dugačak sto, na stolu okačen plakat naše predstave, plave boje u centru crveni karanfil. Došla su dva novinara i nekoliko kamermana i ispred nas postavili nekoliko kamera, a drmala me je i trema. Šteta što ne pijem, možda bi mi jedna rakijica prijala. Šalim se. Primetila sam da sam u skorije vreme postala sve smešnija i zabavnija sama sebi, ljudi su mi bili smešniji, frizure na umišljenim ženama su mi bili smešnije, muške lenje zdepaste noge su mi bile smešnije, neljubazna deca koja se plaze su mi bila smešnija, babe i dede koji se gura-ju u redovima su mi bili smešniji. Novinarica koja misli da radi ozbiljno svoj posao bila mi je smešna. Jana koja je ispeglala kosu mi je bila smešna. Reditelj koji non-stop maše svojom ogromnom lepezom bio mi je smešan, njegove papuče – smešne. Glumac sa brkovima koji ne zna da peva isto tako – smešan. Kamermani koji se trude da nas uhvate iz svakog ugla bili su mi smešni. I tako, ja na konferenciji za medije, nisam ništa pametno rekla, u trenutku kad je nastala tišina, kada sam čula svoje ime i kad me je novinarka pitala “šta je za mene sloboda?”. Ja sam se najglasnije nasmejala. Smejala sam se glasom, usnama, rukama, nogama, iz

dubine stomaka, oči su mi se smejale, grudi su mi se zatresle, smejala sam se iz srca.

Moj polubrat je celu premijeru snimio svojim telefonom. Ne znam samo kako ga ruka koju je držao u vazduhu čitava dva sata nije zbolela. Mada zato on i vežba, da bude izdržljiv. Darine (moje) i Dragišine scene je zumirao. Deluje kao da je ušao u neku tuđu dnevnu sobu i snimao razgovore između dvoje ljudi koji su u nekakvoj vezi. Sve je delovalo toliko stvarno. Kad nam se tako približio, makar kamerom, možda je nešto barem malo shvatio. Možda se potrudio da me malo više upozna i pruži mi šansu, da me ne gleda kao mutavu i nesposobnu polusestru koju mu je život igrom slučajeva nažalost dodelio i kao nekoga na kome u trenucima svoje nesigurnosti i nesnalažljivosti iskaljuje bes, nego stvarno kao neku živu osobu. Danijelinu, Slavičinu i Sarinu scenu dok su na puš-pauzi na poslu, snimio je tako da se ne zna koja je od njih tri lepša, da li Danijela sa visokom crnom punđom, da li Slavičina vitka figura i gospodstveno držanje, da li Sarine sitne veričaste oči. Pomislila sam da moj brat ima dara za snimanje. Možda bi mogao da se oproma da bude kamerman, kao oni kamermani na konferenciji za medije. Kad je snimao scene sa šefom koji ucenjuje radnicu u fabrici, nadam se da je shvatio da od tad, moraće sa šefovima oštro. Nema veze i ako nije, bitno je da sam ja to shvatila.

Na snimku naše poslednje scene, moje devojke i ja smo glumile proslavu, tako smo lepo to navežbale, imale smo takve pokrete, takav stav, bacale smo pare uvis i kitile harmonikaša. Znale smo da nam nije to prvi put da nam nije dobro, a pretvaramo se da jeste. Igrale smo kolo zadnji put zajedno, bile smo oslobođene i lagane, ono što u tom trenutku nismo bile, nismo opet bile srećne. Znajući da je to premijera, sve se bliži kraju, probe onakve kakve su bile, sa kiflicama, muzikom, razgovorima, to će se za sat ili dva završiti. A mi, kao ona Pepeljuga ćemo se posle bala vratiti svaka na svoj posao, svaka u svoju ispucalu kuću, svaka u svoju muku.

Koliko sam shvatila, sledeće igranje je tek u septembru, sada je kraj pozorišne sezone, ljudi leti ne idu u pozorište osim ako nisu na moru, ja se ne pitam zašto ni ove godine ne idem na more. Odgovor je jasan, nemam pare. Ali se zato pitam, šta mi da radimo do septembra?

* * *

Mnogi su me ljudi zvali i rekli da žele da dođu na premijeru. Nema mnogo mesta, ima samo jedna premijera, a u septembru se izvođenja nastavljaju. Nema mesta, nema mesta, nikome to nisam mogla da objasnim. Posvađala sam se sa pola rodbine i prijatelja, jer oni nisu ti privilegovani koji su dobili jednu od te tri karte. Ljude samo interesuješ kad nešto radiš, kad si uspešan, kakvi god bili njihovi standardi za to "uspešan", kada ti se nešto dešava. Onda te zovu, žele sa tobom

da pričaju, interesuješ ih, više ih ne mračiš, više im nisi dosadna i naporna. A gde ste bili u januaru, kada sam po drugi put imala koronu i deset dana sedela zatvorena u svojoj plavoj sobi i bukvalno čekala da mi se neko obrati, da me pozove, da pita šta radim i kako sam. Tada su imali svoja posla i svoje probleme, a moji im stvarno nisu trebali. A, karte im sad trebaju? Ma nemoj! Dobro, neću da se nerviram na dan premijere, prve premijere u životu.

Kad se sve završilo, još pre premijere dobila sam dva buketa koja sam jedva držala. Jedan od moje Isidore, drugarice iz detinjstva, zadržala sam za sebe, drugi od babe, poklonila sam Daci, koja verovatno sad vuče svoje spore noge i krivu kičmu, raspetljava svoje zamršene slušalice, stavlja ih u uši, pušta pesmu i odlazi na posao u svoju skućenu i vrelu trafiku. A ja sam posle premijere ponovo nezaposlena i pitam se šta ćemo svi mi da radimo do septembra.

Kako je Jani slomio nogu

NA JARKO OSVETLJENOJ PIJACI PRODAVALI su se sapuni od maslinovog ulja, magneti sa slikama grčkih stubova i vakumirane masline dva plus jedan gratis za tri evra. U svakoj prodavnici radio je bar po jedan muškarac. Kad neko od tamnopute dece koja prose ispred metro stanice Monastiraki proba da uđe u lokal, muškarac priđe i tiho mu nešto kaže da ne bi uznemiravao turiste koji razgledaju gipsane figurice olimpskih bogova. Zatim ga uhvati za mišicu i izvede napolje. Turisti za to vreme ne skreću pogled sa suvenira.

Pločnike koji gledaju na Akropolj zauzimaju restorani sa orkestrima koji sviraju buzukije. Svi članovi imaju malo otkopčanu košulju iz koje vire dlake. Svake večeri znojavih lica sviraju sirtaki i usiljeno se smejulje dok turisti uzvikuju: "Ahh Zorba the

Greek!" i imitiraju bacanje tanjira. Ljudi vole da zamišljeno gledaju u Akropolj dok jedu. Žvaću i uzdišući govore: "Pogled je tako božanstven!". Na jednom plavom kariranom stolnjaku nalaze se sarmice od vinove loze i musaka. Gospodin koji je večerao sarmice prokomentarisao je: "Apsolutno perfektно!" kad ga je konobar upitao da li je sve u redu. Ubrzo, njegova žena je pokušala suptilno da prebaci stvari na udaljenu stolicu kad su pored njihovog stola zastali dečaci u prljavoj odeći.

Na malom trgu na obodu Plake igrači pripremaju brejkdens performans. Moraju da zagreju publiku pre glavnog nastupa, voditelj izvođač glasno govori i iz publike koja ih okružuje bira pomagače koji bi trebalo da učestvuju u izvedbi. Turisti su radosni, kao nekad u *Θέατρο του Διονύσου* u masi rastu adrenalin i očekivanja. Na zidiću obližnjeg spomenika sedi grupa od petnaestak migranata koji posmatraju spektakl i okupljen svet. Turisti graciozno skidaju svoje rančeve i okreću ih naopak, ili ih kače spreda. Dok levim okom posmatraju grupicu desnim pokušavaju da prate izvedbu. Negoduju u sebi, jer će predostrožnost zasigurno uticati na katarzu.

Eksarhiju su okupirali autobusi sa žandarmerijom. Naučila sam da ih prepoznajem tek nakon dugog hoda po gradu. Žandarmi ispred Nacionalnog arheološkog muzeja su te večeri delovali opušteno. Tek pristigla

noćna smena se cerekala i ispijala energetska pića. Pro-laznici nisu obraćali pažnju na njih.

* * *

“Vidi, ovde ima slobodnih stolova”, rekla sam Nena-du dok smo se približavali bašti kafe bara ΠΙΣΚΟ. Svi-dela mi se tamno crvena boja stolica sa kojih se ljušti-la boja, ali ono što me je zapravo privuklo baru bila je muzika, grčki rok bend koji prvi put čujem. U kombi-naciji sa žućkastim malim sijalicama okačenim iznad stolova delovao je anahrono. “Biraj ti gde ćemo”, pro-mrmljao je, posmatrajući plakate kojima je cela zgrada pored bara bila oblepljena. Već sam se bila navikla na taj nivo komunikacije između nas u Atini, držali smo se neutralnih tema, jednostavnih pitanja i još jedno-stavnijih odgovora. Sve drugo bi vodilo u ogorčeni raz-govor o propasti naše veze. Odabrala sam da sednemo odmah do stola za kojim su sedela dva čoveka. Jednom od njih, mlađem, noga je bila slomljena.

Naručili smo dva piva sa lepljivog menija. “Brzo se vraćam, zaboravila sam nešto”, rekla je konobarica žu-reći da se vrati unutra nakon što je stavila dva velika točena piva ispred nas. Vlažnim rukama zapalila sam cigaretu i buljila u dvojicu muškaraca dok sam otpija-la pivo. Bilo je bolje nego gledati u Nenada. Stolice za njihovim stolom su bile nameštene tako da mlađem čoveku bude udobnije. Nešto nije bilo u redu i stari-ji je ustao da ih bolje namesti. Obratio mi se ali nisam

razumela ni reč. “O, izvinite, pitao sam vas da li mogu da pozajmim stolicu, bolja je za mog prijatelja, udobnija”, rekao je na engleskom, pa sam se složila, a Nenad je sve vreme delovao nezainteresovano.

Gledala sam u plakate koji su mu privukli pažnju malopre, kako bih započela razgovor. “Ne mogu da verujem da su ovi plakati preživeli, gledaj, Blek Sabat koncert u Atini 2016. godine.”

“Paa, zaštićeni su od kiše, vidiš da su u ulazu”, odgovorio je blago iznervirano.

Nisam mogla da odlučim šta me je toliko uznemiravalo: njegova logičnost u svakoj situaciji, to što je imao spreman odgovor na svako moje oduševljenje, ili samo način na koji je izgovorio tu rečenicu. Odlučila sam da prećutim i promrmljala neki odgovor o komšijama koji nisu drkoši.

Konobarica je prekinula moju nelagodu. “Evo ga, zaboravila sam ranije”, rekla je dok je spuštala metalnu činižu sa kikirikijem. Nenad je klimao glavom. “Hteo sam da vas pitam, ovaj bar, kako se čita njegov naziv na grčkom?”

“Risko, kao rizik”, odgovorila je smešeći se i požurila nazad.

“Ovaj bar postoji od osamdesetih”, nadovezao se stariji čovek za susednim stolom dok je konobarica odlazila. “Oprostite, nisam se predstavio, ja sam Vasilis, ovo je Jani”, rekao je, dok je pokazivao na mlađeg čoveka. Predstavili smo se i ja sam govorila o putovanju

i Beogradu s lažnim entuzijazmom za koji sam se nadala da nije očigledan. Vasilis je bio srećan da čuje da je u baru neko iz Beograda, i uzbuđeno je prepričavao uspomene sa svog prvog putovanja na koje je otišao kao mladić. Dok je pričao o Beogradu sve vreme je spominjao Jugoslaviju. Rođena sam za vreme sankcija i Jugoslavija je za mene oduvek bila apstrakcija, iako bih spremno razgovarala o onome što je bilo bolje, šta je moglo bolje, i zašto je sve pošlo naopako, kad god se pokrene ta tema. Istina je da sam imala poteškoće da povežem zemlju u kojoj sada živim sa tom koja je bila nekada. Zato mi je bio na umu tata, dopao bi mu se Vasilis i definitivno bi ga razumeo bolje od mene.

Vasilis se često se smejaio dok je govorio, imao je blag pogled i nije mi bilo neprijatno da ga gledam u oči, to je uvek bio dobar znak kad pričam s ljudima. “Nemoj da gnjaviš nedužni par pričama iz mlađih dana, molim te”, Jani je prevrtao očima. Po osmehu na licu videlo se da mu je drago što je Vasilis veseo, ali je čuo te priče verovatno mnogo puta. “Mi nismo par”, rekao je Nenad, a meni je ponovo bilo neprijatno.

Obojica su se uozbiljili. “Bili smo, ranije”, dodala sam da bih prekinula tišinu, “sad putujemo kao prijatelji”. Jani je klimnuo glavom, dok nas je Vasilis saosećajno posmatrao.

Želela sam da se razgovor nastavi, alternativa mi je bila neprihvatljiva u tom trenutku. “A kako ste vas

dvojica došli ovde, verovatno nije bilo jednostavno?”, gledala sam namerno u Janijevu polomljenu nogu dok sam to govorila. “Ah, ovde se dolazi zbog ljudi. Ja ne živim ovde, mislim u ovom kraju, ali Jani živi u zgradi pored, dolazim, nameštam mu stolice dok ispija pivo, važan zadatak”. Svi smo smo se nasmejali. “To je samo izgovor”, dodao je Jani, “on je stalni gost i istrajno pije pivo još od osamdesetih u ovom baru. Vlasnici se menjaju ali on ne odustaje.” Razgovor je ponovo živnuo i uskoro smo naručili još jednu turu piva. Jani je hteo da čuje šta smo sve posetili tih dana. Nenad je prepričavao posete lokalitetima, kad je zastao. “Imamo ipak jednu zanimljiviju priču za vas”, pogledao me je i zna-la sam čega se prisetio.

“Mislim da je bio naš drugi dan ovde, išli smo u pivnicu sa craft pivima. Uglavnom, Anja je ušla unutra, jer je radio samo jedan čovek, kad tamo, naš prijatelj Ben”, rekao je s ironijom u glasu. “Priča tako Ben sa Anjom, ispituje odakle je došla, kud je pošla, šta je radila, koliko još ostaje u Atini. A Anja je takva, ona ne ume da zauzme stav i kaže odjebi”. Znala sam da aludira na stare svađe u vezi, ali njih dvojica nisu to znali, morala sam da se ubacim. “Samo sam fina, uspaničim se i onda se smeškam”, Jani i Vasilis su se kezili. “Sad, kaže Ben, on je iz Teksasa, naravno, to je vidljivo, ono, iz aviona. I tako Anja nastavlja da se smeška, spominje Grega Popovića i Ben postaje stvarno naporan, jer

je njegova strast. Treba da znate da sve vreme dok odgovara Benu isprobava piva koja joj barmen sipa i odlučuje koje ćemo da uzmemo. I sad, pozove ona mene jer Ben već postaje nasrtljiv. Ben se povuče, kao pravi gospodin i odluči da podeli sa nama svoju priču. Kaže, putuje dosta, evo sad je u Atini, oduševljen je, želi da ode u Budimpeštu, stvarno voli ovaj deo Evrope, kaže. Bio je u Ljubljani, u Tirani, širom Evrope, posetio je 22 zemlje, i sad nastavlja da nabraja i kaže u Iraku, u Siriji. I pita ga barmen: 'Pa kako si tačno odlučio da odeš tamo?' A on kaže: 'Bio sam američki vojnik 17 godina.' "Zajebavate nas", kaže Jani. "Ma kakvi" odgovorio je Nenad i nastavio, "Anja se zagrcne, ja začutim. Benu bude malo neprijatno, ali ne prestaje da priča: 'I tako ljudi svuda žele isto, čoveče, znaš, čoveče, samo žele dobro pivo i dobru zabavu i da uživaju, ako izbaciš političare iz priče svi su ok čoveče, znaš, oni su višak.' Barmen tada kaže: 'Ljudi isto vole da ih niko ne bombarduje.' Ben je onda ućutao, a obrazi su mu inače jako crveni, samo su tad postali za nijansu crveniji i kaže barmenu: 'Čoveče, ja sad nisam u toj priči.' 'Drago mi je da nisi, Ben, to je prava odluka, druže. Ali, čuj, ovo poslednje pivo je na moj račun, bilo bi dobro da ideš.' Barmen je stvarno popizdeo, videlo mu se to na licu, očigledno nije podnosio celu tu priču." "Ben se stvarno zbunio, meni je bilo žao", dodajem, jer mi jeste bilo žao Bena. Možda pokušava da nađe način da se iskobelja iz sebe i

onda putuje, mogla sam da zamislim da se kajao, mada nisam potpuno verovala u to. “Njoj je uvek svega žao”, prevrnuo je očima Nenad, dok me je gledao. Opet sam odlučila da ćutim. “Uglavnom, Ben se pokupio i otišao. Barmen nam je posle rekao: ‘Jebeni vojnici, čoveče, zbog nekog političara idiota ideš i ubijaš ljude i onda dođeš u moj bar i pričaš mi o miru u svetu’, počeo je stvarno nervozno da briše šank, ja sam mu rekao: ‘U pravu si čoveče’, i onda smo izašli napolje.”

“I dalje nisam sigurna da je trebalo tako da uradi, možda se Ben stvarno promenio”, dodala sam, više da bih iznervirala Nenada, nego zato što me je bilo briga za Bena. “Ne znam”, ubacio se Vasilis, bio je ozbiljan i pomislila sam da se u tom trenutku na njegovom licu videlo iskustvo koje verovatno nije lako stečeno. “Da li možeš time da se baviš toliko godina i da se stvarno promeniš? Ne znam, možda, sigurno neki jesu.”

“Ja mislim da je bilo zasluženno”, dodao je Nenad, a Jani se složio. “Komplikovano je, ovde ljudi nekad imaju takve reakcije, jer smo pretrpeli dosta, mislim slična priča kao kod vas od devedesetih”, rekao je Jani, “ali ovde su te priče počele sedamdesetih, kada je vojska tenkom gazila studente koji su demonstrirali protiv desničara.” Vasilis je klimao glavom dok je Jani pričao. “Ja sam tek počeo da fotografišem za novine, bio sam još klinac, kad je izbilo celo sranje 2008, ubili su tog petnaestogodišnjaka, Aleksandrosa, nekoliko ulica oдавде.

Verovatno ste čuli za tu priču. Išao sam ulicama i fotkao bes, mogao si da ga opipaš, bilo je ludo, hiljade mladih besnih ljudi, osećao se potencijal da se nešto promeni.” Jani je bio uzbuđen dok je govorio. “Fotkao sam dok su ljudi palili policijski autobus, mislim da su tada svi policajci iz busa bili povređeni, osim vozača, on je nekako pobegao, čitao sam posle. Iskaljuješ se na onim delovima sistema koji su ti pri ruci, a policija je prva linija odbrane, jebi ga, njihov je izbor da brane sistem, a i oni su sami njegove žrtve, to je sjebano. Mislim, ceo sistem je sjeban, imaš nešto skroz poremećeno u ideji da jedno ljudsko biće ima pravo da prebije ili ubije drugo ljudsko biće i prođe bez ikakvih posledica, da neko može da dođe uzme ti sve što imaš, istera te na ulicu, prebije te, ubije ti dete, i? Ništa.”

“Ljudi su konstantno besni”, nadovezao se Vasilis. “Ja sam mator, a otkako sam bio tinejdžer učestvujem na protestima, razumem zašto u nekom trenutku ljudi odluče da dignu ruke, ne kažem da ja jesam, ali mislim, taman pomisliš sve je bolje, promenili smo nešto – ponovo se desi nešto što te natera da izađeš na ulicu.”

“Oseća se to u vazduhu ovde”, Nenad me je pogledao dok je govorio. “Svaki put kad smo ovih dana prolazili kroz ovaj deo grada osećaš da nešto može da se desi, ljudi izgledaju probuđeno, angažovani su. Videli smo jedno milion organizacija za ljudska prava kako organizuju nešto ovih dana.” Klimala sam glavom i izbegavala

njegov pogled, jer smo o aktivistima koje smo viđali u kvartu često pričali, Nenad bi tada spomenuo situaciju sa Srkijem, ali sam ja odbijala da o tome razgovaramo.

“Trebalo je da vidite kako je bilo kad je krenulo celo sranje sa migrantima”, Jani je nastavio da priča, “ceo kvart je bio solidaran, policija nije ulazila, imali smo čitave hotele skvotovane i pretvorene u mesta gde žive migranti, ljudi su donosili hranu, okupljali smo se, kvart je funkcionisao kao komuna. Naravno, nije se svima sviđalo, ali oni koji su hteli su pomagali.”

“Ti centri za migrante su sjeban i u Srbiji”, dodala sam, jer sam redovno čitala reportaže iz baraka koje nisu imale ni minimalne sanitarne uslove, nisam zapravo ništa znala iz prve ruke, nisam čak ni često prolazila kroz delove Beograda gde su migranti u parkovima i na ulicama beskonačno čekali. “Ovde je bilo nemoguće za te ljude da žive, u skvotovanim hotelima su se ponovo osećali kao ljudska bića, bar na kratko”, rekao je Jani. “Ja sam fotkao i intervjuisali smo ih za novine u kojima sam radio. Kad je policija upala bili su stvarno brutalni, čoveče.” Zastao je i videla sam da se koleba, “ali hajde da večeras ne pričamo o tome, zajebi njih.”

Vasilis mu se solidarno nasmešio i dodao: “Jebeš njih.” Nenad je podigao čašu i rekao: “Nazdravljam u to ime.” Gledao je u mene i znala sam da i on razmišlja o Srkiju.

Dve godine ranije, kada su počeli protesti protiv zatvaranja zbog korone, svađali smo se satima, jer je

on hteo da ide na protest ali se protivio mojoj odluci da krenem sa njim. Na kraju smo odlučili da ostanemo kod kuće te večeri, iako ni meni ni njemu ta odluka nije bila po volji. Pratili smo prenos protesta uživo i reporterka je u oblaku suzavca govorila da je nekoliko ljudi povređeno. U pozadini, tik do ambulantnih kola, ugledala sam Srkijeve patike na onesvećenom telu koje su stavljali na nosila. “Je l’ ono Srki? Reci mi da nije Srki!”, pitala sam Nenada, iako sam znala da nema šanse da grešim. “Srki je na protestima i jebeš me ako ono nisu one njegove odvratne zelene patike. Zovem Jelenu.” Bio je stvarno uspaničen. Nikada ga nisam videla u tom histeričnom stanju, šetao je levo desno po stanu i urlao psovke dok je pozivao sve ljude za koje je znao da su otišli na protest.

Srki je sve vreme bio nedostupan, a kasnije smo saznali da mu je telefon upao u lokvu vode. Jelena se jabila posle petog poziva, na Bulevaru su upravo izbegli konjicu i jedva smo je čuli dok govori kako ne zna gde je Srki jer su se razdvojili u gužvi. Ja sam ušla na Fejsbuk i videla da je Srki bio online pola sata ranije. “To je on sto posto, jebi ga”, rekla sam Nenadu i odlučili smo da odemo do hitne pomoći da proverimo da li je tamo. Nismo progovorili ni reč u kolima. Osećala sam krivicu zbog svađe. Osećala sam krivicu, jer nismo bili na protestu, zbog Nenada, zbog Srkija, zbog tišine, zbog svega što se dogodilo te večeri.

U hitnoj pomoći je bilo mnogo povređenih ljudi i policajaca koji su stajali u hodnicima. “Da li je primljen Srđan Petrović večeras?”, Nenad je užurbano pitao. “Dobro veče”, žena na šalteru je bila vidno iznervirana. “Da li ste vi u nekom srodstvu sa njim?”

“Nismo, ali nam je blizak prijatelj, molim vas samo nam recite da li je primljen, hteli bismo da ga vidimo.” Gledala nas je desetak sekundi i onda pogledala u kompjuter. “Primljen je, ali ne možete da uđete ako niste u krvnom srodstvu.” Nenad je bio na ivici nerava. “Njemu roditelji žive u Americi i nema braće ni sestara, kako mislite da dođe neki srodnik?”, podizao je ton i uhvatila sam ga za mišicu da bih ga opomenula. Policajac koji je stajao blizu šaltera se približavao. Nenad je sa gađenjem gledao u ženu za šalterom koja je bila nepopustljiva, zatim u policajca, pa u mene kad je trgnuo ruku. Trudila sam se da ne mislim o tome. Izašli smo i krenuli besciljno da šetamo oko zgrade hitne pomoći. Tišinu je prekinuo Nenad koji je ugledao sporedni ulaz u zgradu koja je bila povezana sa zgradom hitne pomoći, uhvatio me je za ruku i rekao: “Ajmo.”

Našli smo Srkija posle 20 minuta šunjanja po bolničkim hodnicima, ležao je na metalnom krevetu na hodniku, izgledao je ošamućeno, nije mogao da se pomera zbog bolova u rebrima, imao je crvene brazde po licu. Drhtao je, jer mu je cela garderoba bila mokra. “Hej, Srki”, rekla sam tiho. “Hej”, rekao je, “nadam se da ste

mi doneli suve gaće.” “Okej, čim se sprdaš džabe smo dolazili, mogao sam da spavam ko čovek”, rekao je Nenad, smejući se. “Hajde idem ja po taksi”, rekla sam im. “Ne, ne, ja ću”, pomerili smo se od Srkija i Nenad me je zagrlio. “Izvini”, šapnula sam mu. “Ne, izvini ti, preterao sam, biće sve ok, ne brini”, rekao je i otišao. “Kako ste me našli?”, pitao me je Srki tiho. “Videli smo te na TV-u” rekla sam. “Ne seri”, nacerio se. “Čega se ti sećaš?”, morala sam da ga pitam, iako sam se plašila onoga što ću čuti. “Samo sam stajao preko puta Skupštine, znaš onu uličicu što ide ka podzemnom parkingu, e, tu sam stajao i jebi ga snimao lajv za Fejs, jer je bila jebena ludnica i kao samo prilaze dva lika i kreću da me šibaju pendrecima po leđima, poslednje što sam čuo dok su me šutirali dok sam ležao na zemlji je bilo: “Snimaš, a? Snimaš a.” Kad sam se probudio neki drugi likovi su me vadili iz vode, nekako sam upao u neku vodu u travi jebeš mi mater ne znam kako.”

Policajac je stajao blizu nas, a ja ga nisam ni primetila, fokusirala sam se na svoje znojave dlanove dok sam slušala Srkijevu priču. “U kom svojstvu ste vi ovde?”, čovek me je pitao kad nam je prišao. Bila sam ukopana i zbunjena. “To mi je žena”, otreznio me je Srkijev odgovor. “Da, ja sam mu žena.” “Žena, je li? Molim vas vašu ličnu kartu.” Dala sam mu ličnu kartu bez oklevanja, znala sam da bi protivljenje samo pogoršalo situaciju. “Mihajlović. Lepo. Ako se ne varam Vaš muž

se preziva Petrović.” “Zadržala je svoje prezime”, rekao je Srki pribrano. “A tako”. Policajac me je gledao ledenim očima. Iz nekog razloga moj mozak je bio fokusiran samo na to da mi je čovek poznat, možda sam ga videla u redu u marketu, u glavi su mi bile slike iz Maksija, možda sam ga propustila da prođe, jer je imao jedan artikal. “Gde ste bili večeras između devet i jedan?”, pitao me je dok je vadio blokčice i zapisivao moje podatke. “Kod kuće”, rekla sam. “Da li neko to može da potvrdi?” “Može, moj prijatelj Nenad”. Dok sam se pripremala da pozovem Nenada iz obližnje sobe je izašla grupa užurbanih inspektora. Policajac koji nas je ispitivao im je prišao i vratili su se do nas. “Gospodo Mihajlović, uvešćemo sada Vašeg muža na ispitivanje”, rekao mi je podrugljivo. Sedela sam u čekaonici pola sata, poslala sam poruku Nenadu da je Srki na ispitivanje i čitala vesti o protestu koje su te večeri bile na portalima. Trudila sam se da ne gledam ljude oko sebe.

“Još nije izašao?”, pitao me je Nenad dok je prilazio. “Nije”, odgovorila sam tiho. U tom trenutku Srki je polako koračao ka nama. Izašli smo ih zgrade hitne pomoći tek oko šest ujutru. “Hoće da nameste da sam pripadnik neke navijačke grupe, sve vreme su me navodili na to”, rekao je Srki dok smo se polako vozili do stana. Nenad je nervozno udarao po volanu dok je vozio. “Traže opravdanje”, rekla sam, “čitala sam vesti dok sam čekala.” “Naravno”, odgovorio je, “jebi ga, panduri

nisu na svoju ruku leмали, sutra će da izađe onaj govнар da drži sat vremena govor o samo֒rtvovanju i teroristima koji terorишу grad, i naravno da će da im prođe.”

U narednim nedeljama Srki je bio kod nas, imao je naprsла rebra, modrice po celom telu, bolove u levoj potkolenici i danima visoku temperaturu koju ništa nije moglo da spusti. Nakon oporavka je na nekoliko meseci otišao kod roditelja u Ameriku, a Nenad i ja nika-ko nismo uspevali da se vratimo na staro. Prošlo je više od godinu dana, ali smo nastavljali istu raspravu s vremena na vreme posle svakog druženja sa Srkijem. Njih dvojica su imali ideju o osnivanju organizacije, pravili su planove. Ja sam bila skeptična i osećala sam da nemam energije za tako nešto, nisam čak ni na društvenim mreжama dugo pisala o prebijenim ljudima, činilo mi se da svakako neće uroditi plodom, niko neće biti ka֒njen, niti će biti isterana ikakva pravda. Stvarnost me nije demantovala.

Iz razmišljanja me je prenuo zvuk policijske sirene koji se čuo nekoliko ulica dalje. “Pre nego što pređemo na drugu temu moram da pitam, šta se sad zbiva?”, prekinuo je sirenu Nenad. “Upali su pre tri godine u kvart i šta sad?” “Drugačije se disalo dok nisu bili u kvartu. Sad imamo racije, provere, pretresanja, videćemo koliko će to trajati”, dodao je smireno Vasilis. “Vasilis upada u razgovore sa njima, to treba videti”, nadovezao se Jani. “Treba se truditi, Jani, čak i kad sretnеš

tipove koji ti se gade, pokažeš im da su i oni ljudi. Uostalom”, dodao je uz osmeh, “ako ima nade za jadnog Bena, ima za svakoga.” Jani je odlučio da zastane pred Vasilisovim optimizmom i digao je ruke u vazduh u znak predaje. Ponovo smo nakratko začutali. Osećala sam se dovoljno slobodnom da pitam ono što me je od početka zanimalo.

“Nego, Jani, šta se desilo sa tom tvojom nogom?”

“Ah, plašim se da ta priča zahteva više od dva piva”, rekao je dramatično, dok se Vasilis smejao. Naručili smo još jednu turu.

Šestica

P RVI PUT SAM PLJUVAO KRV SA 15 GODINA. NISAM želeo da budem deo ekipe nasilnika, pa sam završio na drugoj strani. Nisam pravio *big deal* od toga. Jednostavno sam se pomirio s tim da je četvrtkom posle škole moj red da dobijem batine. Pomiriš se s tim kao što se pomiriš sa tim da je nebo plavo.

Mogao sam to da izbegnem ulaskom u ekipu. Nije to teško. Dovoljno je da im se kao diviš, veličaš ih, “puniš im uši” onim što žele da čuju. Pljucneš pomalo na one koji nisu deo ekipe. Baciš neku uvredu onako u prolazu. Tek toliko da ti ispadneš kul, a tom nekom da se usereš u dan. Nisam mogao to da uradim. Moj život je već dovoljno usran, mogu da primim još neki udarac, nema potrebe da i drugi žive usran život.

Mama nije ni znala za to. Čak i da sam joj rekao nisam bio siguran koliko bi je zanimalo. Tih dana je više volela rakiju nego mene. Viljamovku. Zapamtio sam,

jer me je svaki dan podsećala na to da treba da je kupim. Čak i četvrtkom. Nije videla krv koja mi curi niz lice, videla je praznu flašu viljamovke. Ne krivim je. To je bila njena bol.

Bio je ponedeljak kada mi je prišao neko iz ekipe i tražio mi pare. Rekao sam da nemam, a imao sam dovoljno za viljamovku. Istresli su mi džepove i našli novčanicu. Naljutili su se što sam slagao. Vikali su da to nije moralno. Jedan je dobacio da jedna od božjih zapovesti kaže “ne laži”. Da li samo meni zvuči podjebački da se siledžija poziva na božje zapovesti? Pravio sam se da ih ne čujem. To ih je razbesnelo još više. Jedan od njih je otvorio prozor dok me je drugi gurao. “Poleti, Spajdermene!”, poslednje je što sam čuo pre nego što sam izleteo kroz prozor.

* * *

Nekada smo svako veče igrali društvene igre. Tata i ja smo voleli riziko, a mama monopol. Nije volela da gubi, a riziko joj baš baš nije išao. Pametna je mama i puno stvari joj je polazilo za rukom, samo riziko nije bio jedna od njih.

Ona je obožavala društvene igre. Čak i kad nam nije bilo do igre, ona bi postavila monopol na tepih i rekla: “Hajde, momci, nećete valjda predati igru bez pokušaja.” Naravno da bismo joj se nakon te rečenice bespogovorno priključivali. Uglavnom smo gubili, ali makar smo pokušavali. Tata i ja smo se baš zabavljali

dok igramo. Prisećali smo se starih anegdota. Smišljali smo nove. Mama je za to vreme pravila taktike kako bi postala glavni monopolista. Sad više nisam siguran da li je mama imala dobre taktike, ili smo tata i ja bili nezainteresovani za igru. Mama je govorila da društvene igre zbližavaju ljude, zbog čega se i zovu društvene. Tata i ja ih nismo doživljavali na taj način, ali smo znali da je to nešto što je njoj važno, a želeli smo da bude srećna. Možda smo je podsvesno i puštali da pobedi.

Ne znam šta se posle desilo tati, ali kao da odjednom više nije želeo da mama bude srećna. Dolazio je sve kasnije s posla. Uvek bi imao neki izgovor, delovalo je kao da se nije ni trudio dovoljno. Čak je i mama jednog dana rekla: "Pa dobro, da li se svi sudari u ovom gradu dese baš u tvojoj traci?!" "Zaista, tata? Uvek priča o sudaru. Zaista?" Ali tata se nije previše potresao. Nastavio je sa izgovorima koji ne priliče ni osnovcu nižeg razreda. Posle nekog vremena to više nisam mogao ni da slušam. Baš je bilo jadno da se mator čovek tako blamira. Ne znam da li je bilo jasnije to što je on izgovarao toliko providne laži, ili što je mama u njih verovala. Možda je samo birala da veruje. Možda je i brak za nju bio igra iz koje je želela da izađe kao pobednik. Šta je uopšte brak? Možda i jeste samo igra koju ljudi preozbiljno shvate.

Svakako, to nije bila moja igra. I nije bilo moje da se mešam...

Nije tata samo kasno dolazio sa posla. Vreme koje je provodio sa nama nije bilo bog zna kako ispunjeno. Većinu vremena bi proveo na telefonu. Smeškao se. Kad bi ga mama nešto pitala, naglo bi se uozbiljio. Nismo više igrali društvene igre. To mi je bio znak da više nismo društveni. "Društvene igre zbližavaju ljude", govorila je mama. Ali sada mi je delovalo kao da ona i tata ne žele više da budu blizu jedno drugome. Pokušavao sam da povratim naše večeri društvenih igara. Ali nijedno od njih nije bilo zainteresovano. Pomislio sam da nam je možda samo dosta monopola. Predložio sam da promenimo igru. Nabavio sam *cluedo*. Možda je došlo vreme da rešimo našu porodičnu misteriju. Nisu razumeli šta sam hteo da im poručim. Nisam tražio krivca, samo sam želeo da rešimo problem. Zajedno, kao porodica. Mislili su da tražim krivca. I na kraju, krivac sam ispao ja.

Tata je nastavio da se kasno vraća kući, sve dok jednom uopšte nije došao. Od tog dana, mama više nije bila ista. Kao da je odsutna veći deo vremena. Ali, mama nije bila odsutna onako kao što je tata bio. Mama nije bila na telefonu i nije se smeškala. Zapravo, više se uopšte nije smeškala... A tatu više nikad nismo ni čuli ni videli.

Pokupio je sve svoje stvari. Ostala mu je samo tek-sas jakna koju sam pozajmio za svirku prethodnog vikenda. Srećom nisam je vratio u njihov ormar, pa nije ni primetio da je još uvek kod mene. Tako sam preko

noći ostao sam sa mamom i teksas jaknom koja, ma koliko ja to želeo, nije mogla da mi zameni tatu. A mama... Mama je samo fizički bila prisutna u mom životu. Tek sam tad shvatio da mama zaista nije umela da gubi.

Posle nekog vremena, kada sam se vratio iz škole, mama je konačno ustala i bila je veselija. Nije bila odsutna. To zvuči kao nešto što se lako postiže, ali ni najmanje nije bilo lako. Mislio sam da je konačno uspeła da prebrodi bol i da nastavi sa životom. I jeste, nastavila je, samo se takav njen život meni nije svideo.

Želeo sam da promenim pravila igre. Da suprotstavim preostala dva igrača: mamu i sebe. Mi smo i dalje bili u igri. Nije želela da razgovara. Rekla je da nema vremena. Vreme... Šta je uopšte vreme? Ko određuje ko ga ima, a ko nema? Ko određuje ko na šta treba da troši svoje vreme? A šta je s mojim vremenom? Hajde da razgovaramo o tome. Da li ja imam vremena da gledam odsutnu mamu? Šta je s mojim vremenom? Da li se iko do sada zapitao šta je s mojim vremenom? Da li je tatu zanimalo moje vreme kada je odlazio? Verovatno je i on tada shvatio da nema vremena...

Rekao sam mami da je ne prepoznajem više. Odgovorila mi je da ona mene prepoznaje, da sam isti otac i da ću jednog dana i ja otići baš onako kako je i on otišao.

Bila je tužna, a ja to nisam mogao da promenim.

Prolazili su meseci. Ako mene pitate, izgledalo je kao da su uzalud prolazili. Nismo se radovali. Ma nismo

čak ni razgovarali. Prolazili su ponedjeljci, utorci, srede... Nije bilo promena. Kao da je sve paziralo. Ne, kao da smo mi pazirani, a život je nastavio da se živi bez nas. Sve obaveze su nas čekale. Ali mi nismo bili spremni za njih.

Kasnio sam u školu, svakoga dana sve više. Nisam naređao samo izostanke. Jedinice su padale kao zrele jabuke. Nije me bilo briga... Razredni mi je redovno pretio da će pozvati moje roditelje na razgovor. Hah, moje roditelje... Koga tačno? Tatu koga nisam video mesecima. Ne znam gde je, ni da li je uopšte živ. Ne znam s kim je, niti da li se i dalje smeška kada mu stigne poruka na viber. Možda mamu? Živim sa njom, pa je logičnije da pozove mamu. Slobodno, neka je pozove. Neće čuti telefon. Ni mobilni, ni fiksni. Neće čuti ni zvono na vratima. U to sam uveren. Neće ga čuti. Znam to, jer sam jednom dok sam žurio u školu zaboravio ključ. Kad sam se vratio iz škole, nisam mogao da uđem u stan. Zvonio sam. Zvao sam mamu na fiksni i mobilni. Čuo sam kako zvoni s druge strane vrata. Samo nisam čuo mamu. Uplašio sam se da joj se nešto desilo. Lupao sam na vrata. Rukama, nogama. Šutirao sam. Zvonio, zvao, lupao... Zvonio, zvao, lupao... Vikao sam. Izašao je komšija da me pita šta se dešava. Objasnio sam mu. Pozvao je policiju. Policija je razvalila vrata. Upali su u stan. Mislio sam da se mami nešto desilo. Bio sam siguran da se mami nešto desilo. Nadao

sam se da se mami nešto desilo. Ali ne, mama je čvrsto spavala. Policajac ju je probudio kada ju je polio čašom vode. Zato, razredni, možete slobodno da zovete moju mamu. Neće vas čuti...

Od školskih događaja pamtio sam samo sačekuše posle časova. I njih bih zaboravio, ali rane su bolele dovoljno da ih pamtim. Sačekuše su počele nakon tatinog odlaska. To se nekako pročulo i prozvali su me "kopile". Zvuči kao da sam pile, ali ovo nije bilo tepanje. U početku sam se smejao svaki put kad bi me tako nazvali, jer bih pomislio na to da mi siledžije tepaju. I zaista je smešno kad pogledate. Kao pile. A, nisi pile, nego si kopile. Ko je uopšte izmislio takvu reč. Oda-kle mu ideja? Šta ona uopšte znači?

Nisu voleli kad se smejem, zato su počele batine. U početku par šamara. I dalje sam se smejao. Smejao sam se jer sam upravo tako zamišljao susret sa tatom. Par šamara da dođe sebi. Par šamara, jer niko ne treba da ode bez objašnjenja. Par šamara, jer mi je ostavio samo tek-sas jaknu i to greškom. Par šamara, jer nije tu kada mi je potreban. Par šamara, jer je znao koliko mami znači pobjeda, a on ju je naterao da izgubi...

I dalje im nije bilo smešno, pa su se sačekuše nastavile. Sve češće i češće...

Nisam bio ljut na mamu. Želela je najbolje za nas. Želela je pobjedu. Samo nije razumela da se život sastoji iz pobjeda i poraza. Potrebno je nekad izgubiti. To

nas ne čini gubitnicima. Poraz nas čini spremnijim za naredni izazov koga nam je život pripremio. Ne možemo da budemo unapred pripremljeni za svaku situaciju. Život nije monopol. Nije nam poznata tabla po kojoj se krećemo. Nemamo papir sa pravilima. Nisu nam poznati ni svi igrači. Imamo samo kockicu, ali je ne bacamo mi. Kockica pada nedaleko od nas i određuje nam životne okolnosti. "Svi ponekad gube, mama. Ali, izaći ćemo i mi kao pobednici. Dobićemo šesticu. Možda ne danas, možda ne sutra, ali nekad moramo." Kockica sa šest strana. Zvuči tako jednostavno. Jednostavno kao društvena igra. Ali ume da se zakomplikuje. Baš kao i u monopolu, sreća može da se okrene. Samo nekad kockica mora puno puta da padne pre nego što ti se posreći.

* * *

Kažu da pred smrt vidiš ceo život pred očima. Ja to nisam video. Umesto slika života, meni je pred očima bila slika emisije sa National Geographic-a gde mačka pada sa velike visine i dočekuje se na šape. Sklupčao sam se i dočekao se na ruke i noge, kao mačka. Samo bolnije. "Nije kraj", pomislio sam, "palo je na šesticu."

Coaching by Milka

“E KIPO, IMAMO JEDNU NOVOST”, REKAO NAM je šef u laundžu, “pola ćete plate primiti u kintu, a pola kroz jedan sjajan tečaj neurološkog reprogramiranja kod čuvene Milke Bauer.” “Milka je top”, ubacio se Siniša, *Head of HR*, “znači, ona je majstor. Ona stvara vrednost, višak vrednosti i daje je vama”. Niko nije rekao ništa, samo smo ćutke klimali glavom. Momenat je bio sličan onom kad šef izbaci na Instagramu sliku svoje zle mačke pa mu je svi odmah brže-bolje lajkiju.

A, zašto da ne prihvate? Svi su se ionako svakog dana usavršavali, pravili smutije i salate i čitali knjige o samopomoći. Naslikavali su se sa konceptima i eksperimentima umesto večere. Svi ti restorani zapravo su održavali te sitne tim lidere, menadžerčiče i hedove ovoga i onoga važnim, milovali njihove nepce i ego. Dokle god je bilo tako, osećali su se nezamenjivom karikom

u lancu. Važnom karikom koja se snašla da kupi stan na kredit u gradu i ode na poneko daleko putovanje, karikom koja je uspela u životu i koja zaslužuje samo lepe stvari. Istina je da se posle toga što večeraš koncept, što ti stan sprema ženica i što si navikao na najskuplje serume i eliksire mladosti, nije lako vratiti na svojeručno ribanje tuš kabine, plavu niveu i sir trapist domaće proizvodnje.

Prvo što sam uradila – izguglala sam Milku. “Ja sam godinama jurila samo karijeru i novac, da bih živela *dobar* život i ugađala svojoj porodici. Na tom putu sam izgubila svoju ličnost. Milka mi je pomogla da se ponovo vratim sebi”, izjavila je jedna korisnica. “Kako da pošaljete jasnu poruku? Kako da privučete sve što vam pripada? Ja sam živi primer da se može živeti od saopštavanja jasnih i konkretnih poruka i privlačenja pozitivnih stvari. Naučiću vas kako. Vaša Milka.”

* * *

Bila je subota kad smo stigli u *Retreat* “Reprogramiranje”. Na velikoj fototapeti, preko celog zida iza recepcijskog pulta, protezao se neki vodopad i pisalo je *Coaching by Milka*. Ona na slici nije delovala nimalo *hippie*, naprotiv, imala je sako i debelu zlatnu ogrlicu, a ruke je držala prekrštene na grudima poput bankarske službenice. Moglo je da se bira: ko će na *Developujte se na ličnom planu* (“Dobiti ono što želite možete samo ako znate šta želite”), ili, *Kako da vas stvarno čuju*

(“Komunicirajte pozitivan stav na poslu i ostvarite pozitivan *feedback*”).

Uzela sam ovo drugo po sistemu eci-peci-pec. Ušli smo u jednu salu s ogledalima gde nas je Milka dočekala u beloј majici kratkih rukava sa sopstvenim likom na grudima: “Dobro nam došli... Evo ovako, dragi moji – počecemo meditacijom, kristalnom zvučnom činijom da se malo opustimo, a posle ćemo prigriliti usavršavanje.” Ležali smo na leđima, dok se ona šetala između strunjača kao nekakav prodavac po plaži i udarala u činiju različitim jačinom. Potpunu tišinu povremeno bi narušila tek vibracija Milkinе zvučne kupke, ili jednoličnog šuštanja koje se vraćalo u jednakim vremenskim intervalima.

“Osvestimo sada prepreke i blokade i uklonimo ih, recimo im: “Ti za mene ne postojiš.” Kad uhvatiš loptu koju ću ti upravo baciti treba da kažeš jedan problem koji doživljavaš na poslu”.

“Pa, ne znam... Na pauzi me izbegavaju. Kad kuvaju kafu ni ne pitaju me da li i ja hoću. Šta više, pre neki dan su mi pojeli avokado iz frižidera bez ikakvog objašnjenja”, čuo se tanušni muški glasić u dubini sale, koji je možda pripadao Siniši koga smo zvali Hјuman. Prvi lajk šefove mačke. Testirao nas je prilikom prijave za posao i bez obzira na to što je rekao da ne postoje pogrešni odgovori, držao je ispred sebe neki šablon i upoređivao s onim što smo napisali. Na kraju meseca bi nam davao zadatak da ocenjujemo jedni druge anonimno.

Jednom je tražio da predložimo moguće mere sankcija za koleginicu koja dva meseca zaredom nije analizirala istu količinu podataka kao ostali u njenom timu. Digao je frku što je neko od nas u mejlu napisao “problem” a ne “*issue*”. Hjuman je često znao da te zagleda i zapisuje nešto na papir. Reklo bi se da je završio psihologiju zbog nekih problema lične prirode. To su oni ljudi pored kojih se osećaš strokavo i neuredno ako imaš zanokticu, ili ti štrči pramen kose, a kad kažeš nešto smešno naiđeš na zid ćutanja i nerazumevanja.

Kad bi se neko požalio na nekakvu prepreku na koju je naišao u poslu i životu, Milka bi mu samo kratko rekla: “Promeni fokus”.

“Promeni fokus”, naredila je Milka. “Šta je ono što ti možeš da učiniš da te zaista čuju i primete? Da li si pokazao da želiš da budeš uključen? Kako ti komuniciraš poruku da želiš kafu, da hoćeš s njima da provedeš vreme na pauzi?”

Najpre sam oklevala, a onda sam se javila: “Izvinite, stvarno mi smeta ovaj akuzativ.”

“Molim?”

“Ovde ne može da stoji akuzativ, ni u opisu ovog kursa ni u rečenici tako kako ga Vi koristite. Lokativ da, instrumental da, ali akuzativ nikako”, bila sam uporna, “Komunicirati o tome i tome, sa tim i tim. Ali, komunicirati nešto – to ne može.”

“Jao, koja smorulja, brate”, čulo se kako se neko došaptava.

“U redu. Još neko? Ima li još neko da podeli nešto s nama? Još nešto iz gramatike možda? Dobro, ljudi, idemo dalje. Imamo puno posla”. Ti za mene ne postojiš, poručila mi je Milka.

“Ne zarađujem onoliko koliko vredim”, izustila sam kad je došao red na mene.

“Promeni fokus! Da ostvariš veću zaradu sprečava te negativan stav.”

“Sprečava me kurs Milke Bauer, između ostalog”, pomislila sam.

“Najveća prepreka u tome da ostvarite prodaju je to što smatrate da je prodaja nešto neprimereno, nešto ispod časti, kako je sramota unovčiti svoj talenat. Prodati sebe najviše je umeće i stvoriti vrednost koju ćete podeliti s drugim ljudima.”

“Budem li još jednom čula stvoriti vrednost, ja ću...”, titralo mi je na vrhu jezika.

Milka je očigledno znala kako da efikasno pošalje poruku, ali ne i da je primi: “Dakle, promeni fokus. Moćni smo, vidljivi smo, uspešni smo.”

“I ne zaboravite – kad odete odavde, vi ste svoj motivator. Hilujte se, mislite na svoj helt. Vi ponovo ispisujete scenario svog života! Dakle, ljudi, prizivamo u četvrtoj dimenziji da se nešto ovaploti u trećoj dimenziji.

Na primer, ako ste bolesni, a vi sebe vidite zdravim – bićete zdravi!”

Jedino što sam htela da se ovaploti je da Milka primi jedan čirugi i dva apčagija.

“Postavljaću vam pitanja, a vi ćete otključati u sebi skrivene brave i daću vam krila da uletite u svoj predivni život. Prvo pitanje glasi: Osećaš li se zaglavljeno na poslu? Osećaš li da se tvoj posao ne poklapa sa tvojom životnom svrhom?”

Nekoliko njih je klimnulo glavom.

“Razumete li šta mi radimo ovde? To je kao da vam dajem na poklon novi stav u životu, uspeh za ceo život. Jer, ako vi sada meni kažete da nemate vremena i volje za ovo, to i nije za vas, jer vi poručujete da nećete da radite na sebi – vi odustajete, vi pravite od sebe gubitnika. Hoćete li doći ovde ponovo da za nekoliko nedelja završimo sve potrebne *coaching* sesije ili ćete nastaviti s onim svojim istim životom punim neuspeha i nezadovoljstva?”

* * *

“Boemski tip”, rekli su o meni HR-ovci Siniša i Nadica nakon procene, kad sam tek došla u firmu. Izgovorili su ovu sintagmu kao da je to nešto loše, ne znajući da sam se iz petnih žila trudila da na testu ličnosti dajem odgovore koji bi zvučali prihvatljivije.

Prvog dana na poslu, devojka s kojom sam delila kancelariju nosila je crveni sako. I ne samo ona, muškarci

su bili u džemperićima i košuljicama kao šestogodišnji dečaci koji su se doterali za rođendan. “Pogledaj ove rođendandžije, kako su se oni samo sredili”, rekla sam toj devojci, ali ona je samo klimnula glavom i nastavila da kucka. Odmah nakon posla otišla sam u *second hand* da i ja nabavim sako. Našla sam tamno plavi da mi ide uz teget pantalone koje sam davno kupila za neku svadbu. Sutradan sam došla u sakou na posao, ali niko nije ni primetio. Obukla sam i te svoje teget pantalone ‘na peglu’. Obično su žene u poslovnoj garderobi izgledale uspešno i bogato, ali ne i ja – ja sam izgledala kao konduktar.

* * *

Nakon što su mi oduzeli vikend, pretvorivši ga u mučenje motivacionim krilaticama osvanuo je ponedeljak. Šef nas je pitao kako nam je bilo, i naravno, svi su bili oduševljeni i Milkom i *retreat*-om i živo su komentrisali, hvaleći se kako su svašta naučili.

“Učili smo asertivnu komunikaciju i kako da prevaziđemo prepreke jasnijim saopštavanjem poruka”, odmah se javio Hjuman, “Ja sam dosta toga već znao od ranije, ali uvek je dobro sagledati iz drugog ugla, šta je ono što možeš da učiniš da te zaista čuju”, briljirao je Siniša, predsednik opštemesne zajednice.

“Osvestili smo blokade kojih možda nismo ni bili svesni. I bila je neka zvučna kupka za meditaciju, to je ludilo, jako mi je prijalo”, deklamovala je Nadica.

Ovog puta sam već znala šta me tamo čeka, pa mi je ustajanje u subotu ujutru palo teže nego inače. Napravila sam plan da se celog vikenda na *coaching* sesijama dobro nalivam alkoholom, kako bih izdržala količinu poletnih rečenica koje će tamo biti izgovorene.

Milka je nosila majicu 'A winner is a dreamer who never gives up'. Za zagrevanje, dobili smo vežbu poverenja – padamo unazad, a kolega ili koleginica nas dočekuje u naručje. Bilo kakav telesni kontakt s ljudima s posla bio mi je izuzetno neprijatan i jedva sam dočekala da se ova vežba završi.

"I? Kako vam sad sve ovo deluje kada je prošlo nedelju dana? Sad kad su se utisci slegli?"

"Meni je ovo top!", rečita je bila gospođa sa psetancetom u rukama.

Prešli smo na vežbu koja je trebalo da kod sagovornika izazove utisak kao da ga pažljivo slušamo čak i ako ga nismo slušali uopšte. Naš zadatak bio je da ponovimo samo poslednju reč koju je kolega izrekao i da njome započnemo rečenicu.

Jedino što nam nije bilo uključeno u paket u *Retreat*-u "Reprogramiranje" bilo je piće koje se posebno plaćalo i to papreno, što je poprilično kvarilo moj plan da svoj mozak u fazi reprogramiranja utapam u alkoholu. Stoga sam morala potražiti neku pumpu ili prodavnicu izvan *Retreat*-a. Bez obzira na cene, ovčice iz firme su uzimale koktele na šanku, kako ne bi uvredile Milku

i šefa, da ne ispadne kako su se stisli, ili da neko, ne daj bože, pomisli kako nemaju para da piju skupa pića.

Mesto gde se nalazilo “Reprogramiranje” bilo je tipično ravničarsko selo gde kerovi laju dok prolaziš ulicom, babe sede na klupi i komentarišu, a lokalni tipovi piju ispred radnje. Taj objekat je štrčao kao da se usred sela nasukao brod. Sve ulice su bile iste, sekle su se pod 90 stepeni i kao da je na svakom ćošku bila po jedna ista loše snabdevena prodavnica sa muzgavim izlogom.

“Nemoj probuditi ratnicu u sebi. Nemoj probuditi kraljicu u sebi. I nemoj probuditi boginju u sebi, već popij jedno pivo”, govorila sam sebi dok sam naginjala flašu na parkingu najbliže lokalne prodavnice koja je, na moju veliku žalost radila samo do 21h.

* * *

U ponedeljak ujutro se u firmi primenjivala tehnika ponavljanja poslednje sagovornikove reči.

U čajnoj kuhinji naletela sam na razgovor dveju koleginica:

“Toliko sam umorna, dete mi je nešto bolesno pa cele noći nisam dobro spavala, skidala sam mu temperaturu. Možeš li u džezvu dodati vode i meni za kafu?”, žalila se prva.

“Kafu? Da, ni ja ne mogu bez kafe”, puna razumevanja je bila druga.

Dvoje kolega na hodniku je takođe obnavljalo gradivo sa *coaching*-a:

“Stigao je onaj izveštaj. Dodali smo i tebe na taj *task*. Vidi samo da do sutra uradimo kakav-takav *research* pre nego što krene projekat. Bilo bi dobro da imamo da pokažemo klijentu sve one metrike”.

“Metrike, da... metrike su važne.”

* * *

Opet subota i opet mi u “Reprogramiranju”. Opet ceđeni sokovi i čajevi od đumbira. Opet sedimo za dugačkim stolom dok konobari iznose pred nas kanapei-čiće i salaticice, dosipajući nam u čaše vodu iz bokala u kojem plivaju listići nane i kolutići krastavca. I Milka u majici na kojoj piše ‘Kiss me I’m juicy’.

Ponovo je u sali nešto zašuštalo kao vetar iz Milkinog pravca.

“Sada ćemo raditi sendvič tehniku”, preplela je prste ispred sebe Milka i razrogačila oči. Nekoliko njih se zasmejuljilo. Ošinula sam ih pogledom.

“Sendvič se koristi kada bi kolegi čijim učinkom niste zadovoljni trebalo da uputite kritiku, ali na fin način. To ćemo izvesti ovako: najpre kažete nešto lepo, dakle pohvalite kolegu, zatim ide kritika, nešto što je ružno, ali naprosto mora da se kaže i na kraju, opet nešto lepo. Vidite, na taj način smo uvili kritiku u sendvič”, raširila je ruke.

Otraga se začuo prodoran zvuk, kao kad zaškripe vrata. Okrenula sam se i videla nekoliko zajapurenih lica.

“Na primer, ako kolegi ili koleginići treba da skrenete pažnju da nešto loše radi, učinićete to ovako: ‘Ti si stvarno majstor u svom poslu. Ne, zaista, ti si mi uzor. Znači, kad porastem biću ti. S druge strane, osećam da moram da ti kažem da nisam zadovoljna što kasniš svakog dana deset minuta na posao, samo tebe čekamo. Možeš li da promeniš tu naviku? I još sam htela da ti kažem da si onu konferenciju fantastično organizovala, draga, sve je bilo savršeno.’”

Za partnera u vežbanju sendviča dodelili su mi ženu s promuklim glasom iz *content* tima koji se bavio pisanjem raznoraznih reklamnih tekstova. Taj tim svi u firmi zovu ‘piscima’, na šta redovno dobijam napad. Kažu: “Pitaj pisce”, ili, “Daj to piscima”. Na sesiju je došla s kućetom koje nije ispuštala iz ruku.

“Hajde sad ti probaj”, obratila mi se Ceca. “Reci mi nešto loše umotano u sendvič, pa ću onda ja tebi.”

“OK. Cenim što uvek poštuješ rokove, ali tekstovi su ti najobičnije sranje koje recikliraš. I da, imaš lepog psa.”

* * *

U ponedeljak su se na poslu mogli čuti i ovakvi razgovori:

“O, dobro jutro! Danas ti je jako lepa kosa. Htela sam nešto da te zamolim. Možeš li da vraćaš kutiju sa nes kafom na mesto, jer i meni treba, a ne mogu da je nađem? Hvala ti. Jao, je l’ ti to *Gucci Bloom*? To je najbolji parfem na svetu! Vidimo se kasnije na pauzi.”

I ovakvi:

“One fotke koje si odabrao su bile odlične. Međutim, ja bih na tvom mestu stavila više linkova. To je moje mišljenje, ne bih da ti se mešam u posao. Verujem da ćeš sledeći put staviti više linkova. Hoću da znaš da te podržavam i da se radujem saradnji s tobom. Baš si mnogo napredovao.”

* * *

Poslednje subote u “Reprogramiranju” sam samo strepela da ne bude nekakve finalne inicijacije, pošto sam prethodnu noć na internetu naišla na sledeću vest: “Dvadeset i pet osoba zadobilo je juče uveče opekotine nakon što su u sklopu *team buildinga* u Švajcarskoj hodali po užarenom uglju. Trinaest ih je prevezeno u bolnicu zbog teških ozleđa.” Stvar je jasna – nisu žaru dovoljno jasno rekli: “Ti za mene ne postojiš”, i nedovoljno artikulirano su manifestovali da žele da im stopala ostanu neopečena.

Milka je nosila majicu na kojoj piše “PANTERA – *Fucking hostile*” i drvila o tome kako “ne postoje problemi, postoje izazovi”. Opet trpezarija u “Reprogramiranju” i svi mi za stolom. Milka je bez reči odložila viljušku i usplahireno stavila ruku na grudi unezvereno gledajući kroz prozor: “Dobro, smiri se. Promeni fokus. Samo diši.”

“Da li je sve u redu?” pitala sam iz pristojnosti, jer sam se zadesila za stolom baš pored nje.

“Zaboravila sam kod kuće svoj Element. Ne znam kako se to desilo. Evo osećam da nemam vazduha. Ne mogu da dišem...”

“Element?” pravila sam se da me cela stvar zanima.

“Ma sigurno znaš onu ogrlicu što šušti kao vetar. Imam je svakog dana.”

“Molim? Kakav vetar?”

“Nosi se ispod majice i šušti na određenoj frekvenciji. Nisi videla tu reklamu – ‘Element vas štiti od stresa savremenog doba, daje vam snagu prirode i lakoću vetra uz koju ćete i vi biti snažni i laki, fokusirani samo na ono što je važno – da idete napred?’” Samo sam je pogledala, slegnula ramenima i nastavila da trpam rukolu u usta.

Pao je mrak i morala sam što pre da se snabdem pićem. Taman sam otvorila novu flašu upaljačem kad sam čula: “Jebem te u usta škrbava. Šta je? Šta me gledaš? Dođi sad ovamo! Pičku da ti polomim sada.” Bio je to neki za moje pojmove prilično veliki metalik sivi auto koji je stao na glavnom putu i upalio sva četiri. Imao je nemačke tablice. Videla sam, kako kroz prozor kola viri Milkina glava koja se dere na biciklistu, podiže gore bradu nekoliko puta i ruku koja preti. On se odvezao dalje, osvrćući se unazad i mrmljajući nešto sebi u bradu.

“Promeni fokus”, dobacila sam joj, ali mislim da me nije čula.

U nedelju ujutru imali smo završnu sesiju. Neko je iz šale udario u gong, verovatno Siniša Hjuman,

jer je stajao najbliže. To bi baš ličilo na njegovo glupiranje.

Nadica iz HR je ustala sa strunjače i otišla do ćoška sale, podigla veliku vazu iz koje štrče bambusi, tresnula je o pod i vratila se na svoje mesto. Komadići zen vaze ležali su po podu, voda se razlivala, a oni bambusi s dlakavim korenjem bili su razbacani naokolo kao tužni gnjecavi ostaci povrća nedeljom posle pijace. Milka se malo stresla, pa s istim žarom nastavila dalje: “U redu. I to je nešto! Pokrenuli smo promenu. ‘Ajmo jedan aplauz za vašu koleginicu! Pitanje broj dva: Osećaš li da te tvoji podređeni ne percipiraju kao lidera, da nemaš pravi autoritet i poštovanje? Da li misliš da su ti odnosi s kolegama zategnuti, a da ti komunikacija s njima ne donosi radost, već iritira i ometa rad? Da li odatle dolazi tvoj bes?”

Nadica se opet pridigla sa strunjače. Milka je gledala zabezeknuto. Prišla je Milki i opalila joj šamarčinu. Dobro da ne moram ja, pomislila sam. Milka se hvatala u prazno, tamo gde joj je inače visio Element. Tako je, Nadice, ljudski resursu naš. Milka je sedela na podu i s rukom na obrazu bez prestanka ponavljala: “Promeni fokus, promeni fokus...”, a iz glave su joj, kao robotu, virile neke žice koje se dime.

Ovo se, nažalost, nije dogodilo. Međutim, počelo je da se događa nešto drugo. Ljudi s posla, za koje sam već sumnjala da im u *Retreat*-u sipaju nešto u koktele,

jedan po jedan su se razbuđivali posle Sinišinog udarca u gong:

“Nećemo ovde da džedžimo vikendima! Hoćemo da budemo s ljudima s kojima zaista želimo da provodimo vreme”.

“Tako je! Hoćemo da budemo s porodicom, nije nam dosta što se gledamo svakog jebenog dana na poslu, sad još i subotom i nedeljom treba ovde da padamo jedni drugima u naručje i uvijamo rečenice u sendviče. Dosta nam je ovog prodavanja magle. Dosta smo ćutali na ovo proseravanje”.

“Nećemo da budemo nikakvi lideri i nećemo da pazimo kako šta saopštavamo, mi samo hoćemo da nas pošteno plate za to što radimo”.

Ljudi su se pobunili, ustali su, šetali i galamili po sali, zauzeli prostor i postavili svoja pravila. Nadica je kao pravi HR-ovac napravila Excel tabelu pod naslovom ‘Zahtevi zaposlenih, 18. maj 2025.’, u kojoj su, po stavkama bili pobrojani zahtevi zaposlenih. Zalepili smo manifest na zid.

Prihvaćen je i moj predlog da se zabrane glupi izrazi koji ne znače ništa, kao i da glagol komunicirati ne sme da se koristi uz akuzativ, a da je upotreba reči ‘izazov’ umesto ‘problem’ novčano kažnjiva. Ne mora da se sastanči, može sve da stane u mejl. Niko ne mora da lajkuje šefovu mačku i niko ne mora da se pretvara kako voli da jede avokado na pauzi za ručak. Ako ti

se ne ćaska sa kolegama, niko te neće gledati s prekorom. U oglasima za posao više neće pisati da se traži nindža dizajner i čarobnjak kopirajter za rad u dinamičnom okruženju, već koji ga tip zadataka očekuje i kolika je plata.

Svako može da se oblači za posao kako poželi i niko ne sme da ga osuđuje zbog toga dok god radi svoj posao kako treba. Ljudi iz content tima više neće objavljivati stručne tekstove pod šefovim imenom, već pod svojim, a ljudi koji sarađuju sa strancima više neće morati da se lažno predstavljaju da su iz Amerike. Ukida se *team building*, a vikend je svetinja. Ako ti je dete bolesno nećeš više morati da radiš od kuće nego ćeš moći da otvoriš bolovanje, a ako ti se ide na godišnji u avgustu, a ne u nekom drugom mesecu niko neće moći da ti kaže da ne odeš tad, jer u to doba godine ima mnogo posla.

* * *

Nažalost, ni ovo se nije desilo. Dobila sam sertifikat o završenom kursu i pridružila se zajedničkoj fotografiji. Okačila sam sertifikat na svoj LinkedIn. Obukla sam svoje kondukterskoplave pantalone i odvukla se na posao, jer došao je novi ponedjeljak.

Usne

N.V. Gogolju

IVANU JAKOVLJEVIĆ, VLASNICU NJU EJDŽ SPA centra *Lotus* koji već nekoliko godina važi za jednog od najprestižnijih u čitavom Beogradu, budi njen suprug Josip:

“Jebo me Dunav gde sam te zaprosio, govno pijano! Prcaš me u zdravu lobanju već devet godina! Jebo te velnes i onaj ko nam je odobrio kredit za pokretanje samostalnog biznisa! Deca od zore pište gladna, mama-smuk ne misli da se diže, frižider prazan, u kutiji za hleb – usne!”

Mama-smuk ne otvara oči. Da može, odšrafila bi glavu s ramena. Josipovu, pa svoju. Josip je otkrio da prostor između zida i zamrzivača služi kao štek. Uz nenasan zveket, u crne kese za smeće trpa prazne flaše. Etikete najbrojnijih svedoče o tome kako je njihovu unutrašnjost nekad ispunjavala malvazija, ili tokajac.

Pre nego što naposljetku baci flašu viskija Džek Denijels, Josip iskapljuje mali gutljaj tečnosti koji je preostao na dnu:

“Zatvoriću te u Palmotićeve! Nećeš više nikad videti ćerku i sina! Zar te nije sramota što kroz ovu kuću od kojekakvih usana ne može da se prođe?”

Mama—smuk baulja prema kuhinji:

“Molim te, odvedi decu što pre, i obavezno kreni s njima. Biće mi banja bez vas.”

Kad vidi šta njen suprug drži na dlanu, otrezni se u trenutku. Da su u pitanju ma koje druge usne, Ivana bi ih prosto odložila na komodu u svom lokalnu iznad koje stoji natpis *Nadeno*. Stvar se komplikuje time što je reč o najbolje negovanim stidnim usnama za koje Ivana zna. Njihova vlasnica, književnica Petra Kovaljević, dolazi na depilaciju bikini zone vrlo ažurno, na svake tri nedelje, a takođe koristi isključivo najskuplje gelove za intimno pranje. Ivana mora da joj dostavi usne u najkraćem roku.

“Nosi ovu pičku gde znaš!”

Josip zavita usne preko kuhinjskog stola.

“Baci ih u Dunav! Neću više da vidim nijednu pizdu u životu! Zamonašiću se!”

* * *

Petra Kovaljević stoji bosa na kuhinjskim pločicama, ispija čašu vode u kojoj je malopre rastvorila šumeću tabletu magnezijuma, i pokušava da se priseti gde je

provela prethodnu noć. Poslednje što pamti je scena u kojoj sa svoje četiri prijateljice napušta lokal *Samo pivo*, nakon čega se ispred hotela *Moskva* svih pet trpa-ju u taksi. Vozač isprva pokušava da ih upozori kako je auto predviđen za manji broj putnika, zatim odustaje.

Petra staje pred ogledalo koje prekriva najveći deo jednog od zidova njene iznajmljene dorćolske garsonjere. Nosi samo gornji deo pižame, i to navučen naopako. Sinoć nije uspela da skine šminku. Zaključuje da verovatno izgleda kao ženka pande u teranju.

Psuje naglas sve što joj padne na pamet, naročito pozamašnu buksnu kojom se zagrejala pred izlazak, dok je čekala da stigne na red za depilaciju. U spa centru *Lotus* cena intimne depilacije uključuje džoint, kako bi se mušterije oslobodile stresa. Pomisao na *Lotus* je podseća na uraslu dlaku koja se pojavila na levoj strani njenih stidnih usana. Primetila ju je Ivana. Ništa strašno, ali je treba ispirati jodom dva puta dnevno.

Petra, još uvek pred ogledalom, spušta gaće, s namerom da proveri u kakvom se stanju nalazi dlaka. Ostaje užasnuta. Dlake je nestalo, ali s njom i čitavih usana. Petrino međunožje sad je prekriveno ravnim, svetlom kožom, s tek jednom majušnom rupom na sredini.

Dok je sinoć čekala da se stvrdne vosak razmazan po Petrinim usnama, Ivana se prisetila svađe s venčanim kumom i nakratko izgubila unutrašnji balans, te s bespotrebnom silinom povukla traku koja se uveliko

stegnula između Petrinih nogu. Traka je povukla čitave usne. Poletele su kao pampur i udarile posred lica keramičkog Budu koji je scenu posmatrao s police od bambusovog drveta.

Petra je srpskoj književnoj javnosti poznata po nadrealističkim i kafkijanskim kratkim pričama. Pre nego što će pred ogledalom skinuti gaće, bila je ubedena da je posredi san. Štaviše, planirala je da ga iskoristi za neku od svojih priča.

* * *

Fak, fak, fak. Petra je na poslednjoj *ARGH* večeri pozije zakazala sastanak s najčitanijim pesnikom mlađe generacije. Takođe je nedavno došla do, doduše, nezvanične, informacije da se za nju raspituje saksofonista džez sastava *Zgaženi golub*. Usne moraju da bude vraćene pod hitno.

* * *

Jesti se mora. Posle dvodnevnog očajavanja, Petra u nedelju više ne može da živi na naručenoj pici. Kulinarstvo se nikad nije nalazilo visoko na listi njenih interesovanja, zbog čega u frižideru od zaliha ima desetak limenki piva. Takođe joj je ponestalo cigareta. Sa slamnatim šeširom velikog oboda i naočarima za sunce, Petra senovitom stranom ulice hita u najbliži *Maksi*. Kakve sam sreće, ima danas da sretnem Pesnika i Zgaženog goluba istovremeno. Verovatno će me obojica odmah pozvati na gajbu, pomišlja.

Na jedno sranje se poslovično nadovezuju još barem dva, tri. Petra umalo padne kad nedaleko od nje ružičasti, sportski automobil naglo udari u bankinu. Tek što uspe da dođe do daha, puls joj ponovo iskače iz ritma. Vrata roze auta upravo su zalupila njene usne. Sad hrle kroz portu crkve Aleksandra Nevskog, onoliko brzo koliko im to dozvoljavaju nove, kožne sandale s visokom platformom. Petra, u neverici, naizmenično gleda u auto i lanenu haljinu marke *Maks Mara*. Kad li su pre prosperirale! Garant su počele da pišu ljubice, ili krimice! Ja se klatim u javnom prevozu, stavljam glavu na panj po predratnim tramvajima, jedva tri puta mesečno namaknem za taksi, a riba – pravac u porše! Petra jurne za usnama, s čvrstom namerom da dotične podseti na to gde im je mesto. Usne i Petra se prekrste levom rukom, pa pravac u crkvu.

Dok stoje u redu za pričest, usne pokušavaju da se otresu svoje bivše vlasnice: “Nesumnjivo ste me s nekim pomešali!”

Petra revoltirana i sarkastična: “Da, sa svojom pizdom!”

Skandalizovane usne odmeravaju Petru koja na sebi ima teksas šorts i gumene papuče: “Podsetite se gde se nalazimo”, sikću.

* * *

S druge strane telefonske linije je Katarina, Petrina prijateljica s osnovnih studija, urednica nezavisnog,

opozicionog internet portala i radio-emisije posvećene alternativnoj kulturi. Petra je njena omiljena gošća, i saborkinja za kafanskim šankom.

“Kato, nećeš moći da poveruješ šta mi se dešava...”

“Ne beri brigu. Jedan se proteg'o, drugi se oteg'o. Završavam emisiju u pet, čekaš me u pet i dvadeset, do osam ćemo se napiti k'o Ruskinje”.

“Kamo sreće da je problem u kurcu. Stvar je hiljadu puta delikatnija. Nestale su mi stidne usne. Moram da objavim vest.”

Katarina isprva ćuti, zatim uzdiše: “Peco, zašto pušiš vutru, kad znamo da ti ne prija? Ozbiljno si prsla od gudre i Gogolja! Bolje zovi neki SOS telefon za narkomane!”

Petra neumoljiva. Pritiska prijateljicu pretnjom da joj više neće čestitati ni rođendan, a kamoli popiti s njom piće u Cetinjskoj.

“Znaš da te volim”, Kata okleva. “Međutim, prošli put kad si započela o rodno osetljivom jeziku, pa završila kod Biljane Jovanović, zamalo da izvisim za termin na radiju”.

Veza se prekida. Petra počinje da očajava. Odgriže poveći komad nokta, a tek što je uspela da ih pusti.

* * *

Krilo slepog miša, rep redovnog miša. Kome nestanu usne, lako poveruje u vradžbine. Dok kuca poruku na viberu, Petra psuje samu sebe, jer ih je uvek potcenjivala.

Pita se, kako već na početku ujdurme nije bila svesna čija je ovo nabača. Zbog različitih svetonazora, Petra ima loš odnos sa svojom majkom Aleksandrom. Zbog toga posećuje psihoterapeuta četiri puta mesečno.

Aleksandra Kovaljević, rođena Grigorijević smatra, da je, nakon završenih studija, Petra trebalo da se vrati u rodni grad i uda se za mladog advokata čiji roditelji žive u stanu preko puta Kovaljevićevih. O tome kako da ga Petra zbobi pobrinule bi se Aleksandra i njena komšinica Zorica koja svoje zamašne vidovnjačke sposobnosti koristi isključivo za sopstvene, i potrebe najbližih prijatelja.

Svaki put kad poseti roditeljski dom, Petra bar nekoliko puta s uživanjem izjavi kako ne planira udaju pre četrdesete. Aleksandra je nepovratno razočarana u nju. Petra je ubeđena kako majka, uz očiglednu Zoričinu pomoć, pokušava da osujeti njen podvig zavođenja Pesnika i Goluba. Verovatno računa da će Petra, nakon što ne bude imala kud, pristati na povratak u zavičaj i brak sa Advokatom.

Odgovoru je potrebno čak nekoliko sati da stigne: "Petra, sine majkin, sunce majkino jedino, naša si, pa te volimo, ali što je istina – istina je! Znali smo kako nećeš dobro proći još od trinaeste godine, kad si probušila nos i kupila sedam debelih knjiga o onom vešcu, jeb'o ga otac ćoravi! Još sam onda pokušavala da ti objasnim kako Amerikanci ne biraju način da otruju našu

omladinu, jer su ljubomorni što ste vi k'o jabuke, a njihova deca k'o moj isprdak! Nisam imala kome da govorim – ti nabiješ slušalice u uši i udri po kosijanerima i sotonjarama, u snu se ne usnili! Srce su me i duša boleli što nisi kao sve druge devojke, nego izbiješ nos iz knjižurine samo koliko da ušmrkneš ono belo govno! Sad je gotovo, imam da ti kažem još samo jedno – ne idi kod doktora šta god da ti se priviđa! Oni znaju samo da nakljukaju čoveka lekovima dok se sav ne umrtvi! Brzo dolazi kući, Zorica će ti saliti strah voskom, ima da ponovo budeš k'o prava! Trebalo je da ovo uradimo još pre deset godina! Vole te mama, tata i Zorica, poz!"

Nakon što pročita tekst, Petra dobija poljubac od nasmejanog, žutog emotikona.

* * *

Čini se da je očaj u potpunosti obuzeo Petru. Roletne na prozorima njenog stana već treći dan su bez preki-da spuštene do kraja, pepeljara na noćnom stočiću prepuna pikavaca, a nenahranjena mačka Medži preti da pojede junakinjin nos. Sad kad usana više nema, Petri nije stalo do toga hoće li ostati bez još nekog organa, ili neće. Njena apatija je tolika da od sramote više ne može da ode čak ni kod psihoterapeuta. Iako više ne odgovara na telefonske pozive, niti se pojavljuje u javnosti, uveliko se proćulo kako Petrine usne svake večeri odlaze u kafić *Tulum 55*, gde posebno uživaju u koktelu *Godmother*.

Zvuk zvona na ulaznim vratima ne uznemirava Petru. Revoltirana, ona se prevrće s levog na desni bok i prekriva glavu jastukom. Ko god da je, otići će.

Zvrjanje ne prestaje. Kao da mi je trudna nilska kobilica sela na zvono, misli Petra dok se tetura kroz mrak prema vratima. Pre nego što kroz špijunku proveriti ko je neželjeni posetilac, Petra ne zastaje pred ogledalom. Zna da još jednom ove nedelje izgleda kao panda. Jedino što više nije u teranju.

“Policija”, kaže ženski glas.

“Do kurca”, kaže Petra. Nevoljno otključava. Zatim pritiska prekidač za svetlo. U hodniku je žena desetak godina starija od Petre koja joj odmah pozavidi na pravilno isfeniranoj kosi i urednom francuskom manikiru.

Policajka podiže obrvu i pokazuje legitimaciju.

“Petra Kovaljević?” pita.

Ne čeka odgovor: “Čast mi je što sam baš ja ta koja ima priliku da Vas obavesti kako su Vaše usne pronađene!”

U Petrinim očima suze radosnice.

Policajkin glas dobija poverljiviji ton: “Ovo je službena informacija, ali, možda nije loše da znate – uhvaćene su na graničnom prelazu Nakovo–Lunga. Pretpostavljamo da im je cilj bila Evropska unija”.

Nakon što joj preda usne bezbedno smeštene u providnoj vakuum kesi, pandurka zadržava Petrinu šaku u svojoj nekoliko trenutaka duže nego što bi se

očekivalo. Kad se razdvoje, Petra drži ružičastu, plasticiranu posetnicu.

“Ubuduće budite pažljiviji kad birate ko Vam radi brazilku. Salon *Gloria* drži moja venčana kuma. Diskrecija i bezbednost zagarantovani.”

Dobročiniteljka se od Petre oprašta uz zaverenički mig.

* * *

Iako su opšta mesta jedna od stvari koje prezire, Petra je upravo priznala sebi kako sreća bez šale kratko traje. Jutros je posetila privatnu kliniku za estetsku hirurgiju *Balkan medik*. Dok jedan od vrhunskih stručnjaka navedene oblasti u rukavicama od najlona ispijuje njene stidne usne, pritom se neprekidno mršteći, Petra ispija espresso i vrpolti se u stolici. Sa zidova je odmeravaju nasmejane žene s ravnim zubima i stomacima. Klima uređaj je podešen na prenisku temperaturu.

Specijalista napokon podiže pogled ka Petri i pročišćava grlo.

“Vidite, koža Vaših stidnih usana je znatno tamnija u odnosu na ostale delove kože.”

Petra zbunjena.

“Osim toga, Vaša stidnica nije naročito simetrična. Leva usna duža je od desne za čak šest milimetara.”

“Pa šta?”

“Kao treće, Vaše male usne izviriju ispod velikih. Većina muškaraca to smatra neprihvatljivim.”

“Nisam primetila.”

“Verujte mi da bi Vaš partner znatno više uživao u seksualnim odnosima kad bismo Vam, umesto popravke starih, izradili potpuno nove usne.”

“Trenutno nemam partnera.”

“Eto vidite! S novim usnama, pronaći ćete ga trostruko brže. Pokazaću Vam katalog. Imaćete stidnicu o kakvoj maštaju milioni žena širom sveta.”

Petra skoro zaplače.

“Neću nove usne! Sve što želim je da mi bude vraćena moja stara vulva. Služila me je bolje nego rođena majka!”

“Imamo preko šesto zadovoljnih korisnica!”

Petra preti kako će promeniti kliniku. Specijalista rezigniran.

“Ako ste tako odlučili, zahvat vraćanja starih usana koštaće dvesta dvadeset i šest hiljada dinara. Napominjem kako bi cena sasvim novih usana bila za samo sedamnaest posto viša. Trenutno je u toku akcija...”

Dok čeka taksi, Petra se preznojava, iako dan nije naročito topao. Gde da pronađe dva soma evra? Izgleda da će morati da proda bubreg za vaginu.

* * *

Svakog dana, čim se probudi, Petra na noćnom stočiću napipa pakovanje cigareta. Zatim zapali jednu, pa sve do večeri razmišlja o tome, kako dobiti novac za hiruršku intervenciju. Ima 86 propuštenih poziva. Medži je pobegla kroz prozor u potrazi za hranom.

Petra upravo sedi na prašnjavoj wc šolji, sluša zvuk mokraće koja se niz keramički zid sliva u jezerce vode na dnu i zuri u crno-bele pločice kojima je prekriven pod. Pre nego što otkine parče toalet papira, puna nostalgije pogleda u predeo tela koji su nekad prekrivale njene neprežaljene usne.

Skače sa šolje u ekstazi. Neartikulisano vrišti. Zatim seda na ivicu kade i miluje sopstveno međunožje nežnije nego što bi novopečena majka mazila svoje dojenče. Usne su se vratile na svoje mesto.

* * *

Petra sedi u svom omiljenom lokalu, Liftu, Cetinjska ulica, broj 15. Polako ispija pivo. Naizmenično s kriglom ustima prinosi cigaretu. Žmuri. Osmehuje se. Povetarac joj nosi kosu, a sunce umiva lice. Zgaženi se pomirio s bivšom. Petru ova informacija nije ni najmanje uznemirila. Od sad je važno jedino da ona i njene usne budu na okupu. Što bi rekla Kaja, Zgaženi se oteg'o, Pesnik se proteg'o.

* * *

U poseti sam rodnom gradu, Kikindi. Sedim sama ispred lokala gde sam sedela pola života, *Maloj radionici kafe*, ispijam produženi espresso s mlekom i sok od pomorandže. Sunčano subotnje prepodne. Kad odjednom nailazi nepoznata žena i pita me da li sam ja ta koja jesam. Nerado, potvrdno klimnem.

Žena odmah otpoče tiradu.

“Šta tebi, Milana, treba da pišeš o kojekakvim vaginama? Ti pametna devojka, ti vredna devojka, ti bila dobar đak, ti fakultetski obrazovana? Roditelji su ti pošteni ljudi, čitav grad ih poznaje, što ti treba da ih tako brukaš? Pogledaj našu prelepu ravnicu, njive suncokreta, livade i na njima krave. Umesto da pišeš o tome, u tvojim pričama od vagina ne može da se prođe. Kako čovek okrene stranicu – op, iskoči kurac! Od sramote više niko ne može tvoju priču da pročita. Dozovi se pameti, osvrni se oko sebe, ostavi se stidnih usana, usedelica, abortusa, ginekologa, alkoholičara, štitastih žlezda, menstruacija, ljudskih prava, pедера, lezbejki, i onih trećih što ne znaju da li su baba ili deda! Kad ti je Bog dao, piši o pticama, deci, leptirima, zvezdanom nebu, cveću, sunčevim zalascima! Piši, bre, o otadžbini, tako da te deca po dobrom pamte! Šta će ti vagina?”

Ja gledam u onu ženu, zapitana nad sopstvom. Na posletku odgovaram: “Spržio me Božji grom ako znam.”

Abida i Nefija

Abida

U ŽIVOTU MI JE NAJVAŽNIJE DA JE KUĆA ČISTA. Da je sve na svom mestu, da me nije sramota kad neko dođe, a prljavo. Treba biti uredna, pedantna, da kuća miriše. Volim da je uredno. Kad je neki praznik kupim kreč, malo farbe, obojim, pa osvežim zidove. Čisto miriše, to ti je tako. Ali, nije bitna samo čista kuća, nego i da imaš lepu garderobu, ispeglanu. Nema ništa lepše od čistog čoveka.

U mojoj porodici bilo je pet devojaka, pet sestara. Otac nas je učio da je bitno da nikog ne uvrijedimo, da uvažavamo starije. Nema da kažeš: "Ne mogu!" "Neću!" "Kasnije ću!" To ne postoji. Majka kaže: "Ko god da dođe u kuću, da ustaneš ako sediš, da šutiš kad su tu gosti, nema galame. Gost treba da se poštuje." Nekad se desi da dođu gosti, a mi devojke, pa se zapričamo. Moj

otac samo kaže: “Mmm!”, i mi odmah znamo. Nema mrdanja, nema priče. Ćutimo dok gosti ne odu.

Majka mi je pre udaje stalno ponavljala: “Abida sine, ti treba da se udaš, da odeš u tuđu kuću. Tamo kad odeš i dijete ako uđe u sobu, ti treba da ustaneš, ako sediš. Da poslušаш sve što ti se kaže, da me ne brukaš. Ako budete slušale, poštovaće vas, ako budete pustile jezik, tu vam života nema. Sve je do vas, tako da, gde god da odete, lijepo ćete da živite. Kad sam se ja udala, imala sam četiri devera, svekra i svekrvu i tako mi Boga, malo dijete kad u sobu uđe ja bih mu ruku ljubila, pa bi se deca radovala da vide nevestu. Nemojte bit’ lijene i slušajte. Ceo život sam radila, kopala, sređivala, pa sam živa. Ceo sam život čistila i sad, stara sam, ali čistim. Ja gledam ove mlade, njih to ne zanima, one uzmu cigaru, odmaraju i to ti mu je. Ne treba tako. Kad ti neko dođe u goste ili na kafu da imaš kolač, da poslužiš, da popiju sok, đulsiju, kleku, limunadu.” Tako nas je učila.

“Moj brak je lijep. Meni ništa ne fali. Ja i tvoj dedo nikad nismo razmijenili gorku riječ. Idem će hoću, niko mi ne brani, pogotovo ne on. Da ti kažem: žene su ranije mnogo više poštovale muža nego što poštuju sad. Kad bi ti nešto rek’o muž, ti mu ne bi smela riječ reć’. Nikako. Al’ sad je sve drugačije. Pojedine mu vala ne daju da progovori, jedan na jedan mu vrati šta god joj kaže. To ne treba, ti nemoj tako”.

Nekad je sve bilo drugačije: i ponašanje i razgovor i oblačenje. Od detinjstva su se devojke vaspitavale drugačije i pripremale za ozbiljne uloge i svet odraslih. Kad sam bila otprilike tvoje starosti, imala sam 12 godina, približavalo se vrijeme kad treba da se zadevojčim. Po islamskom običaju, prva menstruacija pokazuje da je devojčica odrasla, da je punoletna. To je značilo i da više na ulicu ne smiješ da izađeš bez čaršava. Moja sestra, nana, moja majka, moje rođake, moja tetka, sve žene iz moje porodice su ga nosile. Sve punoletne žene.

Feredže su imale dva dijela: dugu suknju i gornji deo, skroz zatvoren, s dugim rukavima. Bile su široke, ispod njih si mog'o kaput da obučeš. Preko lica se stavljala providna marama – peča. Sve su bile istog kroja i iste boje, crne, ali to ne znači da su se sve oblačile isto i da nije imalo nikakve razlike u oblačenju. Feredža je, naravno, samo jedan sloj. Materijali od kojih je pravljena bili su drugačiji kod devojke, a drugačiji kod udate ili starije žene, iako su sve bile istog kroja i iste crne boje, ali bogatstvo, ukus, raskoš, sve se to pokazuje tek kad se taj sloj skine. Doduše, na ulici se jedino taj sloj video, ali kad odemo u goste, u zatvoren prostor i među žene, to smo skidale. Ako idem kod nekog samo na kratko, skinem samo gornji deo. Po kući je nismo nosile, nismo ni kad su tu rođaci. Svaka kuća je imala znake kad neko dolazi: na primer, neko lupa dva puta na kapiji, znaš da dolazi neko blizak i otvaraš slobodno.

Ja sam čaršav doživela kao nešto što se podrazumeva i nikada nisam razmišljala da bi moglo i drugačije, jer nisam znala da postoji drugačije. I radovala sam se. Žurila sam da porastem. Želela sam da budem devojka, da se uključim u svijet devojaka u kome su najbitnije stvari svadbe, namirivanje, pripreme za udaju. Moja tetka je imala dvije starije ćerke, koje su već bile devojke. Kad je došao dan da treba da se pokrijem, ja sam otišla kod njih nekoliko dana: one me upoznaju sa svojim drugaricama, uključuju me u svoj krug, prihvataju kao odraslu. Kad je prošlo tih nekoliko dana, tetka mi je spremila poklone i obukla feredžu, koju mi je majka već sašila. Vratila sam se kući drugačija, u novoj ulozi. Od tog momenta se više nikada u javnosti neću pojaviti otkrivenog lica. Bar sam tako mislila.

Svaki dan mi je od tada izgledao slično: ustani u pet, pomaži majci, skuhaj, operi, namiri životinje, posluži goste, pa kad padne mrak, žene i devojke se okupe, donesu vunu, konac, prelju, prave ćilime, ukrašavaju marame i haljine. Majka me je rano naučila da pletem, vezem, heklam, a ja bih brzo shvatila kako šta ide. Mnogo sam volela to da radim. Što bih očima videla, ja sam to umela da ponovim i da napravim istu mustru. Posle sam počela sama da smišljam šare. Žene to videle, pa pitaju da im pokažem. Ja bih im ponekad pokazala, a nekad nisam htela, nek smisle same. Svaku stazicu bih za nedelju dana od početka tkanja skidala sa razboja.

Ostajala sam do pola noći, tako se zanimajući, predenjem i pripremanjem prede za novo tkanje.

Nisam išla u školu, radila sam tako te poslove, posle sam išla i na kurs šivenja, kasno, pošto sam se udala i porasla mi deca. Tamo sam malo naučila i da čitam. Kasnije sam radila kod kuće, godinama sam plela ovice za maramu, ovo ukrasno, sine, što se okolo stavlja. Cvetovi, detelina, male ružice, ljubičaste, zelene, plave, svakakvih boja. To se stavi na maramu, košulju, pa bude lepše, svečanije. Ja sam to heklala i prodavala i tako imala za namirnice i za ponešto. Dugo je moj život tako izgledao, slično kao u kući mojih roditelja i kod muža.

Imala sam 30 godina kad je donet Zakon o skidanju feredže. Znam kad su ih kod nas u selu skidali. Došli su ljudi iz Tutina i oni su se okupili kod jednog Amira koji je imao najveću kuću u selu. Imali smo u komšiluku rođaka, on je bio iz Komiteta. Njegova žena se prva otkrila. Ona je izašla na ulicu i nasred ulice je skinula. Sve su žene to videle. Kad je skinula feredžu, ona je stavila maramu, pa prsten na maramu, pa zaveže prsten i tako je išla. Bila je primer kako savremena žena treba da izgleda. To se danima pričalo po selu. Kad odeš kod nekog, samo pričaju o tome što je ona uradila.

Šehrija, tako je bilo njeno ime, ali svi su je zvali AFŽ. Kasnije, kad su žene počele da idu na sastanke, gde je naređivano da se otkrijemo, ona je bila prva. Predvodila je kolonu. Nju su vodili na te sastanke. Rekli su joj

da okupi sve žene iz sela i da im naredi da skinu i zar i feredžu. Bila je mnogo sposobna i spremna žena. Zнала je da odseče riječima. Mislim da je ona bila najspremnija da se sa ženama ubeđuje.

To je trajalo više dana. Ona nas je okupljala, pa smo razgovarale. Pričala, zašto je važno da skinemo feredžu. Nije dolazila samo kod nas, ona je išla i u Ribariće i u druga sela. Tamo gde dobije naredbu, ona bi tamo išla. Pričala je da je donet zakon i da žene moraju to da urade, da moraju da počnu da se školuju, opismenjavaju, da čitaju i pišu, da će fabrike da se otvaraju i da će žene da rade, da zarađuju, da imaju svoj dinar. Govorila je: “Drugarice moje, hajde da zajednički rešimo ovaj problem.”

Pričala nam je kako je došao zakon i da to mora da se poštuje. Rekla je mojoj majci: “Zatvoriće ti muža u zatvor ako ne skineš čaršav.” Nije to bilo svejedno. Hodža Hasim se mnogo mučio. On je branio, vikao je: “Ne može to tako, to komunisti hoće na silu da zabrane.” Toliko je bio čvrst i od reči, da svoje žene iz kuće nije ot-krio. Uhapsili su ga. On je vikao: “Hapsite, zatvarajte, radite šta hoćete, ali ja ne dam!” Mora da se skine čaršav! Došla naredba. Sve žene moraju to da skinu. To je država naredila i nema tu ovo-ono, mora da se skine.

U našem komšiluku bilo je nekoliko žena koje su odmah poslušale. Ali, bilo ih je malo. Za mene je to bilo k'o kasapljenje. Žene kukaju, vrište. Aman, dragi

Bože, plaću, padaju u nesvest. Znam da je to mojoj deci bilo smiješno. Prvi put vide da odrasla žena plače. Dugo su nas posle imitirali kako smo plakale, pa se smiju. Ali, to je bilo zverstvo! Eto, kad vidiš toliko prenemaganje i suze, shvatiš da je to bilo nasilje. Neka priča ko šta hoće, to je istina, ja istinu pričam. Zamisli sad da je obrnuto, kako bi se ti osećala kad bi ti neko silom stavio čaršav i peću, kako bi se osećala, kaži mi? U redu dobrovoljno uvijek, ali silom?

Ja sam mnogo plakala. Ni devojka dok sam bila, ni posle, evo ni sad, nikad bez marame nisam bila. Sad je to normalno da i devojke i žene idu gologlave. Al' tad rijetko, ja sam se osećala k'o da me je neko golu skinuo. Eh, dragi Bože, ti pomози. Sanjam ti, moja ti, svaku noć. Sanjam kako gola trčim po mahali, pa me neko juri, pa ja bežim, kukam, čupam kosu. Dugo nisam mogla da izađem na ulicu. Meseci su prošli. Zamračila se u sobu, po ceo dan sam držala zavese. Bilo me je sramota i od sebe i od Boga.

Kad je prošlo dosta vremena, kad sam videla da moram da nastavim da živim, svaki put kad bi trebalo da odem među ljude, kad bi došli gosti, ili sam morala da odem u grad, najpre sam se dobro isplakala. Sva bih se tresla. I dalje nisam imala snage da izađem potpuno otkrivena. Nego, kad hoću napolje, ja uzmem i donji deo feredže. Preko glave se pokrijem nekom maramom. Pa bi malo tu maramu preko usta stavila, ali videlo bi

mi se lice. Tako sam dugo izlazila iz kuće. Trebalo je da prođe vrijeme, da se naviknem. E, moj sine, kako je ono bilo lijepo, možeš i da odeš i da se vratiš, niko te ne pogleda, a ovo sad, pravo me gleda u oči. Ja ne smijem glavu da podignem od sramote, sve gledam u kaldrmu, lakše mi, i meni vala i mojoj duši.

Zakon o zabrani nošenja zara i feredže

ČLAN 1.

Izražavajući želje narodnih masa, radnih kolektiva i masovnih organizacija, a u cilju da se otkloni vekovna oznaka potčinjenosti i zaostalosti žene muslimanke, da se olakša ženi muslimanki puno korišćenje prava izvojevanih u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj izgradnji zemlje i da joj se obezbedi puna ravnopravnost i šire učešće u društvenom, kulturnom i privrednom životu zemlje, zabranjuje se nošenje zara i feredže i svako pokrivanje lica žene;

ČLAN 2.

Zabranjuje se prisiljavanje ili nagovaranje žene da nosi zar i feredžu, odnosno pokriva lice, kao i svaka druga radnja usmerena na podržavanje nošenja zara i feredže i pokrivanja lica žene;

ČLAN 3.

Kazniće se do tri meseca lišenja slobode ili novčanom kaznom do 20.000 dinara:

- a) ko nosi zar ili feredžu, odnosno pokriva lice,
- b) ko od svojih ukućana zahteva da nosi zar ili feredžu, odnosno pokriva lice;

ČLAN 4.

Kazniće se lišenjem slobode sa prinudom radom do 2 godine ili novčanom kaznom do 50.000 dinara:

a) ko silom, pretnjom, ucenom ili drugim sličnim sredstvima nastoji da se nosi zar ili feredža odnosno pokriva lice žene,

b) ko zloupotrebljavajući verska osećanja, koristeći predrasude i zaostalost ili na bilo koji drugi način, vrši propagandu da se nosi zar i feredža, odnosno pokriva lice žene;

ČLAN 5.

Administrativni – kazneni postupak za prekršaje iz člana 3. ovog zakona vodi u prvom stepenu izvršni odbor sreskog, gradskog (reonskog), narodnog odbora;

ČLAN 6.

Za postupak po krivičnim delima člana 4. ovog zakona nadležan je sreski sud.

Zakon za Srbiju usvojen je 9. januara i od tada, pa sve do 8. marta 1951. godine trajala je kampanja za skidanje zara i feredže, koja je imala svoju završnicu velikim ženskim mitingom u Novom Pazaru, 8. marta 1951. godine povodom Međunarodnog dana žena, kada su žene došle na skup bez zara i feredže.

Nefija

Moja majka je umrla kad sam se rodila. Nisam imala više od godinu dana. Nju ne pamtim. Moj se otac nije ponovo ženio. Majka je, pričali su mi, bila bolesna žena. Imala je ekcem po rukama, mnogo se mučila. Nije sejala brašno, nije prala veš, tresla, sređivala po kući, ona to ništa nije radila. U kući smo imali jednu ženu koja joj je pomagala, bila je mnogo vredna. Imali smo drugu ženu, jednu našu svojtu, ostala je bila mlada bez čoveka, čuvala je mog brata, on je još malo dete bio. Kasnije je moja sestra stasala, pa je mogla da čisti, namiruje i sve to što su radile ove žene, ona je to preuzela.

Ime mi je dao moj otac, po jednoj ženi kojom je želeo da se oženi. Nikad je nije prežalio. Moja majka je to znala i nije joj bilo pravo. Svaki put ju je ime podsećalo na to, ali se pomirila s tim. Nana mi je pričala da me majka nikad nije nazvala Nefija, uvek je govorila – Neno. Nana me je i odgajila, očeva majka. Ona mi je bila i majka, a i otac. Nije dala reč da padne na mene. Uvek me štitila. Sve me je naučila – da znam gde je kome mesto, kako da se ponašam, da kuvam, čistim. Sve što je moglo, ona me je naučila.

Upisala sam tečaj za šivenje 1948. godine. Trebalo je da pođem da naučim da šijem, ali u tom periodu brat je ugovorio brak sa čovekom kog nisam znala. Nikad ga ranije nisam videla. Veruj mi, nije mi padalo na um da se udam. Ja mlada, 15 godina, da se udajem, ali ko me pita. Tad se pitala porodica. Šta ti kažu otac i brat. Kad sam izlazila iz kuće sestra mi je govorila: “Nemoj da plačeš, videće ti neko crvene oči.” A, ja ne mogu da se zaustavim. Šta sam mogla drugo osim da se isplačem. Brat odlučio, a mene sramota pred ocem da kažem da neću.

Kad sam došla u opštinu da se venčam s tim čovekom, videla sam ga kroz mrežicu od peče i uopšte mi se nije dopao. Razmišljala sam, pa, kako da živim s ovim čovekom. Moram nešto da uradim, znala sam da mi je to poslednji pokušaj. Ja, šta ću, kako ću, priđem matičaru i šapnem mu: “Molim Vas, nemojte da me venčate s ovim čovekom, on mi se ništa ne sviđa.” Matičar je ozbiljno shvatio moju odluku i nije nas venčao. Vratila sam se kući s bratom, koji je bio besan na mene i dugo nije hteo da mi se obrati, ali ga je posle određenog vremena prošlo.

Kad god bi moj otac ulazio u kuću, svi smo bili na nogama, jer smo ga poštovali. Ako bi slučajno neko sedeo, pa pokušao da ustane, on bi govorio: “Sedi, ne ustaj!” Ali smo mi morali, iz poštovanja prema njemu. Bio je veliki čovek, pismen, jedan pravi gospodin.

Kod nas su dolazili razni ljudi. To čizmu što je imalo, prošlo je ovom ulicom. Bilo je bandita i lopova, pa su pljačkali ovu pazarsku sirotinju i gore po selu krali stoku i preprodavali. Naš Pazar je bio mali grad i sve se znalo. Bilo je veliko siromaštvo. Došli bili Nemci, bilo je i Talijana, pa je bilo i četnika po brdima i Albanci su dolazili tamo iz Mitrovice, bilo je i partizana, komunista.

Moj brat je bio u partiji, nešto je voleo da se petlja po tim komitetima. On dođe i kaže: “Da se skine feredža, mora, stigla naredba iz Beograda. Otvaraju se nova radna mesta. Zapošljavaju se i žene i muškarci zajedno. Hoćemo da živimo kao svi ljudi u svetu. Dosta nam je neznanja, nepismenosti i sirotinjluka. Nema više hanuma, efendija i gospode! Nema više jedni bogati, a drugi siromašni. Sad smo svi drugovi, svi imamo jednako i svi se jednako pitamo.”

U naš grad su došli iz Partije ljudi, bila je jedna žena i hodža. Dole u školi je bio zbor i tu su bili muškarci sa svojim ženama i mi, devojke, došle. Nedelju dana ranije su nas obavestili. Žene moraju da budu jednake, to je naređenje. Stigla je naredba, hapse i zatvaraju žene koje neće da skinu feredžu. Moja sestra kaže: “Kuku, oteraće nas u zatvor. Da idem ja ovako mlada u zatvor!” “Ne kukaj, nećemo mi u zatvor, šta smo mi krive da idemo u zatvor”, kažem ja njoj. Ona puuup i skide. I ja sam je tad skinula i više je nikad nisam nosila.

Pravo da ti kažem, ne bih je nikad više nosila. Mi iz naše kuće smo poslušali, niko se nije bunio. Mi to poskidasmo i to se završi. Bilo je malo čudno jedno vreme, onako bez čaršava, jer tako živiš, to ti normalno, posle promena bude čudna, ali smo se brzo navikle na to. Ove starije žene, one su to teško podnele, mi, mlađe, života mi, ne. Hajde, vesele bile, skinule, raskomotile smo se. Olakšale sebi život.

Tri godine posle tog događaja, udala sam se za čoveka kog sam sama odabrala. On je bio u partizanima, došao kod moje strine jedne. Bio je njen rođak, ja sam ga upoznala i tako je bilo. U to vreme su se otvarale fabrike, gradilo se. Jednako su Jugoslaviju gradili svi, i muško i žensko, tako da što se toga tiče, feredže i skidanja, to je za mene sve na mestu.

Mi žene smo uglavnom sedele kući, tkale i održavale kuću. Nigde ništa nismo radile, osim po kući. Muški su radili, to je bilo za njih, nije se tu mnogo promenilo. Dedo je imao veliku slobodu, istu kao i pre braka, putovao, provodio se s društvom, voleo je i da se kocka, a moje je bilo da ćutim i ne postavljam pitanja. Mnogo kasnije sam saznala da je jednom u kockanju izgubio svu ušteđevinu koju je imao, pa je hteo da uloži i kuću, da ide na sve il' ništa. Jedan prijatelj ga je u poslednjem trenutku zaustavio. I da smo svi ostali na ulici, da je izgubio sve, ne bih smela reč da kažem.

Ja ne mogu da se žalim, život je bio takav kakav je bio. U Jugoslaviji sam se udala, rodila decu, radila, živela, mučili se, nije bilo jednostavno. Što život može da ti priredi i iznenadi, ali što možeš da imaš snage, da sve to prebrodiš, to čovek ljuti ne može da shvati, dok mu se ne desi. Bilo je tad sirotinje dosta. Mi smo, hvala Bogu, imali da pojedemo, da popijemo, nismo željni ostajali. Otkako je bio rat, ja za bogatstvo pet para ne dam. Sad da mi neko kaže – treba da jedeš samo jednom dnevno i moraš da živiš pod šatorom, ja bih rekla – može. Samo da imam osnovno, da ne moram da pozajmljujem brašno kod komšije. Toliko. Da se umre mora, to svakako, al' kad ide, nek ide redom. Da ne strahujem da l' će mi dete poginuti. Za sebe... ja godina imam. Ponekad ne znam koji je dan, vreme, k'o izgubljena. Ako tako bude taj dan, ako me smrt tako zadesi, onda dobro. Ja sam ostarela, pa me neće ni boleti, neću ni znati. Što manje znaš, lakše.

Svakako nas niko ništa ne pita, ko što nas nije ni pitao. Samo da rata nema, drugo šta god hoće. Najteže je majki koja je izgubila sina, njoj je sad svejedno koja će biti vlast.

Prvo pa muško

TAKO SU U NAS, U SELU, VAZDA GOVORILI KAD nešto dobro odma' ubodeš, kad ti odma' dobro krene pa pogodiš kakav valjan poso, ili ako ti odnekle zaluta neki ionako ćorav dinar. A, to vam je prije, đeco, bilo rijetko. Vremena su gonila s rđavog na gore. Posla je bilo slabo, a para još slabije, sem ako ne dogoniš drva, a za to si mor'o da budeš zdrav k'o zelen bor. I pitate me, đe su sad te tol'ke drvoseče, te ljudeskare ko od brda odvaljene? Eno ih, vala, pod zemljom, brijegu se vratile. A vi ste studenti, đeco? Ja, ja, studenti, fino. Da vi kažem nešto, ne valja kad se mnogo čoeck fali, ni snagom, a vala ni pameću. Brzo se satire. Sila jada vidi da to malo snage potroši, a da ono malo pameti što ima išćera. Sine, sve što ti se nudi na kašičicu uzimaj, i slatko i gorko. Ja sam tako i zdravlje trošio, na kašičicu, pomalko, a bogami ga za više nisam ni imao. Bezbeli, samo se vi keslajte! Čiča se bolesan rodio, pa

mu se i ta boles' razvukla k'o gladna godina. A, da bi čoeck bio bolesan mora prvo biti živ, i otud evo mene danas sa vama, veselnicima, da se na meni učite. A vi-kala je moja pokojna baba: "Žuti žutuju, a rumeni pu-tuju!" Čitav život tako previkala, a ja joj nijednom ni-sam povjerovo. Nego sve onako slabašan i nejak gledo-iza koje li će gudure Čuma izbiti.

Para niđe, ni za kaučom dinar da nađeš. Ma bijeda, sve golotrbo i gologuzo. Nema se čoeck za šta vel'ko ni obradovati. Posle sam ja po selu čuo da se tako narod raduje i za mnogo manje zgode. Na primer, kad neko dobro baci kamen, náš ono, kamena s ramena. Zagazi rmpalija upolje, zavrne nogavice pa onaj prvi kamen daleko zafrljači, a narod oko njega zagalami: "Tooo, roka moj, prvo pa muško!"

E, vidite, ja sam vi bio taj kamičak što ga je moj ćaća prvi, da prostite, u mater izbacio. Šude! Šta šištite ko fapovi ventili! Uši mi otpadoše! Znam ja da je vama ova pogospođena fela u bijelim mantilima to gospočki ispričala i da ste kamare knjiga pročitali o tome kako je to nekakvo razmnožavanje. Bogme, nekad nije bilo tako, nego rke-koke, pa ako dijete prekoostane, tek je onda razmnožavanje.

Al' neka, njino je da vas školuju, a čiča bi samo vo-lio da vam nešta ispriča, stra' me da ću u grob ovo po-nijeti, a tamo otoga vajde nema. E, ljudi, što me ufati-la neka jeza, sav sam utrnuo. Da nije od ove anestezije?

Nači, ja sam mojima bio to – i prvo i muško. I čoeck bi pomislio da su u pravu oni što misle da je to neko postignuće, jer me je majka u teškoj muci rodila. Ja bio požurio da što prije vidim dunjaluka, pa pokarambasio i onaj red što ga je priroda ustanovila.

Ćaci su mi dolje nizput u kafani cjepali košulju, dok ja sam izgleda pokušavo ženi, koja me je ispod rebra čuvala, sve ono dolje, da izvineš, poderem. Bilo mi tješno, šta li. A, jesam vazda bio glavat. No, dođe i taj vakat, rodim se i ja nekako. Na o-ruk. Onda uvati majku i mene neka groznica, i oboma nam je, kažu, svijeća viš' glave gorila. Al, malo pomalo, izbirikasma se. Prvo se izvučem ja, pa za mnom i ona. Garant je ni Bog sami i svete trojice nisu mogli od prvenca odvojiti. Al, mene ti ta vatra načisto ojadi. Osušim se ko vejka. Čaća bio došo da provjeri kako sam, pa ka' su ga žene išcerale, vidio da je neko zlo pa otišo da kresne još koju. Aman deco, jeste pogani, čiča misli na čašice. I nemojte mi više upadat u riječ. Ovo vi je ozbiljna priča; možda vas ovi doktori i sestre ne fermaju, ali ja vas gledam ko odrasle. Ne valja đetetu puno gugutati, onda ono vazda ostane nedonošče. Gledaš ga i misliš, odras'o čoeck, a ono belediju od turpije ne razlikuje.

Nego, ležim ti ja u onijem krpama, uvijen ko božićni ljeb, a ćaća dolje u kafani sijedi. Malo sjedi, malo pod astalom leži. Više se ne zna za čiju dušu pije, za svoju, moju ili za obadvije. Posle se znalo; pije za cijelo selo. Taj

je jednom flašu oliz'o, i otad je bio stalno žedan. Videle žene da se ćaća tri dana ne trijezni, da od njega nema vajde pa poslale tetku, koja je vazda bila blage naravi da zamoli komšiju Mitra da nas začas pregna u svojoj fići. Vele mu, benzin nek ne štedi, nego pravac bolnica.

Jedino se baba protivila. Ta ti doktorima nije vjerovala ni slovo. Šta velite? A jok, ne bi bogomi ni vama, čim bi vas sa knjigom videla. Nju su ti isključivo zanimale travke, voljela je da privije bokvicu više neg' išta. Šćela da mi smakne onu vatru, pa mi na smijenu turala troje čarapa, jedne s purom, druge rakijave i treće pune rendanija kupjera. Meščini da nikad više čarapa nisam imo. Smantaju oni babu nekako, a komšija Mitar sjuri niz onu obalu ko hajvan i ete ga za sekundu pred bolnicom. Kapija se pred nama otvori maltene ko ova danas, automacka. Izletio portir iz one kućice, zabrinut. Jasno čoeu da se nekome primakla žuta minuta.

Prime nas u bolnicu oboje. Jedno do drugog ležali. Znali moji nekog načelnika, pa on dao da se majci stavi krevet pravo do dijeteta. Prigledaju ti mene malo, gore mi se snaga povrati, al' dolje, u noge, nika-ko. Prođe mjesec, dva, tri, prođe pogodine, sve osta isto. Isto ko i sad.

Donesu me kući obučenog u nekaku benkicu, a donji deo onako dronjavo visi, k'o da sam neka probušena lutka, pa puštam ozdo. Baba izišla pred nas u avliju, pa kad me prepipala viknu: "Ljudi, ovo dijete nema noge!"

“Ima majko, ima”, to više moja majka, a glas joj plaćan. Takav joj je posle vazda bio, dok sam ga pamtio. Sad ga se više ni ne sećam.

Tu svi uljegoše nazad u kuću, ćutke, kao da se sa sara-
rane vraćaju. Majka, vjerujem da je imala ide drugo
sa mnom, na pragu bi se okrenula i otišla, samo da je
znala šta je čeka. Nekad mi se opet učini da je znala, al’
onomad je za ženu bila sramota da se vrati kod roditelja,
i mnogi su pred takvim nesrećnicama kapije mandalili.
Prekoračila je onaj prag gledajući ozgo umene, i otad je
vazda bdila nada mnom. Ko neko malko uvelo sunce,
al opet – sunce. Ljepota. Jedino se tad i smijala, sirotica.
Kao da je i ono malo sreće što je imala odvajala samo za mene.

No, tako otpoče moj život u selu. Bez mnogo vike i
galame i s vrlo malo smijeha, uglavnom majčinog. Ozgo,
vidi se, pravi delija, dolje noge sušičave. Uniješe me
tada kao kakvu polovnu stvar. Tako su me i proslavili.
A, majka mi baš zato, ko za inat, dane ime Radovan.

Da vi kažem, za jednog Radovana, mnogo sam, bre,
plak’o. Garant sam bio naslutio da mi se sprema ćaćina
zabrana. U kući je vazda visila neka tišina, ko u grobu.
Ali velim, bolje i ta tišina nego kad baba zacokće, a to
vam je, đeco, ustvari bilo njeno nemušto “jesam vam
rekla”. Ona je za sve krivila, kako je vikala, kubatore.
Kaže: “Dijete potrčalo napolje, a vi pametni opet šćeli
da ga pošaljete u majčinu. Pa ni ljeb se dvaput u rernu

ne tura, a kamoli čoeck.” Šta to? Šta to? Ko to cokće? Nemoj da se sa tim šegačite.

Molim dedino? A, moj deda! E, što se dede tiče, i taj bi svaki dan pio, samo da se moglo sa sinom u oči sastaviti, a mi nismo imali trijes kafančina, nego ono jedno kafanče. Možda i jes povazdan krišom pio, a ako je tako, onda je krišom i jeo, pošto ga nismo videli da usta uopšte otvara. Samo mi je majka jedared, sva u suzama ispričala, da ju je ubrzo po mom rođenju svekar mrko pogledao i reko: “Ti, jado, da si nešta valjala, ne bi ga takog rodila.” Vele da je jedino tad baš bazdio na džibru, al u pjanoga jezik lakše samelje ono što mu pamet servira. Mora da se, makar ko kroz maglu, sećao šta je kazao, pa da l’ od sramote, il od toga što nije ni umio ništa ljepše, a ni crnje da kaže, posle je vazda ćutao kao zaliven. Rek’o čoeck šta je imao, a bolje da se mutav rodio, na isto bi izišo.

Rastem ti ja pomalko, meščini i od toga me stra’, ali dijete ko dijete, druga posla nisam ni imao, no da rastem. Prolaze dani, a onaj se čaršav podamnom širi, polako iz kolekve u seharu, iz sehare u krevetić. Lijepo se čuje kako mi u onoj čami kosti krupnjaju. Taj krevetić mi je sklepaio komšija Mitar. On, siroma, nije mogao da ima dece, pa mu bilo milo i mene, onakog, da vidi. Da se oko mene, veselnik, zabavi.

Prođe tako malo vremena, tetka se udade. Ali, tamo ih druga nesreća sačeka, tako su oni mislili, a nisu znali

da im je pamet nesrećna i kratka. Vele, nikako da se rodi čoeck, sve same šćeri. Tetak je prvu šćer Zorku nekako i proslavio. Nije baš ispuške puco, al jeste bio sofru turio, i komšije zovnuo, i piće se točilo. Doduše ne ono iz bureta, to se za sinove i svadbe čuvalo. Drugu šćer je moro debelo kroz prste da progleda, ako ju je i gledao, al' kad stiže treća, to ga načisto skoli.

A tetak bio vernik, pa se već kod prve šćeri u crkvu okrenuo. Meščini da je više isklećao u onoj našoj crkvici nego li sva đeca iz svih škola što ih je bilo na svijet, na kukuruzu. Al' džaba je metanisaio, Bog je njemu već udjelio i šakom i kapom, samo on to nije imao oka da vidi. Taki ti je čoeck, kad nešta zaište, upre kao june, pa ne vidi ni ono sreće što je osvojio, a ako li vidi, i to mu se učini malo. Đeco moja, da vi kaže čiča, valja stvar namestiti vako – malo je samo ako fali, dovoljno je kase ima, a mnogo nek bude samo kase daje. I tako tetak umesto da pođe za srećom, on pusti da ga nesreća voda naokolo, pa tamte-vamte, na kraju završi u kafani. Ona mu crkva izgleda bila samo obilaznica.

Pije upar s mojim ćaćom. Za istim astalom sjede, jer su se u istoj mucu sastavili, samo su s drukčije strane prišli. Jednome život kriv što mu je sin bogalj, a drugome što mu je kuća puna ženske graje. K'o da ima ljepšeg smijeha od ženskoga, bogati. A, i jedan i drugi kuka vice, od rođene dece bježe, još umislili da su im žene nešta skrivile, pa tetak na svoju i ruku poteže. Fino

modra bude, ni marama ni pomade to više ne mogu da sakriju. A, na sebe da dignu ruku to ne smiju. Ipak, i toga je bivalo.

Jednome se Branimiru naređala šćer za šćerkom. On se prvo propio, sve po redu, a posle je lunjao po selu i proslavljao tuđu mušku decu i njina veselja. Išao je od krštenja do rodendana, od ispraćaja do svadbe. U nakoga čoecka bila tri sina, sve po godinu dana razmak, i on ih tako i dav'o u vojsku. Međutim, najmlađi mu sin umre malo prije ispraćaja, a onaj Branimir budalčina izbije na saranu, pa sav onako smrdljiv ko uskislo bure među rušnim narodom nazdravlja: "Oj regruti, srećni vama puti!" Ne prođe dugo otoga, a on s puškom o ramenu ode k'o kanom u lov, i tamo ulovi samoga sebe.

A, vidite deco, sve bi im palo lakše da su sebi malo oduška dali, da su koju suzu pustili, al' u nas, u selu, muška suza ti je bila ređa od zlatne rude, a nju u ovom kršu nismo ni imali. Bio sam vam pomenuo zabranu, tad je meni ćaća sve suze prekratio. I to tako što je prebio drugoga na moje oči. On je, već sam vi kazao, povazan pio i katkad je nešta nadničio, a kući je rijetko svraćao, pa majka i ja često nismo ni znali đe tavori, a nije nas izgleda mnogo ni zanimalo. Jednog dana, izbije ti neki nepoznat čoeck na vrata. Ja načasak ost'o sam, majka po vodu otišla. Bila mi već deveta godina i mogao sam polako uza zid da milim pokući. Dovučem se do vrata, a ovaj ti mene stade ispitivati, te đe mi je otac,

te kase vraća. Lijepo mu velim da ne znam, a on će meni na to: “Kakav si ti to sin kad ne znaš đe ti je otac?”

Ja se tu zaplačem i ne presušim ni kad je ćaća u neko doba stigao. Setio se đe mu je kuća. Kad ni posle silne njegove dreke nisam prestao da cmizdrim, on skupi ono malo pameti što mu je ostalo i izokola me ispita. Meščini da nam je to bio najduži razgovor u životu. Doznajući od mene sve što treba i ne treba, ćaća me izjutra uprti sasobom i podosmo tražiti onoga čoeaka. Prvi put me tad u narod izveo. I posljednji.

Nađosmo mi onog jada u kafani, a ćaća priđe pa mu pravo flašu oglavu razbije i izgazi ga. Ne zna siroma šta ga je snašlo. Posle je meni iz dupeta u glavu došlo što je ćaća njega podnoge bacio. Bilo mu je lakše da ostanem ubog, nego da se pročuje da sam, da prostitute, plačipička.

Kad mi je majka umrla nisam ni suzu pustio. Onomad se na porođaju provukla kroz iglene uši, smrt zanjom vrata zatvorila. I možda je od smrti bila utekla, ali od marvenjačkog života nije. Cijeli život je teglila, čistila i prala, i za starcima i za ćaćom i oko mene. Natovarila bila pune naćve brašna da nas namiri, okliznula se i pala. Vrat nije slomila, al zato nogu jeste, na tri mesta. Sirota moja mati. Mora da nam je neko u familiji bio velika šmugara, čim nas je nesreća vazda unođe gađala. Taj prelom, viš koljena, nikako nije hteo da joj zamladi. Kost joj se lijepo kroz kožu bijeljela. I na kraju joj kroz tu ranu i taj bijedni životić otekne. Ćaća

nije imao para ni čestito da je sarani, pa su tetkini pomogli. I komšija Mitar.

Posle toga sam uglavnom boravio kotetke, možda me je ćaća u zalog dao, da se oduži. Ko veli, može biti da ću u tuđoj kući makar nešta valjati. I mislio sam, saće malo biti drukčije, kad itamo jad. Jad sreća ga odnijela. Šta ste se to razmiledi k'o beli miševi? Strpiti se još malo. Joj, muko moja, muko svačija, što su me neki žmarci spopali.

A, narod veli da svak svoju muku muči, no kase čoeak malo bolje zagleda meščini da je to sve jedno te isto. I još nešta da vi o narodu kažem: kad treba nešta pravo da rekne, tuđu guzicu da spasi, tad se tek svaki deseti seti đe su mu usta, a kad ne treba na dupe bi progovorili. Malo li je tetki bilo što je muž uvati zakosu pa obrisa sa njom pola kuće, nego je i avlijske abrove morala da trpi. Uh, što su pojedini voljeli da ti preko tarabe so na ranu naspu. Samo li čuju da neko u našoj kući zaplače, eto ti ih preko avlije, čitav zbor se sastavio, pa naguđuju: "To se neka njina popišulja dere, znaš kaki je moj Nidžo, živ se ne čuje. A ručicom kad me stegne oće prs' da mi otkine." A, ja to slušam i mislim se: jes to naopako, dijete si, još se od sise nisi odvojilo, a već su jedne ublato bacili, a druge u zvijezde okovali, već treba nekome da ugađaš.

Molim? Molim? Nešta vas đeco ne razumijem, cīčite brate uglas. A i ladno mi, a slabo ladnoću podnosim. K'o da nisam odavle, možda sam se zato vazda k'o gost

osećo. Uvalili mi tuđe kosti i tuđu krv. U tuđe me tijelo stavili. A, ovdašnjju mi dušu dali. Pola života sam proveo u zavadi s ovim tijelom, kobajagi, ja mu nešta naređujem, a ono ne sluša. Kad sam bio budala. A, kud bi beznjega? I kome je sad ladno? Ko trpi?

I tetka je trpjela, što ukući što van nje. Jedino je u kujni niko nije dirao, zato je onako lijepo kuvala. Ta sarmu ostavi i po deset sati da se krčka. A pošto nisam mogao daleko da odmaknem, ja malo-malo pa uznju.

Tetak je van kuće bio dobričina, pravi crkvenjak, te ovoga naziva bratom, te onu sestrom, i kad dođe kući prvo ikonu poljubi. Vidim, sve ustima gađa da potrefi onog malog Isusa, a svoje šćeri ni ne gleda. Gledam ga i mislim se: jado jadni, pa možeš cio ikonostas od jutra do sutra da celivaš, ako dijetetu trun ljubavi nisi pokazao, bolje da si đavola u dupe poljubio.

Džaba se poulici keziš narodu, kad ukuću ulaziš ko kišni oblak. A, pod njiovim je krovom vazda kislo. Prvi put sam to svatio kad sam zateko tetku kako roni suze u kujni. Ma plače žena baš kao kiša. Prostrelila me naduvenim očima i zajecala: "Jeste, plačem, šta me briga! E, moj Radovane, dobro je dok čovek može da se isplače. Kad se zazida, džaba mu. Ko se na vreme ne isplače, njega ti spodbiju bijesovi, pa tuče u sve oko sebe. U budak, u drugoga, u bližnjeg svoga. Ali onaj zid više da probije ne može!"

“Od takvoga je bolje bježati, a ako ne možeš da pobjegneš, onda se barem skloni. Zato sam ti ja, dijete, povazdan u kuhni. Otud mu mogu kavu iznijeti, ranu postaviti, malo ga raskraviti, a najvažnije mi je što se mogu dobro isplakati. Uposlim ruke, pa onda i srcu lakne, ne odbijaju mi se one misli ko lelek u praznoj kući. Zavrnem rukave, pa namesim kiflica. Dođu sitne, male, čini mi se prebrojati ih ne možeš, baš ko suze. Ako misliš da mi je zbog tih batina teže nego njemu, grdno si se prevario. Bolje modro lice nego crna duša.”

Ostavi ti mene tetka kraj kredenca u kuhni, ko prikovanog. Stojim, a u glavi mi odzvanjaju njene riječi. Mumlam nešto sebi u bradu, ni sam ne čujem šta, glas mi se skupio ko pačiji prdež u oluji. Koliko sam puta sebe ustavio da ne plačem. Dođe mi, bre, teško, sav poplavim ko čivit, ali suzi ne dam da kane. Pola radi sebe, a pola radi drugoga. Sve mislim kmeknem li otac će čuti đe god da je, a tada je već bio leg'o u bolnicu među čiraše, pa će dovatiti prvog dosebe i zgaziti ga ko sepet, a to će na moju dušu otići.

Stojim tu, udrvenio se, a onda mi na um pade kako je tetka svojoj čeljadi vazda tepala: “Kiflice moje lepe, kiflice, moje slatke.” Jašta, deca su bre rados', ma kaka bila. K'o što sam ja mojoj majci bio. Radovan. Kako mi to protutnja krozglavu, tako osetih da mi je za dušu privezan nekaki teg koji se otego dolje do utrobe. Pomislih,

nije ni čudo što niđe ne mogu da se maknem. Taj teg mi je bio tako pritisnuo drob da sam pomislio kako mi se crijeva svaki čas mogu odmotati i izljeteti ko opasač kroz labave gajke.

Tu više nisam mogao da izdržim. Grunem u plač iz petnih žila. I pred očima mi proleti sve ono što se u meni okamenilo k'o kaka strašna ruda pa sam se vascijeli život nečeg plašio. Da me niko nikad neće voljeti, a majka me voljela k'o nikog. Da će me narod k'o kakvu džiku odbaciti, a evo me, međ vama u ovoj sobi. Da ću postati onako bezruk ko ćaća što mi je bio, a evo me ruke vam pružam. I plačem. A koda se i vama suza zacaklila.

Dela, dela, pustite suzi da kane, i neka vas vide, da nam i to malo krene s koljena na koljeno. Kad je tuga, plačite, da bi znali da se nasmijete, jer ako se ne budete isplakali, ni radost vam neće pasovati. Tumaraćete okolo ko ave-ti, i ništa vam neće biti povolji, bićete sami sebi preko-brojni. Ako vam je ko šta nazlio, tugujte k'o ljudi, i ljutite se k'o ljudi, da bi znali da se obradujete i da oprostite.

Kućete to? Čekajte, očiju vam! "Tio čiča još samo da vi kaže da vas voli. Volim vas ko da ste moji – jer vi to i jeste. Milo mi je što sam vi ovo ispričao, što sam mog'o ruku da vi pružim i obaška suzu da pustim, i kada vas sve tako skupa pogledam prosto mi zamirišu one tetkine kiflice.

Samo đeco, nešta su vam ti mantili dugački, otkad se to mantili do poda nose? Ili ste se vi smanjili...

* * *

“Čiča, kaka su te deca noćas spopala? Šta to prizireš? Smiri se spavaj, Bog te ne ubio, šta to trabunjaš?”

“Pa pričam ovim studentima.”

“Kakvim studentima? Nema ovde nikakvih studenata. Nema ovde nikakve dece.”

“Kako nema?”

“Lijepo. Nema. Ćuti i spavaj.”

“Čuj, nema dece... Okle onda mirišu kiflice?”

Beograde, Bukefale moj

BEOGRADOM SE SADA MOŽE PROĆI SAMO PEŠ-ke ili na konju. Možda je tako i najbolje, tako nam ništa ne može promaći, a i ja uvek znam gde sam svog dorata vezala. Beograd je grad koji svakom konju može da iščupa rep, eto toliko je jak. I nije on slab nego je sada sputan i vezan. Njemu fali samo neka narodna heroína ili neki srednjevekovni junak da mu izvuče mač kralja Artura iz duše. Dok nam ona ili on ne dođu, Beograđani će, kao nekad njihovi preci da oru drumove. U krvi nam je to, da štikle i đonove vekovima ostavljamo u blatu. Nismo se mi mnogo pomakli od srednjeg veka. A i kako bi, kad je najsigurnije da svog Šarca držiš uza se, na se i poda se. A, pod nama je istorija duga milenijumima koju smo raskopali i šine koje smo kojekude kao stare kosti povadili i zbog kojih stojimo u mestu vekovima u betonskim cipelama i ne možemo da krenemo dalje.

I tako su Beograđani u drugoj deceniji XXI veka, kao nekad njihovi preci počeli da svugde idu peške ili na svom konju. I sve im se to čini i naopako i normalno, i to da Romi skupljaju sekundarne sirovine po ostacima belog grada, i da crni kruh sad jedu samo bogati, dok današnja sirotinja što je pretekla iz srednjega veka jede beli hleb poput grada u kome kao živi, i da je svima postalo svejedno što su bulevari raskopani već dva veka, dok se tokom noći po stoti put prevrću kocke iz Skadarlije i da je najsigurnije u Beograd se spustiti iz vazduha. Evo, čak nam je i Stefan Nemanja doleteo jeroplanom, koga je video prvi put u svom zagrobnom životu.

Kažu da je Beograd najlepši iz vazduha, svega nekoliko puta ga bombardovali u prošlom veku. Još nismo obnovili sve, nismo stigli, skoro je to bilo, sad se bavimo dalekom istorijom, jer nam je to savremeno, i kroz grad je bolje da idemo peške il' da svako protutnji na svom Bukefalu. To je Beograd danas, Bukefalo koji se plaši svoje senke i onoga što je nekad bio. A, kakav je to grad bio, stigao je da ugosti i one Gadafijeve kamile i da celom svetu kaže da ne moraš da imaš kornjače sa Galapagosa da bi bio večiti grad, dovoljan je bio i aligator Muja pa da predvodiš ceo Treći svet.

U Beogradu se svako rađa po drugi put, samo su se Nesvrstani rodili jedanput. Prvi put si se rodila kad te mama zanela i ispustila na džadu za Stambol, a drugi

kad si postao svestan da si u Beogradu. To je jedini put kad se rađaš, a da si svestan da si se rodio, ili, što bi rekao Duško Radović, dovoljno si učinio i da si se samo jutros u Beogradu probudio. Istina je da je svako jutro kad si ujahao u Beograd početak jednog divnog prijateljstva koje se ne može ponoviti. A Bogart nikad i nije izgovorio: "Sviraj to ponovo, Sem", ali to nije ni važno, bitno je da se ta predstava igrala u Beogradskom dramskom pozorištu. Važno je samo to da ko je imao jednom Beograd, imaće ga zauvek.

A velika je životna trka taj Beograd. Taj *Grand Prix* će retko ko da osvoji. Možda i zato hoće da nam unište hipodrom jer nikad nisu uspeli da ga osvoje. Znam ja tebe dobro, Bukefalu moj, rzao si ti i ostali konji iz štale na vreme, ali smo vas samo na tren mogli čuti, kao nekad kad je Bijelo dugme tu pravilo koncert. Pesmu nismo čuli nego smo samo iz protesta otišli. Ne brini, nećemo se povući ovaj put, ima bitaka koje se ne mogu izgubiti.

A na sve smo se mi navikli u Beogradu, pa i to da Bukefalo mora sam da se propinje na zadnje noge, kao nekad iz pepela keltski Singidunum, da sam sebi vida rane kao kuća večitog Dar al Džihada koji je bio rušen do temelja nakon svakog rata, a opet, kad vidim migrante kako lutaju naokolo jasno mi je da se sve ustvari samo diže iz pepela i menja poput mog Beograda. I nema više one dvehiljadugodišnje senke koja nam je dolazila sa

Istoka, sad ima samo hlad koga kao neku mrlju prave zgrade na obali Save gde im mesto nije. A, kao grad je sišao na reke, ali se moj Bukefalo nije napio vode. A i kako bi, kad su ta dva njegova oka plava zapravo Dunav i Sava koji nas gledaju i opominju milenijumima, pa smo im zato stavili betonski povez preko jednog oka i time siluetu grada promenili. Hram se sada može videti još samo u pločici na vratima mog stana, a nekad je mogao i sa bilo koje tačke kada ste dolazili u grad. I Beograd nije više grad – glavna stanica na koju se dolazi, preseda i odlazi već je to sada grad iz koga se samo odlazi. Niko ne zna kako se to iz Beograda sada odlazi kad više nema železničkih šina i autobuskih perona, verovatno peške, kao i pre dva veka. Možda zato i treba da bude večno raskopan, ne bi li Beograđani svoje blato uvek nosili sa sobom.

Beograd je svet, tvrdili su nekad studenti i onda su otišli u svet da ga promene. Zbog njih je i vrabac kao simbol Beograda najčešća ptica na planeti. A Beograd se stalno menja jer se menjaju i Beograđani. I nekako se svima čini da je ovo mali grad, da je ovo Beograd-Mala. A nije, nego si uvek Mala kad si u Beogradu jer ti nika-da ne dâ da odrasteš i da kažeš: “Eto, ja sam se tu igrala i vidiš to dvorište, igralište, biralište, gubilište još uvek je tu.” Moguće je i to da mi danas nismo dostojni onih Beograđana koji su gradili Beograd, onih koji su, kad kažeš ‘zgrada’ ustajali i govorili Beograđanka, pa im zato

prevrćemo grobove ne bi li našli te zlatne kocke koje su oni ostavljali za sobom. Trusne su ti kosti, moj Beograde, ali Bukefalo kosti nema, ali kosti lomi. Baš zato ga uvek živi Beograđani stalno ruše u inat onim umrlim da bi svako mogao da kaže: "Ja sam prvi Beograd."

Stoput ti je neko, Beograde moj, rekao da si najgori od sve dece. A, nisi, samo nisi dao da te osvoje i uzjašu oni koji te ne zaslužuju i nazovu svojim. Oduvala je njih košava tvoja. A, ona ovde duva jedan ili sedam dana, ili, ako je baš mnogo naljutimo onda nas oduva pravo u XXI vek. I tako na mesto ćerpičara iz minulih vekova iznikli su moderni stakleni soliteri kod Narodnog pozorišta, oko kojih Beograđani idu peške i ostavljaju miris za sobom. Tako i treba da bude, zveri treba da ostave trag. Strašne su lavice te Beograđanke, eno, jedan Bosanac se vratio majci u Bosnu samo zbog nje.

Gordi su tvoji meandri, Beograde. Svuda si pošao, u svaki sokak zašao i na kraju si uvek svojoj kući došao. A bio si tamo i gde nije trebalo da budeš, i ispraćao si svoje ljude da idu na mesta na koja si nekad bio dočekivan lepo. I dalje ti je galop ostao na 442 do Zagreba, još uvek možeš otkopitarati do Lovćena, dok Zmaj od Ljubljane dolazi da te odvede svakog 5. aprila da zajedno obeležite opsadu Sarajeva, i na kraju svi zajedno odemo tihim kasom u suton koji večno sja, tamo gde je Makedonija. Beograde, ti i dalje imaš ulice u svakoj bivšoj jugoslovenskoj republici i svaka tvoja ulica je

ucrtan spomenik na tebi, zbací Kaligule koji bi da te uzjašu, a nikad ata nisu imali.

A danas je u Beogradu sve naopako. Tako i automat u troli govori da treba da platimo kartu tek kad izlazimo iz nje i Švajcarci nam traže da im vratimo tramvaje za muzej, koje su nam poklonili da se vozimo, a ne da idemo peške kao što smo nekad išli. A, mi ni one naše parnjače što smo koristili pre automobila nismo uspeli da sačuvamo za neki naš budući muzej. Točkovi nisu naša budućnost, noge i ruke su i dalje naša konjska snaga. A, potukli smo se mi i za sadnice one japanske trešnje kao nekad za hleb na Trgu. I sve smo zaboravili, i Dafinu i Jezdu i da smo nekad svi bili milijarde-ri, ma zaboravili smo i kako se pravi Embargo kolač jer mi sad jedemo samo Moskva šnit. A, nekad se Beograd prepoznavao po Vasinoj torti. Dobro je da nam je još Pelivan ostao, mada će možda i on da se istopi kao prvi sneg koji sve ređe pada u ovom prljavo belom gradu.

Danas je Beograd senka one metropole koja je nekad bio, a čini mi se da nam je čist i zdrav potrebniji no ikad. Sivi su postali oni labudovi koji se šepure po Zemunskom keju kao, sad već oni ostareli panonski labudovi na Novom Beogradu. Ni Dunav više nije tako plav, a kako bi i bio kad je u njemu ostavljena hladnjača, samo je sinje nebo ostalo plavo, i poneka bela maska koju Beograđani ponosno nose ispod nosa. I kao nekada rimske terme koje su bile na svakom ćošku, sada

svako malo niče neka nova nepoznata, a opet najvažnija, istorija. Normalno je to sada Beograđanima, jer i na Cvetnom trgu više nema cveća, ali biće još 54 fontane, pa ćemo valjda i neku smokvu tamo posaditi i njenim lišćem sve moguće rajske bašte time prekriti. Rajsko naselje se uvek i zasluživalo životom na zemlji. Ipak je najvažnije da se nećemo gondolom voziti, nemamo mi ni bitnije šofere, a kamoli gondolijere, pa nisu ni Turci Beograd iz vazduha osvojili, drugi su vekovi to bili.

Kažu da hoće i novi centar grada da ti naprave, ne znam zaista šta to više znači, svi se mi i dalje sastajemo kod Konja. Lažu oni kad kažu da Hrvati ne govore da se sastaju “kod konja” već “kod bana Jelačića”, znam ja to, jer ih je moja mama slušala dok je pila kavu s mlijekom na Adventu. Isto se i raduju kao i mi, tačka susreta dvoje ljudi je uvek sreća. A srećom, pa su nama samo probali da ukinu tramvaj dvojku, taj tramvaj zvani želja kojim se vozi sirotinja, a koji označava mesto susreta elite sa nama koji nosimo Beograd samo u srcu kao što je nekad pevala Lola Novaković. Ma, Beograd je postojao i pre tog *haute couture* Ja ♥ Beograd tramvaja dvojke, čak je i Gotjeu to bilo jasno kad je naslikao svoje čuvene plave pruge preko, kao da se i on upravo okupao na beogradskom moru. I on kao i ja – *l'enfant terrible* svoje klase.

Eh, Bukefalo moj, kad si pored mene ja ne osećam da se kotrljam sama. Zato i volim da se šetam s tobom

po ovom asfaltu, ti crn a ja crvena, i svi se čude nama dvoma što smo zajedno, a ne što hodaju peške po ras-porenim ulicama. Fatalna smo ti mi ljubav, Beograd i ja, crveno i crno, buka i bes na početku i kraju svega. A nekad je ovaj grad bio silan kad ga vidiš, imao je i celu železničku i veliku autobusku stanicu, na svakih sto metara je bilo po neko stajalište za trolu, bus i tram-vaj, a danas mu je najveći objekat ona raštimovana ne-onska fontana na Slaviji. Rashodovali su te, Beograde, tako dobro da kad Beograđani idu peške zaboravili su i kako izgledaju parkirališta za bicikle. Odustali smo ti mi, Bukefalo moj, i od zaštite životne sredine. Nismo ti mi zaštitili te divne bele grive da nas ne podsećaju kako vazduh čist treba da bude. Čađ se spustila na grad br-zinom munje i Beograd se kao kad si ti, Bukefalo moj, bio mlad pastuv i uplašio senke svoje, jer nema viševe-kovnog hlada ispod koga može da se sakrije i šume u koje može da se vrati. I Košutnjak planiraju da pose-ku i da u njemu grade svoja skrovišta. A gde mi, Buke-falo, da se sakrijemo kad Beograd štala nikad nije bio?

Još je meni moj tata pričao da je kao mali video na vašaru u Kruševcu kako je konj odgrizao ruku nekom čoveku. Jesi li ti to bio, Bukefale moj? Nisi hteo da daš da te jaše ko stighe? A, vodali su te od vašara do vašara, i cirkus Di Soleil si im zamenio s ovim novogodišnjim ukrasima kojima su te okitili na 20 stepeni u septem-bu. I otopili smo ti mi krila Dedalova i srušili zgradu

Ikarusa na Novom Beogradu. I na mesto svake porušene fabrike tržni centar izgradili. “Kakva je to tek Precizna Beo Mehanika bila”, pričaće istoričari. I baš zbog njih ti Džej tamo negde gore peva: “Beograde, bez morala, kako te samo nije stid, tesna mi duša pa mi dođe da glavom udarim u zid.” I baš zbog svih tih porušenih zidova, šina tramvajskih, kontaktne mreže trolejbuske, pruga železničkih i najrupa na putevima i puteljcima, Beograđani i njihovi gosti ponovo, kao pre dva veka kroz grad idu pešice i vide sve jasno kao dan. A, odavno je meni postalo jasno da su jedina istina u ovom gradu ostale moja kosa crvena i oči zelene kao boja manevarke kojom je moj otac upravljao u nekom drugom životu. Poigrali su se stari Rosandićeви konji vrani sa tobom, Beograde moj. Procenio si ti njih na vreme, ali su oni iz krada uspeli da te tako lepog, divljeg i neosedlanog uzjašu. I vidi istorija da ti je bolji bio taj tvoj prirodni kas od tempa koji ti oni sada zadaju. Vidim i spremam ti vatrene kočije da okrenemo još jedan poslednji krug zajedno u slavu večnog Beograda. Bukefale moj, budi mi silan i dobro mi stoj. Zaslužio si ti to, Mili moj.

U jednom pravcu

NA PERONU BROJ 6, U KASNO LETNJE POPodne, na železničkoj stanici Beograd-centar, guram svoj kofer kroz gužvu i jedva uspevam da se probijem do tačke preseka koloseka, gde konačno skinem masku da uhvatim nešto vazduha. Tu pitam veoma ozbiljnog konduktera u kom pravcu ide pristigli voz. On mi promumla odgovor koji se poklapao sa naznakama na mojoj karti, gledajući me ispod kondukterske kape mrko, kao da sam mu nešto sumnjiva. Krenem da tragam za svojom kartom, da li sam je ostavila na stolu u knjizi, mislim, dok mi talas ljudi koji se sručio na mene obara torbu sa stvarima koje se prosu svuda po peronu. Grčevito gledam kako talas raznosi moje lične stvari i stojim nepomična. Jedna ruka poseže za mojim neseserom, ali ubrzo uviđa njegovu beskorisnost i nogom je šuta dalje, u nečiju drugu ruku. Stvari tako lako mogu postati bilo čije. Sagnem

se da pokupim novčanik i u njemu pronađem zgužvanu kartu, ali kasno. Ta me je nepomičnost tako često vodila u nevolje. Čujem zvuk pištaljke, vidim nemarno mahanje znojavog konduktera i tek pristigli voz kako napušta stanicu u istom onom ritmu kojim je i došao, u ritmu kojim tačno mogu da osetim podmuklost njegovog naglog odlaska. Od sebe skrivam da osećam nekakvo zlokobno zadovoljstvo propuštenog i trenutno olakšanje zbog koga se odmah prekorim. Vidim kako privezak od ključeva stoji zakačen za šine. Da li bi to trebalo da bude neki znak? Obliva me hladan znoj dok kupim ostatak rasutih stvari koje su izgleda još uvek moje. Da li da se okrenem i odvučem sa sobom svu ovu težinu kofera koja me netremice posmatra i govori mi nešto što ne želim da čujem?

Na stanici gde nemam nikakav osećaj protoka vremena, osluškujem trzaje točkića tuđih kofera. Neki koferi deluju sigurnije od drugih. Neki pak jedva vuku svoje vlasnike za sobom. Čujem pojedinačna kratka disanja ispod maski ljudi koji tek pristižu. Debele muve sleću na kante sa smećem. Žena pored mene će progutati svoju masku, udaviće se u sopstvenoj opreznosti. Uprkos davljenju, ona uspeva da mi se obrati. Ni oči joj ne vidim od zamagljenih naočara. Pita me koji voz čekam. Kažem joj da sam već jedan propustila. Nasmejemo se mojoj gluposti. Ili se bar ja nasmejem. Od nje čujem samo jedno "h". Pita me čime se bavim. Kažem joj da

frilensujem kao kopirajter. Ne mogu da procenim da li me je razumela, da li me je uopšte čula, da li sam ja nju dobro čula, jer ona samo malo pomeri svoju glavu ulevo, kao da je sklanja od muve. Njeno ćutanje me još više tera na želju da joj ispričam sve, kako mrzim da putujem, kako nikad ne putujem, kako u putu ne mogu da spavam, kako inače ne mogu da spavam, kako mi vožnja izaziva mučnine, kako kategorički odbijam da ovu stanicu nazivam Beograd-centar, jer to je daleko od centra, ali je ipak tako nazivam i ipak sedim tu, na stanici kraj nepoznate žene kojoj bi želela da priznam da ne znam šta je uopšte centar, da li postoji i gde se nalazi moj. Žena ustaje i odlazi, da li od debelih muva, mojih ili svojih misli, nikada neću saznati.

Stanica odjednom postaje gluva i sada mi se već priviđa da je tu kraj mene umesto gomile ljudi velika umrtnjena košnica. Tišinu prekida zvuk sirene, prigušeni glas nerazgovetno najavljuje voz koji će svojim dolaskom srušiti celu stanicu, gazeći sve pred sobom, čini mi se. Ljudska košnica je tako blizu šina, a ja se ne usuđujem da priđem. Dolazak tog gigantskog voza me paralise. Ponovo ću ga propustiti, okrivicu neredovnost i kašnjenje vozova i Železnicu Srbije i beogradsku saobraćajnu gužvu i nezaustavljivu brzinu XXI veka i to što uopšte nisam ni mogla da pronađem stanicu. Ako se sada zaista okrenem, i moj kofer će biti lakši i vreme će se razvući i moći ću da skinem zaštitnu N95 masku. Ako odlučim

da nikada ne napustim Beograd, biću ponovo utišana tom predivnom bukom njegovih ulica, koja me je svih ovih godina spašavala od buke i haosa sopstvenih misli. Kondukter me pita: "U jednom pravcu, ili povratna?"

Sve što je daleko, čini se lepim. Kao kada sam prestala da viđam G-a i njegov lik sveo se na kratak svetlosni trzaj. Iako više nisam jasno mogla da zamislim njegov odraz, njegovo postojanje bilo mi je prisutnije. Obradovala bih se samo pri pomisli da je sam. Tada smo svi isti. Gledam ljude u vozu i čini mi se da smo svi – isti. Svako zagledan u svoj prozor i u svoju daljinu. Svi smo tu, u istom trenutku prisutni, ali svako u svojoj odsutnosti. Svi mi, putnici, svedoci brzine koja nas okružuje, zarobljeni smo svojom voljom u vozu koji tu brzinu kontroliše, uzrujani njegovim povremenim zaustavljanjem na stanicama koje nisu naše. Posle deset godina vraćam se u svoj grad. Imam 28 godina, jedan kofer, jedan prazan notes, poslednju sliku oca iz grada u koji dolazim i poslednju sliku G-a iz grada koji napuštam. U mojoj glavi, iz godine u godinu, taj maleni, daleki grad u Zapadnoj Srbiji postajao je veći od prestonice. Pokušavala sam da osetim njegovu uobičajenu temperaturu, čistinu vazduha, hladnoću jutra, tišinu noći i usporenu cirkulaciju ljudi na ulici, sve ono čega nije bilo tamo gde sam želela iznova da stvorim dom. Sasvim prirodno, poznavanje imena skoro svakog drugog prolaznika na ulici. Normalno zaustavljanje obaveza da bi

se popila kafa sa starim prijateljem. Uzimanje namirnica na veresiju u svakoj drugoj piljari. Zvonjava staklenih pivskih flaša ispred svake piljare. Dovikivanje sa prozora susednih zgrada dve komšinice. Slobodno šetanje po sredini ulice. Vreva ljudi na groblju za vreme zadušnica. Ljupko prebacivanje kolača preko grobova. Zvuk kosilice za travu. Bose noge po sveže pokošenoj travi i njen miris koji privlači komarce. Curenje lubenice niz bradu. Glasna muzika iz automehaničarske radnje. Stari obučar čeka svoje dugogodišnje mušterije. Miris svežeg hleba iz pekare u tri ujutru. Zagriženi vreo hleb u zubima sitne i nestrpljive devojčice koja ga žurno nosi kući. Komšija koji navraća bez razloga. Majka orezuje ruže u bašti. Otac lista novine koje šušte pod njegovim prstima.

Otkako sam otišla, postepeno, mnoga sećanja počela su da izmiču. Slike i zvukovi polako su počeli da se stapaju, sve dok ne bi sasvim poprimili oblik blurovane, zbrčkane, nedefinisane mase. Ostale su mi samo prave fotografije. Ali, one mi nisu mnogo značile. Toliko sam ih često gledala da sam izgubila svaki odnos prema njima. Prema tim uokvirenim predelima i uokvirenim ljudima. Ono što je trebalo da bude uhvaćen trenutak u vremenu, danas mi je izgledalo kao nemi tren prošlosti koji ima, ali uopšte i ne mora da ima, značenje. Sve uramljene fotografije koje sam odmah po useljenju u svoj mali iznajmljeni stan poređala svuda, vrlo

brzo popakovala sam u fioke. Frižider je često bio prazan, a fioke zatrpane hrpom plaćenih i neplaćenih računa, ugovora, ličnih dokumenata, koverata s nenapisanim rođendanskim čestitkama natrpanih s još nekim kovertama, priznanicama, uverenjima, potvrđama, spisковima za kupovinu, garantnim listovima, medicinskim izveštajima i receptima, kovid priznanicama, rezultatima testiranja, diplomama i sertifikatima kurseva jezika i drugih kurseva, portfolijima, sivijevima, promotivnim flajerima, svime što je, dakle, preko neophodno čuvati i što je ubrzano vodilo ka tome da postanem kolekcionar papira i hrpa sa brojevima i obrascima, kolekcionar dokaza o redovnosti plaćanja i obnavljanja biro knjižice i ugovora kablovske televizije. Sve što jednu osobu može definisati kao odgovornu građanku. Često bih nakupljene rokovnike s oznakama firmi i preduzeća koja su me povremeno zapošljavala, a onda bi me bez mnogo objašnjenja vraćala u čekao-nicu Centra za socijalni rad, odvajala kao potencijalne dnevničke koje nikada neće ispuniti nešto smislenije i duže od: jaja, mleko, jabuke, sirće, pošta... Ti dnevnički zjapili bi prazni dok im stranice ne požute. Trudila sam se da na sve načine oplemenim iznajmljeni stan u ulici bez drvoreda, u koju je svetlo retko navraćalo. Odlučila sam da umesto mačke gajim biljku, koja, kako su mi rekli, ne raste, ne cveta i nije je potrebno često zalivati. Iako naizgled beživotna, svaki put kada bih se

posle dužeg odsustva vratila u stan, ona bi me čekala spuštenih listova koji bi se jednim gutljajem vode ponovo vratili u isti položaj. Kroz hladno obojene zidove, slušala sam zvukove svakodnevnog života svog komšije čije lice nikada nisam videla i koga nikad nisam upoznala. Zнала sam kad mu zvoni prvi jutarnji alarm i kad se tačno vraća kući petkom. Često bi me zabrinulo njegovo nepoštovanje dnevnog rasporeda na koji sam navikla. Njegovo pevanje u kupatilu bi me slatko nerviralo vikendima. Njegov vokabular svodio se na razgovore sa donosiocima hrane i svađama sa sudijama utakmice. Prigušeni zvukovi njegovog hrkanja svako veče, učinili bi da i ja pre zaspim. Njegovo iznenadno buđenje usred noći da zaključa vrata, podsetilo bi me da ni ja ne bi trebalo da spavam otključana. O tome je ranije brinuo G. Otkad se iselio, jedva sam stekla naviku nošenja ključeva svuda sa sobom, sve dok se ta navika nije pretvorila u opsesiju, u paranoju da se ključevi ne izgube, da ne ostanu u bravi, da ih slučajno ne bacim u kontejner zajedno sa smećem, da mi ne ispadnu, da mi ih neko ne ukrade, da mi ne propadnu kroz probušeni džep kaputa. Dok bih sedela u kancelariji, smišljala bih sve moguće i nemoguće scenarije provaljivanja u moj stan. Provalnik bi najpre pokušao da obije moju bravu, a onda bi uvideo da je stan zapravo otključan. Nasmejao bi se svojoj sreći i mojoj neopreznosti. Najpre bi otvorio fioke i zaronio u more papira

sve dok ne dođe do tankog svežnja ušteđevine i bakinog srebrnog prstena. Kada bi shvatio da tu više nema ničeg, pogledao bi u moj fržider, zamišljam, možda bi osmotrio knjige, slike na zidovima, zagledao bi neoprane sudove i otiske usana na vinskoj čaši kraj kreveta. Onda bi izašao, a ceo stan bi buknuo u plamenu, zamišljam, jer bi pljačkaš, isto kao i ja, zaboravio da isključi rernu ili peglu. Moj komšija koga sam zbog bliskosti počela da smatram cimerom, ubrzo je našao devojku i naš odnos se prekinuo. Nisam više želela da znam kad se vraća kući i koju pesmu peva dok se tušira. Umesto dostavljača hrane, na njegova vrata počela je da zvoni žena bez lica, od koje sam saznala ime svog komšije i bivšeg cimera koje bi ona ponavljala iz noći u noć. Iz ljubomore i očaja, tri meseca nakon našeg konačnog raskida, pozvala sam G-a da kod mene prespava i odmah sledećeg jutra uvidela da to nije bila pametna odluka. To kraj mene nije bio G. To nije bio on koji uvek zna gde su mi ključevi i ima tri rezervne kopije. To je bilo njegovo istrošeno i zadovoljno telo. Pošto nisam imala gde da se sklonim, pravila sam se da spavam i čekala da se G-ovo telo probudi. Kad se telo probudilo, skočilo je na obe noge, isproveravalo notifikacije na telefonu, piškilo u njemu poznatom wc-u, popušilo je cigaretu na terasi, a onda je pogledalo koja je knjiga položena na prelomu, a koja slika visi na zidu. Posle ta dva poslednja trzaja, telo je iščezlo i ja sam napokon otvorila oči.

A, imala sam utisak da sam videla i više. Ta knjiga na prelomu i slike na zidu bili su življi predmeti od mene na krevetu i, više od mene zasluživali su poslednji pozdrav. G. se posle tog jutra više nije vratio.

Sada, kada otvorim oči dok putujem, predeli koji me okružuju i dalje su tu. Sve mi se čini kao beskonačni identični brdolini pejzaž Zapadne Srbije. Monotona lepota prirode, pa onda tunel. Taman se naviknem na svetlo, ono mrak. Taman se naviknem na mrak tunele, ponovo me zaslepi svetlo sunca. Ipak, dužina putovanja mi ne smeta. Potajno priželjkujem da voz uspori. Prestajem da slušam automatski glas koji najavljuje sledeću stanicu i podseća da je pušenje u vozu zabranjeno. Ovo drugo je malo teže ne čuti. Potiljak čoveka na sedištu preko puta mene podseti me na G-a. Da bih skrenula misli, stavljam slušalice. Nema povratka, ima samo ponovnog odlaska, mislim. Nigde se ja ne vraćam. Pošto sam pre deset godina otišla bez osvrtnja, bez obećanja da ću makar nekad i navratiti, moj maleni grad dočekaće me, naravno, kao staru strankinju. Kad se voz zaustavi, osetiću odmah njegovo dobro poznato ćutanje i durenje. Čim se otvore klizna vrata voza, vetar će mi ošinuti hladan šamar po obrazu. Pas lotalica pogledaće me pravo u oči. Njegovi tek rođeni štenci cvileće gladno, a ja neću moći da ih lociram. Olinjalo, slepo maće će se uvijati oko mojih nogu. Neosvetljena ulica smejaće mi se što se pribojavam noći. Tišina

grada naježiće me do kostiju. A, ljudi mi neće dati da govorim. Izgledaću im daleka. Kao da nisam ni došla. Neko će reći, video sam da je M. u gradu. Zamišljam to kao repliku iz neke američke serije. Zamišljam dva lika koja sede u praznoj birtiji za šankom i imaju šešire. Kad ispiju poslednju čašu piva otići će kući i ulice im više neće izgledati isto, jer sad bi na nekoj od njih mogli i mene da sretnu. I kad bismo se stvarno sreli, ko god to bio, osetila bih se možda važnijom. Ako bi me oni pitali šta radim, ono što radim učinilo bi mi se stvarnijim. Ako bi me pitali do kad ostajem, možda bih osetila da negde stvarno i živim.

Kako se voz približava, ni noćne ptice, ni zrikavci, ni miris šećerne vune ni pečenih kestenova, ni ljudi koji se dovikuju sa prozora i ispijaju jutarnje kafe, ništa od toga mi više ne deluje kao idilična slika iz sećanja, koju sam oblikovala po uzoru na nekakav holivudski film iz pedesetih. Prolaziću pored birtija gde neće sedeti američki glumci sa kaubojskim šeširima, već ćelavi sredovećni muškarci s nabreklih stomacima slušaće nostalgичno pesme svoje mladosti i trkaće se u laganom samoubilačkom ispijanju jeftinog alkohola. Par srednjoškolaca kraj njih čekaće da se dugo leto konačno završi. Ista stara gospođa prodavaće kokice na istom mestu kao i pre deset godina. Ljudi će kao hijene kružiti oko oglasnih tabla sa umrlicama. Zvoniće zvona za večernju liturgiju. Neki roditelji vući će svoju decu na

spavanje, deca će se bacati na zemlju i vikaće iz grla. I kada uđem u dvorište svoje kuće u kojoj će svetlo goriti samo na jednom prozoru, pas na lancu će zalajati, a majka će otvoriti teška, ulazna vrata. Dočekaće me umornog i zabrinutog lica. Zagrlićemo se i pas će se otkinuti s lanca.

Kad zatvorim oči, vidim svoje kapke iznutra. Osećam očeve tople ruke na leđima kako me grle. To nije otac iz uramljene fotografije u fioci. To nije otac iz košmarnih snova. To nije fotografija sa nadgrobnog spomenika. Nije ni sećanje iz sna. To je otac koji me čeka na stanici. To je otac s toplim bradatim obrazom, a ne hladnim sivim pločnikom. To je otac s odećom koja miriše na duvan. Kad zatvorim oči, vidim njegove presavijene ispeglane stvari na stolici. Vidim njegove isprljane tabane koji gaze travnjak. Vidim njegov usijani pocrneli potiljak. Vidim kako prislanja svoju ruku uz moju, da uporedimo ko je više potamneo. Zvuk otvaranja flaše mineralne vode. Zvuk klepetanja papuča. Zvuk zaključavanja kućnih vrata kasno u noć. Prigušen zvuk prenosa utakmice. Kipenje kafe na šporetu i očevo mmlanje u bradu. Zvuk njegovog glasa dok razgovara telefonom. Osećam se sigurno, odjednom. Kad bi otac razgovarao telefonom, osećala bih se sigurno. Mnogo sigurnije nego kad bi ćutao. Dugo već otac ćuti. Ni u snovima ne vidim da pomera usta. Kada budem zakoračila u sopstvenu kuću, da li će tu i dalje biti njegove

stvari? Sterilni miris bolnice. Komešanje medicinskog osoblja, kikotanje medicinskih sestara dok u susjednoj sobi odeljenja intenzivne nege neko upravo gubi život. Podmetanje novca lekaru koji leči mog oca. Lekar koji vešto sakriva novac u džep mantila. Otac je, isto kao i G. otišao u jutro da se više nikad ne vrati. Sve je bilo belo od snega koga, prvi put te zime nije stigao da očisti. Snegom zakrčenu stazu, umesto njega očistilo je vozilo s njegovim mrtvim telom koje se jedne zvezdane noći parkiralo u naše dvorište. Kapanje voska koji se topi sa dogorele sveće. Cvetni venci. Neprekidno traženje potvrde banke i mobilnog operatera da je otac zaista umro i njihova nepomirljivost s tim da mrtav otac ne može otplatiti kredite i račune. Zaduživanje za podizanje spomenika. Godinu dana od očeve smrti, kraj njegovog groba nikao je jedan grob sa fotografijama starog bračnog para bez datuma rođenja i smrti, koji je upravo proslavio zlatnu svadbu, a narednog dana došao na svoju buduću grobnicu da počisti i izglanca ploču. Pet godina je trebalo da banka i mobilni operater prestanu da se iznenađuju očevoj smrti.

Žena sa stanice prolazi kraj mene. Preko one jedne maske stavila je još jednu i ja ne vidim da se osmehnula, a ipak mi tako deluje. Prstom mi pokazuje da je krenula do toaleta i usput mi promumla kako put predugo traje. Klateći se na nogama, odšeta do toaleta i ja zamišljam kako tamo postoji jedan maleni prozor kroz koji

će pokušati da iskoči. Ali, ona to neće uraditi. Niko to neće uraditi. Svi ćemo mirno sačekati svoje stajalište. Čak i ako nam se širom otvore klizna vrata i voz se naglo zaustavi, niko neće izaći pre vremena. Zamišljam taj trenutak kad niko od nas ne može ni napred ni nazad. Možda bih u toj tački bila najsrećnija. U toj tački u kojoj sam čitavu jednu deceniju.

Dok se voz škripeći po šinama zaustavlja, mislim na neraspremljeni krevet i nezalivenu biljku koje sam ostavila u iznajmljenom stanu i tačno znam u koju pregradu torbe sam stavila ključ. Prvi put posle dužeg vremena ne proveram da li je zaista tu. Sa sobom na put ponela sam nekoliko ličnih dokumenata i nešto neplaćenih računa. Skidam masku i udahnem oštri zadah letnje večeri. Voz je ušao u stanicu, baš u trenutku kad se ulična svetla pale. Lokalni taksisti vrebaju i pozivaju na vožnju. Jedan par se ponovo sastaje. Vučem kofer koji nekim čudom postaje sve lakši. Noge mi brže hodaju. Čujem izlazak voza iz stanice. Prolazim kraj luna parka koji je i ove sezone na istom mestu. Čuje se graja i smeh i narodna muzika. Prolaznici me zagledaju i odmeravaju nesuptilno i to me zabavlja. Jedan mali dečak me pozdravlja bez razloga. Njegova baka mi se nasmeši. Kreketanje žaba. Dobro poznati put do kuće i šuštanje vetra koji me razbuđuje. Automobili usporeno prolaze kao da će se zaustaviti. To me ne plaši. Škripanje kapije mog dvorišta. Kroz oblak dima cigarete vidim majku kako me čeka na vratima.

Pariz, Svilajnac

NE ZNAM ŠTA BIH KUPIO OCU ZA ROĐENDAN. Dugo sam razmišljao, ničega lepog i korisnog nisam mogao da se setim. Kategorizaciju *lepo i korisno* uvela je majka. Tako me je od malena učila. Morao sam opisivati, borio sam se za ono što mi se činilo vrednim divljenja. Nasuprot lepoti oka, stajalo je šturo i pomalo dosadno – korisno. Korisno je ono što ima praktičnu primenu, rekao bi otac. Korisno je ako dobro služi svrsi. Imao sam mnogo drugara i mnogo rođendana na koje bi trebalo otići. Kod onih koje nisam dovoljno poznao odlazio sam sa setom dezodoransa i pene za tuširanje, uglavnom marke *malizia*. Takvi se nisu izdvajali u školi, prepoznavali smo ih mirišući freon *malizie*. Oni sa kojima sam se družio dobijali su palice za bubnjeve, gitarske žice, trzalice, lopte, dresove, kompjuterske igrice, narezane filmove, neki čak i knjige.

Otac je mislio da mi je najbolji drug, ali ja ga nisam tako doživljavao.

Odlučio sam da ga pitam šta želi. Već sam zamislio njegove odgovore. Potrebno je popraviti oluk na čošku kuće koji već godinama kaplje iz potpuno nedokučivog razloga. Aktuelan je i veliki servis automobila. Najviše ga nerviraju birokratske vratolomije, kafkijansko svođenje čoveka na broj. Koliko god želeo da umesto nje ga čekam u redovima, čekanje nije nikakav dar. Čekanje je samo deo čina, onaj trenutak pre nego što se razveže mašna. Čekanje je ono o čemu razmišljamo pre nego što otkrijemo šta smo očekivali.

Bio je vikend, sedeli smo za kuhinjskim stolom, pušili i gledali film na RTS. Reprizira vestern *Za šaku dolara* Serđa Leonea. Zapravo, više sam slušao nego gledao, voleo sam melodije i vickasti zvuk Enia Morikonea.

Ton se pojačao, počeo je reklamni blok. Otac je ustao, otišao do frižidera, natočio svoj omiljeni gorki gazirani sok. Osetio sam da je lišen svih briga, pa sam ga pitao šta bi želeo za rođendan. Pogledom je odlutao kroz prozor među krošnje krušaka, jabuka i oraha i zamisljeno odgovorio: "Dobro bi mi došlo 100 maraka."

"Sto evra čale, u stvari pedeset, to ti je pola."

"Da bre, jeste, potvrdio je moju računicu."

Posle vikenda, druženja s ocem i psom, došao je ponedeljak. Poranio sam i vratio se u Beograd. Dovezao sam se do stana na Konjarniku i parkirao auto na

obližnjem parkingu. Setim se kako navodim oca ulicama Beograda. Podignutom šakom govorio bih mu kuda bi valjalo skrenuti, a on bi, oduvek nesiguran, ispitivao moju sigurnost. Naš Beograd je bio na relaciji naselje Braće Jerković – Crveni krst, trasa pisca Srđana Valjarevića. Jednostavno, u tom krugu su živeli svi, za nas bitni ljudi. Kad bismo se zaputili nekud dalje, stalno bi zapitkivao: “Da li si siguran, možda nije trebalo tu?” Smirio bi se tek kada bismo stigli na željeno mesto.

Zakupljen tim mislima, trolom sam stigao do Njegoševe i ušao u kancelariju. Neko vreme sam radio sâm, a kad su mi se kolege pridružile, poželeo sam pauzu. Dan je već dugo trajao i društvo mi nije prijalo. Otišao sam preko puta na kasni doručak – dve pogačice s čvarcima. Na tom mestu ih prave slično kao i moj otac u svojoj pekari. Po završenom doručku, stao sam ispred zgrade, kako bih još malo uhvatio svežeg jutra i popužio dve cigarete. Zamislio sam da u isto vreme moj otac puši ispred pekare i razgovara sa pijačnim prodavcima. Oduvek mi je kazivao trivijalnosti o kojekavim tipovima.

“Ono ti je Miki, moj ortak, skrenuo je totalno, završio je Akademiju za bubnjare u Parizu. Ono je Rale, on je kao mali vozio mercedesa pijacom, voleo je da se hvali. Sad je u Francuskoj, vozi kamione.”

Gledao bih ga, pokušavajući da razotkrijem njegove namere, da li izmišlja ili govori istinu.

Spontano bi se setio neke zanimljivosti iz života pre mog i sestrinog rođenja. Potreba za pričanjem bi mu dolazila u nepredvidivim okolnostima. Kada bih kosio travu, zaustavio bi me u poslu i samo počeo da priča, ili bi pošao sa mnom i sa psom u šetnju, jer ako ne započne odmah sa pričom, kasnije bi zaboravio šta je hteo da kaže. Jurio je priči u susret, prvog trenutka kad bi mu pala na pamet. Voleo sam da ga slušam. Tata je to znao i poklanjao bi mi svoje vreme i svoj glas.

Rođendan mu je prekosutra, u sredu. Ne znam šta bih mu mogao pokloniti. Mislio sam da bi dobar poklon bio kućni bioskop. Ili kinoprojektor. Mogao bih iskopati neki polovni u oglasima. Imali smo veliki bočni zid kuće, idealan za projekcije, kao u *Sinema Paradizu*. Ipak, takva zamisao je previše ambiciozna, bio bi to više poklon za mene nego za njega.

Dan je prolazio, a ja sam uređivao tekstove. Rečenice, jedna za drugom, dobar ritam, dinamika, precizno definisana radnja, osim malo rada na konciznosti, ideološkim nekonzistentim junacima i ponavljanjima, nisam imao zamerki. Ispred mene, na ekranu jasne namere, dobra motivacija. A ja, ne znam šta bih ocu poklonio za rođendan.

Otišao sam na još jednu puš pauzu. Ni o čemu konkretnom nisam razmišljao. Anksiozan, u strahu od sledećeg trenutka, posmatrao sam okolinu. Žene u haljinama što se vijore na vetru, pas čiji jezik klapara u ritmu

njegovog hoda i pertle njegovog gazde koje se podižu i spuštaju u istom ritmu.

Ranije sam mislio da bih uređivanjem tuđih radova mogao naći svoj glas. Premisa je glasila – eliminiši tuđe i nađi svoje. Ali, istina je potpuno drugačija, čitanje je kao zaraza, samo primam uticaje drugih i gubim junake koji bi mi pomogli da progovorim. Gledam okolo, nikoga ne poznajem. Možda nikada ništa neću stvoriti, nesposoban da ostvarim zamišljeno.

Pred kraj radnog vremena, više nisam bio u tekstu, zenice su pratile slova, ali mozak nije primao informacije. Više nemam koncentracije za druge. Zaslepljen svetlošću ekrana, na pamet mi padne jedno ime: Miralem Petrović.

Potražio sam ga na Fejsbuku. Profilna slika čoveka pod tim imenom – morski pejzaž. Koliko može biti Miralema Petrovića iz Ulcinja?

U Svilajncu, mnogo pre mog rođenja, postojala je velika kasarna u kojoj su se obučavali kuvari za čitavu zemlju. Jedan od oficira bio je Miralem. Stecište grada tog doba bila je kafana *Moravska noć*, u koju su svraćali razni pevači, političari, biznismeni. Svraćao je čak i onaj Vendersov scenarista iz Austrije. U tom šarenom društvu, oficir Petrović i moj otac spontano su se povezali. Kasnije, kada bi Miralem prolazio službenim vozilom i video mog oca kako šeta psa, pozvao bi ga u auto. Vratili bi psa kući, a onda odlazili u *Moravsku*

noć. Otac kaže da mu je bila *pišijada* kada bi Miralem trenirao strogoću na prisutnim vojnicima. Slao ih je nazad u kasarnu strogog izraza lica, a onda bi se okretao tati i šeretski mu namigivao.

Obojica su voleli filmove. Odlazak u bioskop bio je pravi ritual. Nakon posla građanstvo se sređivalo, malo korziralo, pa odlazilo da pre projekcije kod "Pariza" pazari lek protiv neizvesnosti – semenke, leblebije ili već nešto slično, ko šta voli. "Pariz" je u gradskom slengu označavao semenkarsku radnju Braće Zirap, pročitano otpozadi. Avdija i Gazi Zirap su takođe mnogo znali o filmu, te su sugrađanima uz semenke i leblebije delili i filmske preporuke, šta pogledati, a šta preskočiti. Kao da su ispali iz Felinijevog filma, bila su ta braća Zirap. Voleli su američke filmove o italijanskoj mafiji.

Miralem je puštao tatu da bira šta će zajedno gledati, jer je tata u Sloveniji bio vojni kinooperater. Zajedno su pratili svako delo u čije je stvaranje bio umešan Bekim Fehmiu, koji je za njih dvojicu bio najbolji glumac Jugoslavije.

Miralem je postao prijatelj naše kuće. Otkrilo se i da imamo slično poreklo, po Miralemovim rečima on je, kao i mi, poticao sa zapada Makedonije.

Zahvaljujući službi, dobrom vladanju i odanosti, Miralem dobija stan u centru grada. Ubrzo u njegov život ulazi Amna. Lepa Crnogorka je naročito bila zanimljiva mojoj prabaki Makriji koja se radovala poznanstvu

sa mladim ljudima koji govore albanski jezik. U nekim prilikama, sa Miralemom je govorila i na italijanskom.

Prijateljstvo se razvijalo, zajedno su slavili državne i verske praznike, pravoslavne i muslimanske.

Krajem osamdesetih, počeli su mitinzi. Kosovo polje i Miloševićevo *Niko ne sme da vas bije*. Jednog jutra, nakon njegovog govora na Gazimestanu, braća Zirap zatekoše razlupanu radnju. Taj mali prostor koji je bio pun njihovog duha, preko noći je postao ruina. Po betonu, staklo i celofan, mnogo semenki, leblebija, pistača i ostalih slanih grickalica. Nakon nekoliko dana, Zirapovi su odlučili da napuste grad i vrate se u Gostivar.

Miralem je shvatio šta se dešava i kuda sve to vodi. Upozoravao je tatu na opasnosti, znajući da je naša familija razbijena po čitavoj Jugoslaviji.

“Javi se Sarajevu, javi se Splitu, Puli, Ljubljani...”

Ubrzo Miralem nalazi vezu u beogradskom Generalštabu i sređuje premeštaj u Titograd. Pre toga, prodao je stan. Sve je uradio u tajnosti, kako ljudi iz ove male, u ovakvim okolnostima podle palanke, ne bi saznali njegove namere. Poslednju noć u stanu, proveo je sa Darkom. Kupili su dosta pića i rešili da se napiju. Miralem je davno Amnu poslao u Ulcinj.

“Sve si prodao, očajno je zaključio tata.”

“Udi u dnevnu, ostala je fotelja. Nju neću prodavati, Amna i ja smo se borili ko će u njoj sedeti. Ostaće

ovde, tako mi je obećala ova žena što je kupila stan... Sedi, Darko, ja ću na pod..."

Pričali su o onome što su zajedno proživeli. Bojili su ono što je vremenom izbledelo. Te večeri, alkohol je izbrisao sve što su jedno drugom rekli. Pod uticajem pijanstva, brzo su zaspali. Sutra ujutru, otišli su na burek, da se još malo otrezne, pa na put.

Miralem je zamolio mog oca da ga odveze do aerodroma. Samo je u njega imao poverenja. Seli su u golfića i odvezli se do Surčina. Vozili su se u tišini, isključenog radija. Tata je pokušavao da započne nekakav razgovor, ali je Miralem šturo odgovarao. Tek se na aerodromskom parkingu tužno nasmejao i zagrlio svog druga. Tata je pratio Miralema do ulaska u terminal. Oficir se nije okretao, stojički, čvrste volje, bilo mu je lakše da se fokusira na proces, na identifikaciju putnika, merenje prtljaga i drugo. Tata ga je pratio pogledom i čekao kontakt, međutim, nije ga bilo. Dva dobra prijatelja su se rastala.

Kada se vratio u auto, primetio je da se nešto plavi na zadnjem sedištu golfića. Bila je to plava novčanica sa likom Klare Šuman. Sto nemačkih maraka. Od tada, nije se više čuo sa Miralemom.

Posle nekoliko sati, profil sa imenom Miralem Petrović prihvatio je moj zahtev za prijateljstvo.

"Zdravo. Je l si ti Darkov mali?"

“Da, da. Otac mi je mnogo pričao o Vama. Kako ste?”

“Dobro sam. Kakav mi je Darko? Je l'ostario mnogo?”

“Meni nije, hahah. Ne znam. Vama... Čika Miraleme, imam jedan plan, tati je prekosutra rođendan i voleo bih kada biste ga nazvali i čestitali mu rođendan.”

“Vrlo rado, Bogdane. Divno mi je što si se javio.”

Ostavio sam mu broj telefona, a Miralem je učinio ono što je obećao.

Ocu je to bio sasvim običan dan. Posle obavljenog pekarskog posla odlazio je u obližnje selo po novu turu brašna. Bio je u putu, kada mu je odjednom zazvonio telefon, nepoznati broj, sa prefiksom +382. Zapitao se, ko li ga sad to zove iz Crne Gore?

Javio se. Dubok glas sa druge strane kazao je:

“Da li je to Darko?”

“Da, ko je to?”

“Miralem je... Petrović, iz Ulcinja... Bogdan mi je...”

A onda, čekanje, neizvesnost kao u vesternu. Otac je u nekakvom trileru odmeravanja, a lica nigde. Nikada nije znao razgovarati telefonom. Treba artikulirati oduševljenje, treba se koncentrisati, treba razmišljati u potencijalu – šta bih sad sa ovom novom starom stvari? Možda se taj čovek pokvario, možda više nije onaj kakvim ga pamtim.

Trebalo bi pokazati zahvalnost. Trebalo bi biti radostan i pokazati drugima da si zadovoljan poklonom,

čak i kada to nisi. Možda mu nikada nisam rekao ono što je očekivao? Možda je očekivao da ga nekako zaštitim? Možda misli da sam ga izdao? On je vojnik, sigurno je postao nacionalista, moguće je da on sumnja u mene.

Onda je sleteo sa puta. Auto natovaren brašnom, sleteo je u jarak i udario u sklepani zidić. Nije se prevrtao jer je, srećom, bio pod teretom. Samo se zakucao u zid. Otac je prošao sa naprslim rebrom i slomljenim zubima. I oca i auto popravili su majstori svog zanata.

Prvi koji su došli u posetu bili su Amna i Miralem: "Darko, sve je u redu. Tu smo. Ajde, junačino, ozdravljuj, pa da idemo da se napijemo." Amna se samo mило smejala i mazila mog oca po licu. Sačuvala je set šoljica koga im je tata poklonio povodom useljenja u stan. Telefonom je mahala tati ispred lica, da vidi fotografiju tih šoljica, bila je ponosna što ih je sve sačuvala.

Otac se sa bolničke postelje samo krezubo smejao. Nije ništa govorio. Miralem i Amna su prenoćili u našoj kući. Zatražili su da odu na groblje, da odaju poštu prijateljima koji su preminuli za ovih trideset godina. Onda sam Miralema, na njegovu želju, proveo gradom, dok je Amna otišla do zgrade u kojoj su živeli, tražeći staru, kožnu krem fotelju. Vozeći se, zastali smo kraj ulaza kasarne. Video je visoku travu, zarasle staze, razbijene prozore... Rekao je: "Bogdane, 'ajmo odavde!"

Otišli smo u kafanu *Drumski raj*, onu koja je na istom mestu već više od 50 godina. Pili smo i pričali. Miralem ima dvoje dece, studiraju u Nemačkoj. Nadam se da ćemo se uskoro upoznati.

Nakon dva dana, tata je izašao iz bolnice. Za to vreme, Miralem i ja smo organizovali njegov šezdeseti rođendan. U vikend naselju brda Bačica, pekao sam roštilj i gledao dva prijatelja kako setno razgovaraju, prazneći flašu šljivovice. Već posle nekoliko sati, ponovo su se prepoznali. Govorili su istim jezikom.

Obnovio sam njihovo prijateljstvo. Ovog leta moji roditelji planiraju letovanje u Ulcinju.

Tata ne priznaje da su mu otkazale kočnice. Možda bi bilo bolje da sam mu uplatio veliki servis automobila. Ostao bi zdrav, sa svim zubima. Mogao sam sa torenta da skinem neki novi western, u kom bi gledao svoje strahove u oči i ne bi znao šta dalje. Ima 60 godina i sve što mu je potrebno je udobnost. Već sam smislio šta će dobiti za sledeći rođendan. Kupiću mu fotelju. Da lagodno gleda filmove.

Istorijski epilog

“Pariz” u Svilažnjcu. Leblebijska radnja Vardar u vlasništvu braće Žirap (prva dvojica sleva). Mesto okupljanja Svilažnjčana pre odlaska u bioskop i korziranje. Fotografija je nastala krajem šezdesetih godina prošlog veka. Autor fotografije je neznani junak, zaposlenik kod Foto Mirka ili Foto Savića, jedine dve fotografske radnje u Svilažnjcu tog doba. Od kraja osamdesetih, Žirapovima se gubi svaki trag.

Ivana Bodrožić

Bježanje u hrabrost

“**I**ONDA JA POBJEGNEM U ČITANJE ILI PISANJE. Je li pisanje za vas bijeg od stvarnosti? Uzmeš neku knjigu i ne misliš.” Ali to nije ova koju držite u rukama. Jedna od mnogih zablude vezanih uz književnost jest ta da nam služi kako bismo pobjegli od stvarnosti, a prava istina je da nema hrabrijeg suočavanja s njom kao što je duboko promišljanje počesto teške stvarnosti, artikulacije svojih ideja i svjesno izlaganje vlastite ranjivosti kako bi se stvarala umjetnost istinitija od povijesti. Kada se osvrnete i pogledate u neka “bolja vremena” koja su iznjedrila vrhove svjetske književnosti shvatit ćete da u rukama držite sve do jednog izuzetno angažirane romane ili priče, angažirane u obranu ljudskog dostojanstva. Od Dostojevskog, Kafke, Krištof, Levija,

Andrića, u svima djelima koja su stvarali etički ulog pisaca jednak je onom estetskom uz važan uvid da jedna kvaliteta bez druge ne ide.

Pišite o onome do čega vam je stalo, rečenica je koju na svakoj književnoj radionici ponavljam polaznicima. Svi oni, svi mi, živimo u određenom društvu, vrlo određenog sustava vrijednosti i kao autor ili autorica ponekad naspram njega, ponekad pokušavajući ga promijeniti, ali uvijek dijeleći njegovu sudbinu. Vjerujući u književnost koja može donijeti promjenu raduje me vidjeti ljude koji su se ustali s kauča, pomaknuli izlazak, uzeli slobodan dan na poslu da to vrijeme posвете razmišljanju o pisanju, društvu, vlastitoj odgovornosti, važnosti spoznaje da smo ovisni jedni o drugima, upućeni jedni na druge i da se kao takvi, uz pomoć književnosti, možemo uzdignuti na višu razinu svijesti, osjetiti empatiju.

Najjače oruđe književnosti jest upravo proces identifikacije, a ako držite ovu knjigu u rukama onda ste već bolji, već vam je jasnije da oko nas žive talentirani ljudi koji će nam pomoći da uz čitateljski užitek i katarzu spoznamo kako je biti *drugi* i *drugačiji*. Hvala im na tome.

—

Biografije autorki i autora

AIDA CAMOVIĆ (Novi Pazar, 1995) po zanimanju je slikarka, trenutno na doktorskim studijama slikarstva na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu. Svoje radove je izlagala skoro 40 puta, od toga sedam puta na samostalnim izložbama. Bavi se pisanjem, uglavnom poezije, koju je objavljivala na portalima Ecker-mann, Hiperboreja, Astronaut, Strane.ba, Xxz magazin, književnim časopisima *Sent* i *Bagdala* i bila je deo nekoliko zbornika i festivala poezije. Pored radionice za mlade pisce "Tranzit", išla je na radionice kreativnog pisanja kod Enesa Halilovića i na radionice pisanja poezije kod Zvonka Karanovića. Autorka je zbirke pesama *Mikroplastika*, u izdanju *Senta*.

ALEKSANDRA ĐORĐEVIĆ (Beograd, 1987), železničareva kći. Završila studije istorije a počela da piše priče onoga trenutka kada je shvatila da istorija ne pamti obične ljude i njihove svakodnevne borbe. Sreću je našla u radu u nevladinom sektoru. Voli da posećuje vašare.

ANA VUČIĆEVIĆ (Čačak/Beograd, 1999) rođena u Čačku, odrasla u Čačku i Mrčajevcima. Završila Gimnaziju u Čačku i dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Od tada živi i piše negde između Beograda i Čačka. Realizovani scenariji: “Mama i ja” (2019) i diplomski film “Proba” (2021) rediteljke Jelisavete Nikolić. “Selica” (2020) i “Dečaci su postali cveće” (2021) reditelja Milutina Miloševića. Drame: radio-drama “Zaljubljeni jorgandžija Mika” osvojila nagradu na konkursu Radio Beograda za radio-dramu. Drama “Sloboda-Čačak”, izvedena u produkciji Gradskog pozorišta Čačak u junu 2022. Nagrađena nagradom “Slobodan Stojanović” Narodne biblioteke “Ilija M. Petrović” iz Požarevca, a u pripremi je i izdavanje (Narodna bibiloteka “Ilija M. Petrović”, Požarevac).

ANDREA POPOV MILETIĆ (Novi Sad, 1985) autor-ka je zbirke priča *Bezazlene crtice* objavljene u ediciji Prvenac, SKC Kragujevac, 2013. Zahvaljujući nagradnom konkursu Trećeg trga objavila je roman *Pioniri maleni, mi smo morska trava* (Beograd, 2019) koji je ušao u širi izbor NIN-ove nagrade i uži izbor Vitalove nagrade “Zlatni suncokret.” Roman je doživeo drugo i treće izdanje za Bulevar books (Novi Sad, 2021). Zastupljena u štampanim i onlajn časopisima: Rukopisi, Sveske, KARTON, Afirmator, Konkursi regiona, Balkan

express, PULSE, Alma, Republika, knjizevnost.org, strane.ba, Polja, astronaut.ba, covjekcasopis.art.blog, Libartes. Bila je gost rezidencijalnog Pečujskog programa za pisce Pécsi Íróprogram (Mađarska, 2017) Uvrštena i u višejezični zbornik Biber 02, CNA, Beograd/Sarajevo, 2018, u antologiju *Novosadska ženska proza: od ispovesti do putopisa* (priredila Vladislava Gordić Petković), kao i zbirke *Poslednja Atari generacija: panorama novosadskih prozaista generacije osamdesetih* (Zenit, 2021) i u *Novosadski književni bedeker* (Bulevar books, 2022). Osvojila je prvu nagradu 14. West Herzegowina festa. Učestvovala u programu 16. Kikinda short festivala (2022). Proza joj je prevedena na makedonski, albanski, nemački i engleski jezik.

BOGDAN PANAJOTOVSKI (Svilajnac, 1994), rođen je u Beogradu. Apsolvent žurnalistike na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Učio je mlade novinarstvu, radio na filmskim festivalima, u nevladinim organizacijama, knjižarama i izdavaštvu. Trenutno radi i živi na relaciji Svilajnac–Beograd. Sa prijateljima je pokrenuo Književni klub “Olovče”.

BOJAN TARABIĆ (Priboj, 1988), diplomirao je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Odsek kineski jezik i književnost. Školovao se u Pekingu i Tijendinu (Univerzitet Nankai) Bavi se književnim prevodenjem s kineskog jezika i naučnim radom

u oblasti kineske književnosti, a posebno zanimanje gaji za manjinske jezike u NR Kini. Prevodilački opus obuhvata trilogiju *Besede o Zemljinoj prošlosti* (*Problem tri tela, Mračna Šuma, Kraj smrti*) autora Liju Cisina (prva naučnofantastična trilogija u prevodu s kineskog na srpski jezik) Romane *Neisporučena ljubav* i *Večera za šestoro*, spisateljice Lu Min, uvrštene u dvadeset najboljih mladih autora u NR Kini, zatim roman Talični Liju, autora Đija Pingve, jednog od najboljih kineskih pisaca današnjice i prevod Antologije kineske proze 20. veka. Objavio je samo nekoliko kratkih priča, na engleskom i srpskom jeziku, na portalima poput Libartesa. Priča "Prvo pa muško" je prvo njegovo autorsko delo u tisku.

IRENA PAREZANOVIĆ (Užice, 1997), odrasla u Pože-
gi. Završila master studije dramaturgije na Fakultetu
drmaskih umetnosti u Beogradu. Njeni autorski ko-
madi izvođeni su u omladinskom pozorištu DADOV
i u Malom pozorištu "Duško Radović". Dramski ko-
mad "Ne idi od kuće, Derle" objavljen u zborniku
"Savremena srpska drama za mlade" u ediciji pozori-
šta DADOV. Dramski komad "Story not story" doži-
veo je scensko čitanje na rezidenciji u Grožnjanu za
vreme Međunarodne dramske kolonije (Croatian In-
ternational Theatre Institute), kao i za vreme New-
Stages South East radionice Gete instituta na Kipru.

Radila kao dramaturg na predstavama u Narodnom pozorištu u Beogradu i u užičkom Narodnom pozorištu. Scenaristkinja kratkih igranih filmova “Izgubljeni”, “Čekaj me ovde”, “Mačke”, i “Pet-tri-nula”. Bavila se pisanjem filmskih i pozorišnih kritika. Pored pisanja, bavi se muzikom u svom bendu RER’IZU.

JELENA TASIĆ (Beograd, 1990), rođena je u Zadru. Diplomirala je filozofiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a potom je masterirala preduzetništvo na UNESCO katedri Univerziteta u Novom Sadu. Njena priča *Klackalica* objavljena je u zbirci kratkih priča za decu “Čitam, pišem, rastem” u okviru konkursa Kreativnog pisanja, 2021. godine. Autorka je knjige *Zovem se Vera* u izdanju Talija izdavaštva.

MARINA JANKOVIĆ (Beograd, 1994), rođena je u Kragujevcu. Završila je Opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu. Ima nekoliko objavljenih priča u zbornicima i časopisima i jednu izvođenu monodramu na Zmajevim dečjim igrama.

MILANA GRBIĆ (Kikinda, 1996), rođena je u Beogradu, a osnovnu školu i gimnaziju završila u Kikindi. Između ostalih, dobitnica je literarnih nagrada *Vukašin Conić*, *Đura Đukanov* i *Sremčeve nagrade*. Kratke priče i pesme objavila je u zbornicima *Crte i reze*, *Rukopisi*, *Najbolja kratka priča Pirota*, *Međaj*, *Naše*

stvaranje, Zavrti točak i Enklava, kao i na portalima *Avlija, Eckermann, Strane i Oblakoder*. Bila je učesnica festivala *Kikinda Short* 2018. godine. Diplomirala je na Katedri za opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu, gde trenutno pohađa master studije. Jedna je od urednika pesničkog zbornika *Tajni grad* koga je 2022. godine objavila izdavačka kuća *PPM Enklava*. Članica je umetničkog kolektiva *C4* i autorka zbirke kratkih priča *Oko nas more* (2017).

NAĐA PETROVIĆ (Beograd, 1997) završila je dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Trenutno je na master studijama filmske i tv režije, na istom fakultetu. Iza sebe ima objavljen roman *To je to* (Samizdat B92, 2015), priču “Nemaš pojma” u zbirci priča *Priče sa gradskih ćoškova* (Portalibris, 2015), priču “Čovek koji se branio kašljanjem” u zbirci *Studentske priče 2021* (Službeni glasnik, 2021). Režirala je filmove *Valjda znaš šta radiš* (koji je imao premijeru na Omladinskom filmskom festivalu u Sarajevu), *Treptaj* i *Miris sveže farbe* koji su trenutno u postprodukciji. Po njenim scenarijima snimljeno je nekoliko kratkih igranih filmova, koji su prikazani na više od 100 festivala širom sveta. Oni sa najviše uspeha su u režiji Nikole Stojanovića *Mi smo videli leto* (2019), *Šerbet* (2019), *Sve kako treba* (2020), *Drenjine* (2020).

autorke

Andrea Popov Miletić

Andrea Popov Miletić

Andrea Popov Miletić

Andrea Popov Miletić

i autori

Bogdan Panajotovski

Bogdan Panajotovski

Bogdan Panajotovski

Bogdan Panajotovski

kratkih

Aleksandra Đorđević

Aleksandra Đorđević

Aleksandra Đorđević

Aleksandra Đorđević

priča

Irena Parezanović

Irena Parezanović

Irena Parezanović

Irena Parezanović

Marina Janković

Marina Janković

Marina Janković

Marina Janković

Nada Petrović

Nada Petrović

Nada Petrović

Nada Petrović

Ana Vučićević

Ana Vučićević

Ana Vučićević

Ana Vučićević

Bojan Tarabić

Bojan Tarabić

Bojan Tarabić

Bojan Tarabić

Aida Camović

Aida Camović

Aida Camović

Aida Camović

Milana Grbić

Milana Grbić

Milana Grbić

Milana Grbić

Jelena Tasić

Jelena Tasić

Jelena Tasić

Jelena Tasić